

Viața Rominească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

- I. Minulescu . . . . . *Roș, galben și albastru - Roman (III. Conversiunea doamnei Grünberg. - IV. Armata rusă intră în acțiune).*
- Demostene Botez . . . . . *Neliniști.*
- Nicolae Popovschi . . . . . *Studii nouă asupra trecutului Basarabiei.*
- Al. A. Philippide . . . . . *Cel din urmă om.*
- Mihail Sadoveanu . . . . . *Venea o moară pe Stret... - Roman (Fragment din Capitolul V).*
- C. Rădulescu-Motru . . . . . *Filozofia lui Immanuel Kant.*
- I. Gonciarov . . . . . *Oblomov (Partea II - Traducere din rusește de A. Frunză).*
- Alexandru N. Nanu . . . . . *Minunea zefstrului...*
- C. Stere . . . . . *Cauzele și perspectivele revoluției ruse (Tribulațiile și agonia guvernului provizoriu. - Dezagregarea Statului și „anarhia spontană”).*
- Titus Hotnog . . . . . *Document omenesc (Vulcanul).*
- T. A. Bădărău . . . . . *Cronica științifică (Din mișcarea științifică).*
- Savel Rădulescu . . . . . *Cronica economică (Reforma monetară în Germania. - Rentenmark. - Banca de scont aur. - Banca de emisiune aur).*
- P. Nicanor & Co. . . . . *Miscellanea (Alegerile din Franța. - Centenarul lui Byron. - Munca obligatorie pentru funcționari în Bulgaria. - Jubileul lui Anatole France. - John Galsworthy).*

Recenzii: *Lucian Blaga:* In marea trecere. Mihai D. Ralea. — *Octav Botez:* Pe marginea cărților. M. Ralea. — *Dr. P. Cazacu:* Moldova dintre Prut și Nistru 1812—1918. I. Șiadhei. — *Marin Simionescu-Rimniceanu:* Istoria artelor. M. Ralea. — *G. I. Brătianu:* Concepția actuală a istoriei medievale. O. B. — *P. Andrei:* Die soziologische Auffassung der Erkenntnis. M. R. — *Aristide Blank:* Problema monetară în raport cu creditul public și privat. M. R. —

Revista Revistelor: „*Revista de Filozofie*”. — „*Transilvania*”. — „*Convorbiri Literare*”. — „*Junimea Literară*”. — „*Klingsor*”. — „*Politica lui Anatole France*” (Paul Souday. *La Revue Mondiale*) — „*Alegerile germane*” (L. Weiss. *L'Europe Nouvelle*). — „*Rominul în literatura franceză*” (Charles Drouhet. *Mercur de France*).

Mișcarea intelectuală în străinătate: (Literatură. — Critică literară. — Sociologie. — Filozofie. — Chestii sociale. — Drept).

6135/D

I A Ș I

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAȚA ROMINEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 300 lei. — jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei. — Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 50 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimitînd suma *prin mandat poștal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1924 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 "
Un număr	30 "

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 "
Un număr	50 "

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complete pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920

120 " " " 1921

160 " " " 1922

200 " " " 1923

inclusiv speșele de porto.

Administrația.

Căsuța păpușelor

Lut Lily

„Ediție specială: Opinia, Evenimentul, Mișcarea. Marea întrunire politică din localitate. Groaznica ciocnire de trenuri de pe linia București—Constanța“.

În goană soprană, strigările se întrecură pe lângă el. În-țoarse capul: În fundul ulcioarei, răsărise un băețel cu un teanc de ziare subțioară. Pășea zelos, avînd aerul că despică singurătatea ca pe o mulțime. Ajungînd în dreptul unui salcîm, se opri dintr'odată, își așternu teancul de subț braț la pămînt, așeză o piatră deasupra și înaintă ușurel spre salcîm, scoțînd din adîncul buzunarelor o praștie și cîteva pietricele. Părea atît de prizărit alături de trunchiul truceș, ș'atît de mare-i era por-nirea de-a se înălța și el, că-ți venea să-l ridici de subțiori, cum ajuți unui copil în biserică, să poată săruta mîna icoanei de pe tetraedru.

Și deodată se răzgîndi. Luîndu-și teancul de jos, îl pături, și porni mai departe, cu praștia în mîna slobodă, lăsînd în urmă-i, palid și verzui, viscolul delicat al frunzelor de salcîm.

„Ediție specială: Opinia, Evenimentul, Mișcarea. Marea întrunire politică din localitate. Groaznica ciocnire de trenuri de pe linia București—Constanța“.

Glasul își făcea datoria, dar ochii umblau de colo-colo, pîndînd printre crengile cu frunzișul rărit. Umbla apăsător, în călcăe, cu un fel de f. dulie poruncită de ciubotele greoaie și cirne de mari ce-i erau. Trecu pe lângă drumeț, fără să-l bage de samă, clamînd:

„Ediție specială: Opinia, Evenimentul, Mișcarea...“.

Făcu o pauză... și iar urmă volos:

„Eu strig, eu aud! Și zic: Marea întrunire politică din localitate. Groaznica cioc...“

— Pst, băețele! Uite: Te-am auzit eu.

Se răsuci pe loc în călcăe, răsturnindu-și marfa la pământ.

— Ce să-ți dau? Întrebă el, aplecat, fără să ridice capul.

— Dă-mi-le pe toate: Edițiile speciale!

Muè un deget în gură, desprinsă un ziar din vraf, întinzându-l-i. Apoi începu să le caute pe celelalte, grăbit, luptându-se cu blegul în-foliu.

Se auzi un piuit. Băețelul ciuli urechile.

— Siss!

Cu degetul pe buze și ochi poruncitori, se întoarse către cumpărător, și fără să mai aștepte încuviințare, înarmă praștia. Întinzând guma, cu o mișcare înaripată de arcaș, ochi: Un vrăbioi sfîrșitor ca o sorbitură din cafea, se încrucișă cu pietricica, fără să deraeze. Cu glas amar, băețelul întrebă din nou, oftînd:

— Și ce vrei să-ți mai dau?

— O vrăbie nimerită 'n plin... și edițiile speciale pe de-a-supra!

Gata de războiu, băețelul înălță capul:

— Pe ce te prinzi că-ți dau două! Uite-acuma!

— Lasă-lasă! Nu te supăra. Am văzut eu că ești meșter.

Băețelul îl măsură cu luare-aminte, își dădu căciula pe ceafă și deodată izbucni:

— Domnule-domnule, nu ești mata *acela* dela întrunire?

— ...!...Dar tu de unde mă știi?

— Apoi bine, domnule, n'ai auzit cînd am strigat eu: Ura-ura-ura!

— Ba da; ba da!... Și tu ce căutai acolo?

— Eu?? Da' bine, domnule, cine-a vindut la galerie, manifestu' partidului??

— Așa! Vrasăzică și tu faci politică?

— Eii, domnule! Eu îs Petrică!

— Bravo ție, Petrică. Ești un băiat de ispravă.

— Domnule, da' frumos ai mai vorbit! exclamă el din adîncul inimii.

— Bine-bine, Petrică, îți mulțumesc... Ei, îmi dai ziarele? Însfîrșit le căpătă. Așteptîndu-și banii, Petrică îl privea ca pe un pom de Crăciun întrezărit într'o casă boerească.

— Uite, Petrică. Restul îl păstrezi: Pentru acadele.

Băețelul măsură cu spaimă hîrtia nouă de o sută.

— Hai, Petrică, ia-o!

Crezînd că vrea să-i sărute mina, dădu să și-o ferească; dar băețelul, mai ager, i-o prinse în mînuța lui aspră, și voinește i-o scutură, fără să spue nimic alt...

— Ascultă, Petrică, pe unde trebuie s'apuc eu ca s'ajung la Copou?

— La Copou? Aha! O ei la dreapta, arătă el cu degetul, și mergi și mergi, până ce dai de casa lui Hălăceanu;

după aceia faci înainte pe strada din mijloc, și mergi și mergi până la crîșma lui Șmil—știi la Șmil?—după aceia...

Domnul zîmbea.

— Stai, Petrică! Am încurcat-o!

Băețelul chibzui o clipă, făcîndu-și socotelile lui,—și se hotări:

— Domnule, știi una? Te duc eu. Mă mai aștepti cîte pușin, cît intru pe la boeri să dau gazetele,—și te duc eu.

— Bine, Petrică! Mă duci tu.

Porniră. Petrică o lua înainte: Călăuză.

„Ediție specială: Opinia, Evenimentul, Mișcarea...”

Se sîrnisese vînt. Și se clătinau înroșite adîncile ape ale văzduhului în care se cufundaseră arzînd galerele cu aurul toamnei...

„Ediție specială: Opinia, Evenimentul, Mișcarea...”

Uriașă și grosolană—dela căciulă până la ciubote—era îmbrăcămîntea lui Petrică, pentru făptura lui copilărească. Și astfel, mai pur fi răsuna glasul, mai proaspeți îi apăreau obrajii.

Prin toamnă și amurg, Petrică era un înger coborît pe uliți în haină de scafandru, cu aripile subțioară.

Frunzele se tîrau, pluteau, zburau și se roteau în porfirii și galbene și ruginii spirale.

Trecea pe uliți Toamna: Cu salbele de-aramă 'n horă pe grumaji; cu șerpii vîntului în sîn; cu trupu 'nfășurat în colorate zdrențe; și 'n mini, cu negre și sonore castaniete: Corbii.

Din vînt, din jocul frunzelor și din copaci care se zbăteau, cu frunzele zvîcnind, porneau îndemnuri nebunatice de goană 'n salturi.

Magda simțea vîntul despletindu-se cu părul ei delaolaltă. O prindea în leașuri de frunze rotitoare, o scăpa, și iar o 'ncercuia.. Și ea se lăsa prinsă, rîzînd pe subt genele plecate.

Se întorcea dela școală. Liberă! Liberă!

O vultoare o ajunsese din urmă, învăluind-o voinic. Iși zmulse bereta din cap și începu să alerge. Ar fi vrut să se a-tirne de vîntul înfrunzit ca de coama unui leu puternic; să se lase dusă departe, înfricoșată și fericită, cu toată toamna 'n urma ei foșnind..

Zmulgîndu-se din zborul vîntului, încununată cu frunze, se opri cu suflarea tăiată, în fața casei la cîțiva pași de domnul întovărășit de Petrică.

„Domnița Toamnei vine dela școală, cu alaiul ei”.

Peste porțiță fulgeră un salt roșcat, și dintr'odată, hămăind, cînele sări pe fetiță. Cu un avînt nepregetat, domnul se

repezi după el; încheștându-l cu amîndouă minile, îl zmulse îndărăt, trîntindu-l de pămînt. O întorsătură de flacără, un mirliț crunt, și colții jupuiseră o lungă și lată fișie din paltonul domnului.

— Elsa! Aici, Elsa! *Tout beau*, Elsa!

Bătînd din piclor, înăsprindu-și glasul, amenințînd cu geanta și bereta, Magda izbuti s'o potolească. Cu nestatornică supășenie, căteaua se culcă la picioarele ei, turtîndu-și botul pe labe, pleoștîndu-și urechile,—trăgînd cu coada ochiului spre străin.

— Vai, domnule! Iartă-mă, te rog! Sînt dezolată!... Așa răsplată pentru bunul samaritean! adăugă ea, stăpînîndu-și un zîmbet.

— Nu face nimica, Domniț...—surise îndreptîndu-se—domnișoară. I-așa de frumos, cinele! Nu știam că sînteți prietini! E *setter*, nu-i așa?

Petrică interveni, elegiac:

— Vai, dudue Magda! Uite ce ne-ai făcut! S'a dus bunătațe de palton!

„Domnița Toamnei se numește Magda și paltonul meu e rupt: Bun!”

Fetița își îndreptă privirea spre domn—își scotea mînușile din mini, foarte liniștit,—apoi și-o coborî spre palton. Genele mlădios răsfrînte, tremurată; la fel, bărbia rotundă ca un merișor sălbatec, și un hohot de rîs izbucni așa de voios, așa de proaspăt, că domnul începu și el să ridă. Ochii lui Petrică îi dojeni deopotrivă, pe amîndoi.

— Nu te supăra, domnule, dar seamănă cu Italia! se îndreptăți Magda.

— Ce seamănă cu Italia, domnișoară?

Neputînd vorbi din pricina risului, fetița arătă cu degetul spre sfîșietura paltonului: Pornea de sus, din apropierea buzunarului dela piept, mergea cam pieziș, la vale, isprăvindu-se, lărgită într'un golf neregulat, aproape de poale. Și'n adevăr, avea o vagă asemănare cu harta peninsulei italice. Fășia zmulsă atîrna pe jos, abia ținîndu-se în cîteva ațe, ca un iatagan moale.

— Ș'acum să fim serioși, începu fetița mușcîndu-și buza.

Se așeză la marginea trotuarului, peste ziarele lui Petrică, potrivindu-și bereta. Pielîța feței bronzată rumen, buzele cu sînge de garoafă, și negrul aprig al ochilor și-al buclelor o făceau țigancă; dar trăsăturile erau de madonă.

— Ce gînduri ai mata? Ne dai în judecată?

— În judecată? Pentruce, domnișoară?

— Cum pentru ce? Pentru Elsa!

Izbuciră de rîs, amîndoi. Petrică îi privea cu o atitudine de arbitru nemulțumit. Elsa urmărea din ochi, năucită, zborul frunzelor.

— Vrasăzică nu ne dai în judecată. Bine! Dealtfel eram sigură... Atunci am să-ți fac o rugămînte mare, mare detot...

O săgeată de vînt, înflăcărată de foi, trecu printre ei; pă-

lăria domnului se rostogoli însuflețită. Petrică se repezi după ea. Fetița se ghemui în pelerină, strângindu-și bărbia la piept. În răstimpul de liniște următor, ridică spre domnul descoperit, o față întrebătoare ca după o poznă; întinzându-i privirea, repede întoarse capul înspre Petrică.

— Prinde-o, Petrică, hai! Bravo, Petrică!

Băețelul venea în goana mare, aducând pălăria în brațe ca pe-o găină scăpată. Oprindu-se alături de ceilalți, începu să-și steargă marginile prăfuite, cu mîneca.

— Infund-o mai bine, că o ia vîntul, sfătui el, întinzînd pălăria.

— Mulțumesc, Petrică... Domnișoară, parcă vroiai să-mi spui ceva.

— Da, domnule... Adică, să te rog frumos, să nu cumva să te plîngi lui tătăelu. Fiindcă... știi, Elsa a mai făcut și alte isprăvi, și tătăelu vrea s'o trimeată la țară. Vrea să mi-o ia: Inchipuește-ți! Ș'ar fi păcat! Ulte numai ce frumos sare: Elsa, hop!

Cu o cochetărie moale de etolă azvîrlită pe grumaji, Elsa își incolăci trupul peste portița în salt lin.

— Bravo, Elsa! Admirabil!... Bine, domnișoară, am eu înfățișare de-a fi calăul Elsei?

— Așa! Ei, îți mulțumesc din toată inima.

Sărind de jos, îi cuprînsese mîna, cu amîndouă minuțile ei, scuturîndu-i-o puternic. Folosindu-se de acest prilej, domnul se descoperi, prezentîndu-se. Totodată, păstră în mîna o minuță brună cu degetele subțiri și pline de cerneală, și aplecîndu-se o sărută. Fetița se înroși. Își smulse mîna pripit; închizînd-o și-o ascunse sub pelerină.

— Am avut teză astăzi, și-s toată pătată de cerneală... *Pelikan-Tinte*, adăugă ea, cu o intonație impertinentă, răscurmîndu-și șfiala de o clipă.

— Ce facem cu asta? întrebă Petrică, întristat deabinelea ridicînd de jos fâșia paltonului.

— Adevărat! Ce facem cu paltonul? se îngriji Magda.

— Căutăm o soră de caritate, îi răspunse domnul, prîvind-o, — și-i cerem cîteva ace de siguranță să-l bandajăm pe rănit.

— Nu. Facem altfel, hotări fetița. Intrăm în casă și-l cirpesc eu: Măcar atîta să fac pentru bunul samaritean!

— Nu mai mergem la Copou? se alarmă Petrică.

— Ce să fac! Așa nu se poate. Îți mulțumesc, Petrică. De-acum poți pleca.

— Ș'ai să stai mult?

— Știu eu, Petrică!

Luîndu-și ziarele subțioară, Petrică bodogăni un rămas-bun, și se îndepărtă botos și grăbit.

— Să intrăm, atunci.

Magda îl privi ironic: Se lupta cu portița, cînd îmbrîn-

cind-o cu umărul, cind zgîlîind-o cu mîinile, fără s'o poată deschide.

— Incerci degeaba: E tras zăvorul pe dinăuntru!

— Aa!

Ține-mi te rog geanta și pelerina. Așa, mulțumesc. Acum fii bun și 'ntoarce-te cu spatele cit număr cinci. Așa. Incep: Una, două...

Cu mișcări agile de balerină se agăță de poartă, o sui, sprijinindu-se cu virful piciorului de clanță...

— ...trei... patru...

...și făcu vînt și cu rochia umflată sări dincolo, căzînd în vîrfuri.

— ...cinci. Poftim înăuntru.

— Cum ai intrat, domnișoară?

— La fel cu Elsa.

— Cum! peste? întrebă el, descriind cu brațul un salt.

— Nici vorbă!

— Poftim! Domnița Toamnei e și acrobată!

Intră în ogradă. Fetița îl măsură, vrînd parcă să-l întrebe ceva și neîndrăznînd.

— Ai să răcești, domnișoară: E frig!

— Mata ai copii?

— Nu, domnișoară! De ce?

— Așa... Ai vorbit întocmai ca mămăica!

li așeză pelerina pe umeri, închizîndu-i-o subt bărbie.

— Mulțumesc... da' geanta unde-i?

— La mine; o păstrez.

— Dac'ai ști ce am în ea!

— ...?

— Ceva bun... Da', ași vrea să-ți spun ceva și...

Ridică din umeri.

— Mă rog, domnișoară!

— Uite! Cum să-ți spun!... Am uitat cum te cheamă; a-dică n'am auzit bine... Și trebuie să te prezint mămăicăi. Te rog, mai spune-mi odată, bunule samaritean.

— Petru Donca, domnișoară.

— Cum?

— Petru Donca!

— Atunci mata ești musafirul de astă-sară?

— Care musafir, domnișoară?

— Nu ești mata profesor universitar, avocat, orator... în-sfirșit camaradul lui tătăelu, dela Paris?

— Ești fata lui Ștefan?

— Da, sigur!

— Doamne-doamne! Ce întîmplare minunată!... Domnița Toamnei fata lui Ștefan!

Magda zîmbi pe furiș; aplecîndu-se, alintă capul Elsei.

— Și eu care aveam o antipatie de neînchipuit pentru domnul profesor Petru Donca! Nu-l puteam suferi!

— De ce, domnișoară? Cu ce ți-am păcătuit?
 — Ei! Mata, cu nimic!... Știi, eu te vedeam cu totul altfel: Grav, pedant...

— Nu-s, domnișoară!
 — ...cu barbă, musteți și ochelari de aur...
 — N'am, domnișoară!
 — ...chel...
 — Vai, domnișoară!
 — ...cam gras, și îmbrăcat fără gust...
 — Dă, domnișoară!
 — ...bătrân...

— ...
 — Intr'un cuvânt, profesor, profesor universitar!
 — Sint, domnișoară. Asta n'o pot tăgădui. Dar să uităm?
 Și spune drept, am aerul?

— Nuuu!
 — Atunci nu mai sint!
 — ...Știi, se spovedi Magda, eu te vedeam cu totul, dar cu totul altfel! Nu mi-ar fi trecut prin minte că domnul profesor Petru Donca, e simpatic, elegant, *bôn-enfant*,—nu te superi?

— Dimpotrivă: Sint măgullt.
 — Și n'ai accent muntenesc!
 — Sint moldovan, dudue! Transfug, ce-i drept, dar tot moldovan am rămas.

Fetița nu-l asculta. Il privea stăruitor, cu fruntea încrețită, cercînd parcă să-și amintească ceva. Deodată se însenină. Zîmbi.

— Știi cu cine sameni?
 — ...Nu... nu știu!
 — Ghici?
 — Dă! Știu eu!
 — Spune-așa... cu...
 — Cu tata!
 — Ei! Fără glumă!

Il bufni risul deabinelea.

— Dar nu glumesc deloc: I-adevărat.
 — Bine, cred, dar eu nu-l cunosc!... Nu. Cu altcineva.

Hai... cu...

— ...?
 — Cu *L'homme qui assassina*.
 — ...?
 — Da! N'ai cetit romanul lui Farrère?
 — Al... Și-ți place?
 — Cine?
 — Romanul!
 — Foarte mult!
 — Dar eroul?... Sé... Sévignac parcă-l cheamă?

— Vai, nuu! *Le marquis Renaud de Sévigné Montmoron*: Nu-i așa că sună frumos?... Imi place, sigur că-mi place!

— Atunci și eu?

— ...Și el era un bun samaritean, oftă fetița.

— Ș'atunci cum mă botezi: Bunul samaritean? sau *L'homme qui assassina*?

— Cum? Cum?... Bunul samaritean îți spun; — *L'homme qui assassina*, e prea lung... și nici nu vreau să se știe acasă că l'am cetit!... Bine! da' de ce stăm noi la poartă? Haidem în casă!

„Ediție specială: Opinia, Evenimentul, Mișcarea...”

Glasul lui Petrică răsuna departe, clar, ca o chemare de muezin al copiilor.

— A! Inc'o clipă! Bine că mi-am adus aminte! Ce ne facem cu paltonul?

— Il cîrpim.

— Ei, nu asta! Ce spunem acasă?

— Spunem foarte frumos, că venind spre casa dumneavoastră—deși... să vii la masă la ora asta!—In fine, găsim noi altceva! Vrasăzică spun că mergînd pe stradă am fost încolțit de un cine..

Alarmată, fetița dădu din mină.

— Bine înțeles, nu Elsa,—un cine oarecare.

— Bravo! Sintem prietini, bunul meu samaritean!

Și din nou, fetița îi scutură mîna în minuța ei autoritară.

— Și-mi dai voie să-ți spun: Domnița?

— Ei!... Bine, da' nu intrăm odată 'n casă? Hop, Elsa!

Peste brațul întins din fugă, Elsa sări, roșcată și despletită ca flacăra unei torțe.

„Domnița Toamnei e fermecătoare... și bunul samaritean e ridicol”.

* * *

— Sărut mîna, dudue.

— Buna ziua, Catincuță. Mămăica s'a întors?

— Incă nu. Da' știi, dudue, că nu arde... ista, cum îl zice?...
ceia: Ilectrica.

— Ei! Ce ne facem?

— Și n'avem nici gaz, nici luminări.

— Camica!

Un băețel se repezi din odaia din fund, se împiedecă de pragul antrețelului și căzu.

— Vezi, Săndel! îl dojeni Magda. Ți-am spus să mergi încet!... Unde ai bubuța? Arată Camicăi.

Băețelul șovăi. Scăpase teafăr și era și deprins cu astfel de emoții. Hotărîndu-se la toată urma, arătă cu degetul spre frunte.

— Hai să-l sărute Camica... A trecut bubuța ?

Dăda din cap, măsurind cu coada ochiului, întrebător, pe domnul care se oprise în pragul ușii deschise.

— Fugi din dreptul ușii, Săndel ! Iar ai să răcești !... Nal că te-a prins Camica !

Intr'o clipă vastă pelerină îl înecă în faldurile ei, pe de-a'ntreregul. Fetița îl încercui cu brațele.

— Poftim înăuntru, bunule samaritean, și închide repede ușa.

— Camicaa ! Dă-mi drumul, Camicaa ! răsuna glăsciorul înădușit.

Desfăcînd strînsoarea brațelor, fetița îl lasă în voe. Se desfăcu, zbatîndu-se, și eși de sub pelerină războinic și ciufulit ca un bondar de sub frunze.

— Camica sînt eu, bunule samaritean. Mama e mămăica ; Magda e Camica. Adică la fel cu mămăica și totodată mai mică : înțelegi nuanța ? Cam asta e etimologia Camicăi : Opera lui Săndel, adăugă ea, pieptănîndu-i părul cu minile.

— Săndel, spune drept, pe cine iubești mai mult : Pe mămăica sau pe Camica ?

Băețelul dădu să răspundă, dar mai iute se răzgîndi și rămase cu buzele înflorite. Le închise, hotărît. În schimb, mînuța lui dezmierdă într'ascuns rochia Camicăi.

— Piii, Săndel ! Nici nu băgasem de samă ! Tare mai sîntem pupuia ! Cine ne-a gătit așa ?

Băețelul arătă cu ochii și cu genele spre Catinca. Era îmbrăcat în hăinuțe de catifea neagră : Pantaloni scurți ; bluză cu guler răsfrînt, strînsă la mijloc de o centură îngustă. Ciorapi lungi, pantofi de lac. Fața plinuță dar cam palidă, poate din pricina ochilor prea mari, prea negri, împovărați de gene lungi ; poate din pricina buclelor murii, descoperind o frunte albă și bombată. Zvelt în hainele întunecate, cu pelerina desfășurată la picioare, părea o miniatuă de Hamlet.

— Bunule samaritean, nu-i așa că-i delicios ? întrebă pe șoptite, Magda, cu ochii strălucitori.

— Semănați mult, amîndoi. E pajul Domniței !

— A ! Dar am uitat să vă prezint. Săndel, dă mina cu domnul. Halde, Săndel, n'o ascuți pe Camica ?

Ultimele vorbe îl hotărîră. Întinse brațul în sus, ținînd mina închisă. Părea că-și dăruiește pumnul, ca un pomuleț în-tăiul rod. Iți venea să-i mulțumești, în loc să-i stringi mîna. Domnul i-o sărută.

— Acum poftiți în salon.

Și văzînd că era așteptată să treacă înainte :

— Poftiți-poftiți. Eu mai rămîn... Catinca, știi unde-s cheile dela șifonieră ?

— Nu, dudue. Le-om căuta.

— Ba să mi le scoți din pămînt, că de nu... să știi că nu-ți mai fur țigări dela tătăelu !

— Bine, dudue, zimbi femeia, cu mina la gură.

— Tu, Săndel, stai cu domnul în salon, până ce vin și eu... Du-te, Săndel, nu fii sălbatec! Dacă te porți frumos îți aduce Camica ceva bun: Știi tu!

Săndel se desprinsese în silă, de lângă Magda. Intrind în salon, ocoli dușmănos fotoliul pe care se așezase străinul și fără să-l privească, se opri în mijlocul vastei încăperi, alături de-un căluț de lemn.

În ferestre, amurgul se stîngea roșu, lăsînd cununi de maci veștezi pe aerienele troițe ale cercevelor. Focul din sobă dura dealungul covorului o alee blondă străjuită de noapte ca de plopi înalți.

Tăcere. Taină. Afară, tînguiri de vînt.

La marginea aleii, Săndel—mai mult presimțit—veghea alături de căluțul țintuit acolo de o vrajă. Icoana unui miez de basm...

— Săndel!

Mut, copilul se întoarse către cel care turbura tăcerea, îl privi... și mergînd de-a îndăratele, începu să se îndepărteze tîrînd căluțul după el. Trecură prin luminiș, inzeuați de văpăi...

— Săndel, uite ce am eu!

Un ceas de aur străluci în mina întinsă. Săndel se opri nehotărît; căluțul parcă vroia să zvîrle.

— Uite, Săndel: Ceasul are aripi.

Capacele desfăcute oglindiră flăcările și jarul din sobă. Săndel se opri, lăsînd friul. Căluțul galopă în loc, pe tălpile de lemn,—cînd luminat, cînd nevăzut.

— Ascultă-l Săndel! Cîntă...

Cling... ing... cling... ing... Cînd ultimul sunet impaenjeni tremurător tăcerea, Săndel împlînzit, se apropiase de ceasornic.

— Nu zboară după ce cîntă? șopti el.

— Nu poate zbura, saracu! Sînt grele aripile și el e prea mic!

Încîntat și compătimitor, Săndel nu-și mai lua ochii dela ceas.

— Săndel, vii la mine 'n brațe? Dacă vii, să știi că-ți istorisesc o poveste frumoasă: Cum și ce fel a fost odată o păsărică, prefăcută în stană de aur. Ce spui, Săndel?

Cu evlavie, fără să răspundă, se lăsă urcat pe genunchi. Ochii lui se îndreptară solemn spre buzele povestitorului. Își rînduise minuțile una lângă alta pe genunchi, ca un cașel desfăcut pe un pupîtru.

— Aaa! Mi l-ai furat pe Săndel!

Abia își stăpîni o exclamare; Săndel îl simți tresărînd. Magda își schimbase halna, și răsărise pe neașteptate în bătaia focului, mai Domniță, mai școlăriță. O rețea de fir bronzat, al cărei chenar îngust se arcua deasupra sprincenelor, îl rotunjea părul stringîndu-l pe tîmple, de unde se revărsa în clopot de bucle. Rochia de tricou albastru îl descoperea gîtul plînuț și

nalt, închizându-l într'un pufos hotar de blăniță cenușie; se alintă pe umerii rotunzi și-atît de mici c'abia ar fi umplut mînușile lui Săndel; învăluia stîlul, cu o gropiță de umbră la mijloc, destăinuindu-le copilăria; se inela molatec în jurul mijlocului; și sprintenă, ovală, aluneca pe coapse.

De subt brățările de blăniță ale mînecuțelor scurte, brațele goale surîdeau; și-n loc de inele pe degete, numai pete de cerneală.

— Italia se reface cu acul, la lumina focului. Lumînări nu-s! Gaz nu-i! Camica e trădată! Acesta-i buletinul zilei de azi... Vreți să mai adăugați ceva?

— ...
— Sper că nu m'am îmbrăcat pe dos! urmă ea, văzîndu-se atît de lung privită.

— Nu, Camica! o asigură Săndel.

— Sînt sigură că mă vorbeați de rău!

— Camica s'a făcut pupuia: Vorbesc în numele lui Săndel! Fetița se înclină, trezind uitate ariette cu mișcarea și surisul ei.

Cling... ing... cling... ing...

— Ce-i?

Se apropie intrigată, călăuzită de sunetele mici, și descoperind ceasul, îl luă în mînă.

— Oo! E delicios! Ce lucru fin! Și ce sunet! Ce dragă-lășie!... Și ce desen ciudat! reflectă ea, urmărind în deaproape, podoaba capacului.

— Arată-mi și mie, Camica.

— Stai puțin, Săndel, să vadă Camica... O bisericuță, Săndel!

Genele fetiței stinseră deodată, toate candelile aprinse în bisericuță, de jarul sobei.

— ... Un clopot răsturnat pe jos! Și-o păsărică... moartă? Ce-o fi însemnînd!

Întoarse ceasul, descifrînd celălalt capac.

— Săndel! să vezi ce pupuia! Numai, numai bisericuțe... și cerul cu Dumnezeu și îngeri...

... Ca o iconiță rotundă și naivă.

— Bunule samaritean, de unde-l ai?

— Cum, Domniță! nu știi povestea păsărelei?

— Aa! E o poveste la mijloc! se dumeri Magda, înțelegînd prieteșugul cu Săndel. Atunci mă fac mititică și ascult.

Luînd o pernă, se așază jos, cu picioarele încrucișate, alături de fotoliu.

— Vrasăzică, ceasul care cîntă e o păsărică? întrebă ea, deschizînd basmul, cu o privire de complicitate.

— Adică a fost, o îndreptă povestitorul, începînd. Eu l-am căpătat...

— Dela bunici? întrebă, competent Săndel.

— Nu. L'am căpătat dela un vrăjitor bătrîn de cînd lumea, care trăia la Florența...

— La Florența ! memoră în șoaptă, Săndel.

— A ! La Florența ! se bucură Magda ca la auzul unei vești plăcute.

— Da... O cetate frumoasă, dintr'o țară blagoslovită ca cele din basme : S'o numim țara lui Stînjenei-Impărat.

— Stînjenei-Impărat ? zîmbi Magda.

— De ce nu, Domniță ?.. Inconjurată din toate părțile de valurile mărilor albastre, Italia e o alee printre stînjenei.

Inchizînd ochii, Magda respiră adînc mările Italiei albastre.

— Spune povestea, îl rugă Săndel, cu o ușoară muștrare în glas.

— Și în cetatea Florenței sînt atît de multe biserici că dacă le privești de pe-o înălțime, vezi crucile sclipind una lîngă alta, ca spicele într'un lan de grîu... Tu știi, Săndel, ce-i un lan de grîu ?

— Din care se face pîne. Avem și noi la Hoisești, se fîli băețelul.

— Și asta n'ar fi mare lucru ! Că mai sînt puzderli de cetăți pe-acolo, pline de biserici ! Cetatea Romei, cetatea Milanului, au chiar mai multe ! Dar niciuna din ele n'are clopotele Florenței ! Cînd sună toate, în cor...

— „Le ciel est un immense instrument de musique religieuse“, recită Magda, trunchiat, din Anatole France.

— Ai citit și „Le Lys Rouge“ ?

— De cînd !

Adevărul e că începuse cartea de curînd și se oprise chiar la pasajul pomenit.

— De cînd ! o îngînă el în glumă. Bine, Domniță, doar nu-i fi avînd o sută de ani ?

— Chiar o sută, nu ! Am optspre...

Avea șaptesprezece neîmpliniți.

— Nu-ți spun ! Ghic ! ?

— Să vedem ! Mai întălu, un interogator : Cine ți-a plăcut mai mult din „Le Lys Rouge“ ?

— Jaques... adică Thérèse.

— De ce ? Fiîndcă sînt tineri ?

Magda simți că-i năvălește sîngele în obraji. Nu răspunse... Jaques Dechartre era sculptor. Se înroșise fiîndcă Ionel era pictor.

— Choulette nu ți-a plăcut ?

— 'M !... Ce-i drept, e plin de haz ! Dar prea e nefngrijit ! Sînt sigură că mirosea a cîne plouat.

— Bietul Choulette !

Incepu să ridă.

— Am spus o prostie ? se răzvrăti Magda.

— Nuu, Domniță ! Dar ești atît de tinără !

— De ce ? întrebă jignită, Magda. Flindcă nu-mi place Choulette ?

— Flindcă ai optsprezece ani, Domniță !

— Camica ! se vâită Săndel care nu putea suferi antracetele nici la teatru.

— Îți cer ertare, Săndel !.. Dacă mă necăjește domnul ! se îndreptăți ea, muncindu-și mîntea să priceapă de ce era *atît de tînără*.

— Unde-am rămas, Săndel ?

— Cînd sună clopotele...

— Așa... Cînd sună clopotele toate...

Întinse mîinile, așteptînd parcă să se scuture asupra lor vorbele frumoase, din clopotele Florenței.

— ... Florența cîntă, nu clopotele... Aerul cîntă, nu clopotele. De pretutîndeni te învăluie vibrațiile bronzului. Le simți cu fruntea, le dezmierzi cu mîinile, le simți pe buze, le auzi în inimă... Te scalzi în ele ca într'o apă care cîntă,—te îneci în vaerul lor...

— Te îneci ? întrebă naiv, Săndel.

— Săndel ! îl dojeni Magda, zîmbînd.

— Așteaptă, Săndel, abia de-acuma începe povestea.

Băețelul se încordă.

— Demult-demult, era la Florența o bisericuță mică și dă-rîpănată,—dar clopotul ei le'ntrecea pe celelalte... așa de pildă, cum Cenușăreasa era cea mai frumoasă fată din împărăție, deși locuia într'un bordeiu, acoperită de cenușă și de întuneric...

Tu știi povestea Cenușăresei, Săndel ?

Genele copilului se aplecară : O știa.

— Ș'atit de limpede suna clopotul de care-ți spun, ș'atit de dulce, că Dumnezeu a dat poruncă norilor să ocolească în vecii-vecilor, cetatea Florenței, și i-a subțiat chiar cerul, ca să poată asculta mai bine glasul clopotului florentin... Și de aceia, cînd suna clopotul, pictorii cei iscusți de-acolo, priveau spre cer, și întrezăreau prin el...

Zîmbi, presimțînd întrebarea mută care desfăcuse buzele lui Săndel.

— Pe Dumnezeu, chiar pe bunul Dumnezeu, aplecat asupra pămîntului... așa cum l-au și zugrăvit pe bolțile bisericilor.

— Se văd și îngerii ? se informă Săndel.

— Firește.

— Mata i-ai văzut ? stăruî el.

— Nu-ți spun, Săndel !.. Îl vezi adunîndu-se pîlcuri-pîlcuri, ușori și mărunți, ca nou-rașii albi în jurul lunii, oglîndiți într'o apă clară.

— Și nu cad jos ? se îngrijoră Săndel.

— Cum să cadă, cînd au aripi și stau deasupra cerului !

— Vezi, Camica ! Numai eu n'am voie să mă sui pe acoperiș !

— Asta-i altceva, Săndel! replică Magda. Ei sînt îngerî și nu-i lasă Dumnezeu să cadă—cît sînt cuminți—; pe cînd tu ești un măgaruș mititel, măgarușul Camicăi!

— Eli, Camica!

— ...Și cum spuneam, cînd suna clopotul, pictorii priveau spre cer, dar ceilalți oameni ascultau...

— Mata ce făceai?

— Eu ascultam, Săndel.

— Atunci cum ai văzut îngerî?

— Am tras cu coada ochiului.

— Așa! se liniști Săndel.

— ... Și clopotul scaldat în soare și în vînt curat, cînta... și toți cei care-l ascultau, începeau și ei să cînte: Din gură și aveau glas de aur; din...

— Mata cînți? întrebă logic, Săndel.

— Săndel! îl dojeni Magda. Domnul nu cîntă; el spune povești frumoase.

— Astfel, urmă povestitorul, cu sporită însuflețire,—toți cîntau, toți pictau în binecuvîntata împărăție a lui Știinjenel-Împărat, unde clopotul era nesecat izvor de artă,—și toți erau fericiți, numai clopotul florentin nu era.

— De ce? întrebă Magda.

— De ce? repetă politicoș Săndel, simțînd că se plictisește între atîtea clopote serioase.

— Fiindcă era singur.

Se opri gînditor, în singurătatea clopotului dătător de fericire...

— Săndel, roagă tu pe Camica să-mi dea voie să aprind pipa; dacă n'o supără fumul, bine-înțeles.

— Cum nu!

— S'a isprăvit povestea? întrebă Săndel dezamăgit și satisfăcut totodată.

— Nuu! Mai este! Nu-i așa, bunule samaritean?

— Dacă vrea Domnița!

Pufăi de citeva ori; din cățuța roșcată a pipei se aureolă o căpșună incandescentă... și se stinse. Funigei de fum aromat—santal, iarbă-mare—se destrămară prin lumina focului. Săndel se împrietini cu pipa.

— Ascult! indemnă Magda pe povestitor.

— Intr'un crîng, departe... începu el, cu ochii întredeschiși ca cineva care-și amîntește și vede,—trăia odată o privighetoare... O lubeau și o răs fătau copacii și toate vietățile crîngului și-ale pădurilor deprinprejur, nu atît din pricina meșteșugului la cîntec—fîresc neamului ei—cît din pricina dragălășiei...

— Cum o chema? întrebă distrat, Săndel.

— Cum o chema? murmură el.

Privi o clipă capul Magdei,—și de pe buzele ei mute, și din copilăria lui, desprînse numele dezmierdător.

— Miculi era numele ei.

— Mi-cu-li ! se minună Săndel, silabisindu-l ca din fluer.

— Miculi ! șopti Magda.

— Miculi, urmă povestitorul, nu cînta...

— Era mută ? se alarmă Săndel.

— Nu, Săndel ! Era veselă : Rîdea...

Magda-i zîmbi. Și zîmbetul ei se îmbină cu risul lui Miculi, în sufletul povestitorului...

— Cînd răsuna risul lui Miculi, chiar neastîmpăratele verife se opreau locului,—să-l asculte. Sau dacă se întîmpla să se abată Miculi prin scorbura lor, se ridicau în două lăbuțe stropșindu-se la alunele vorbarețe : „Liniște, obraznicelor ! N'o vedeți pe Miculi !” Și uitau să-și isprăvească miezul început, fiindcă trilul lui Miculi, în scorbură, era mai dulce decît miezul alunelor..

Săndel ultase de pipă.

— ... Miculi era veselia crîngului. Și rînd pe rînd toți copacii o adăposteau în frunzișul lor—cite o noapte fiecare : Nu mai mult,—fiindcă numai o Miculi era și bunici atîția !

— Toți copacii erau bunicii lui Miculi ?

— Da, Săndel, Miculi avea mulți bunici !

— Ce bine ! jubilă Săndel, altruist.

— ... Până cînd, într'o bună zi, mare mîhnire se abătura asupra crîngului : Miculi îl părăsea. Aflase ea dela un cocostîrc pribeag, de falma clopotului florentin, și cum era iscoditoare, se hotărî să plece într'acolo, să-l vadă.

— Eu n'ași fi plecat ! se pronunță Săndel, gîndindu-se la alunele din crîng.

— Tu încă n'ai aripă, Săndel... Așa dar, Miculi luîndu-și bun-rămăș dela copaci și dela toate vietățile care o iubeau,—porni la drum.

În urma ei plîngeau copacii stringîndu-se în brațe cu urșii, și oftau din greu ; plîngeau bletele verife de se prăpădeau, ștergîndu-și ochii cu cozile...

— Cu cozile ! Nu cu lăbuțele ?

— În lăbuțe aveau alune !

— Și le mîncău ?

— Da, Săndel ! Mîncău și plîngeau... pe cînd lupii urlau a pustiu...

— Și Miculi ? sări Săndel dela alune, ca o verifeșă.

— Miculi zbura... Și după ce străbătu ea cale lungă, cu soarele și stelele,—după ce munții crînceni, care se bat în capete, la glasul ei se despărțiră, dîndu-i drumul...

— Munții se ciocneau ?

— Cum, nu știi ?

— Nu știu !.. Cum se ciocneau ? Te rog, spune-mi !

Povestitorul își aplecă fața înspre foc.

— Uită-te la mine, Săndel.
Incruntându-se, își apropie sprincenele aproape să și le imbine...

— Ce urit ești ! Nu fă așa !

... Și descrețindu-și fruntea deodată, sprincenele se 'ndepărtară, fiindcă înseninarea zîmbetului trecuse printre ele.

— Și Miculi a trecut pe aici ? îl întrebă Săndel, umblîndu-i cu degețelul pe spinarea nasului în sus, printre sprincene, pe frunte...

— Da, Săndel, da' mă gidili.

— Și s'a duos, Miculi ! cîntă Săndel, petrecîndu-și degețelul, prin părul alb și negru al povestitorului.

— Și s'a duos... Și după multe alte peripeții, Miculi ajunse în împărăția lui Stînjeneț-Impărat... Cutreeră ea dealungul și dealatul împărăția, și într-o noapte nimeri tocmai la Cetatea...

— Florenței ! proclamă Săndel.

— Ai ghicit.

— Și Miculi a ghicit ?

— ... Nu, lui Miculi i-a spus o bufniță cum se cheamă cetatea. Și cum a ajuns, s'a și pus să caute clopotul de care îi vorbise cocostircul.

— Da' de ce nu i-a spus bufnița, unde-i clopotul ?

— Fiindcă bufnițele dorm ziua, și clopotele dorm noaptea. Așa că bufnița nu știa de clopot.

— Ce proastă !

— Clopotele, cum îți spuneam, dormeau toate. Și Miculi, alegînd la noroc, un clopot uriaș, cit o peșteră, îl întrebă : „Clopot mare, clopot mare, spune lui Miculi, care-i clopotul cel minunat și unde-i ?” Dar clopotul, turburat din somnul lui adînc, se încruntă fioros, și clatinîndu-se, bufni : „Nu știu !” — sperînd-o pe biata Miculi.

Săndel se cutremură. Văzînd-o însă pe Camica lingă el, se îmbărbătă, — și luînd apărarea lui Miculi, arătă pumnul, povestitorului și clopotului rău crescut.

— Așa păți ea cu toate clopotele.

— Nu le pot suferi ! mormăi Săndel însuflețit de un resentiment mai vechiu împotriva lor.

— Intr'un tîrziu, ostenită, abătută, Miculi căută un adăpost. Și dînd cu ochii în apropiere, de o bisericuță dăripănată, zbură într'acolo, intră în gura clopotului, și văzînd că n'o alungă, se așeză chiar pe inima-i de bronz. Și iată cum, din întîmplare, Miculi descoperi clopotul pe care-l căutase mult și bine până atunci.

— Daa ?

— Așa, Săndel. Acolo adormi.

— Și nu se teme singură ?

— Cum ? Săndel se teme să doarmă singur ?

— Nu ! protestă băețelul cu jumătate-glas, trăgînd cu ochiul la Magda.

— Nici Miculi nu se temea... Și din acea noapte, clopotul rămase mut.

— De ce ? tresări Magda.

— Fiindcă dormea ! o lămuri Săndel.

— Fiindcă era fericit, Domnișă... Dar să isprăvim povestea... În zorii zilei, clopotul deșteptându-se pentru matine...

— Ce-i asta matine ? întrebă Săndel.

— Cîntece pentru slujba de dimineață, îi desluși Magda. Tu nu mai știi, Săndel ? *Frère Jacques ! Frère Jacques ! — Dormez-vous ? Dormez-vous ? — Sonnez les matines ! Sonnez les matines !..*

— Bim-bam-bum ; bim-bam-bum ! întonă Săndel, cu glas de bas-sopran, amintindu-și cîntecul.

Privind-o pe Magda, povestitorul simți atât de adînc fericea clopotului florentin, încît dezmierdă bucelele lui Săndel.

— Și ce-a făcut clopotul ? se interesă copilul.

— ... Clopotul trezindu-se, gata-gata să sune matinele,— se opri : Nu mai era singur ! Pe inima lui deșteaptă, un somn mititel stăruia încă : Miculi visa... Și clopotul tăcu, de teamă să n'o turbure, de teamă să nu rămie singur.

— Până la cîte ceasuri a dormit Miculi ? întrebă Săndel.

— Ca și tine, Săndel,—zîmbi povestitorul. Și cum deschise ochii, începu să ridă. Și risul ei răsfrînt în bolta de metal sonor, se răsturna în alte risete sglobii, necontenit asupra ei. Toată dimineața se jucă singurică—ea cu risul ei—ca un copil cu chipul lui răsfrînt și sfărîmat în apă. Și abia într'un tîrziu, amintindu-și unde era și pentru ce venise, se tîngui cătră clopotul care-o adăpostea : „Clopot, clopot drăgălaș ! Spune lui Miculi, unde-i clopotul cel minunat ? Să-l vadă și ea !” Dar clopotul, de teamă să n'o sfarme—căci Miculi tot pe inimă-i ședea,—tăcu. Și tăcu zile și zile dearîndul, cu Miculi ușoară ca o glumă pe inima de bronz...

— Da' ce minca Miculi ? întrebă Săndel.

— Ce minca ?... o hrănea un Săndel cași tine.

— Daa ? Cu ce ?

— El minca numai cojița pînii : Aceia îi plăcea lui...

— Și mie ! aprobă Săndel. Face : Cranț-cranț !

— Și miezul îl fărîmița mărunt și-l ducea lui Miculi.

— Cum ?

— Cum ?... Se suia în clopotniță...

— Și-l lăsa dascalul ?

— Dascalul dormea.

— Ha-ha ! Și el îi fura cheile !

— Intocmai ! Suia țupa-țupa, scările, și ajungînd sus în clopotniță o hrănea pe Miculi.

— Și Miculi minca tot ?

— Sigur, Săndel ! Copiii cumînți minîncă tot, ”

Magda.

— Și nu s'a mai întors în crîng ?

— Niciodată, Săndel.

— De ce ?

— Fiindcă așa a vrut Dumnezeu.

Un zîmbet amar trecea pe chipul povestitorului.

— Dumnezeu, începu el, se întreba de ce nu sună clopotul care-l desfată. Și tot întrebîndu-se și văzînd că dezlegare nu-i,—a desprins din ceruri, puntea Căii—Laptelui; pe ea, un înger nevăzut zboră și pogorînd în cetate lămuri taina. O află și Dumnezeu și mare-i fu mînia ștînd că fericirea amuțise glasul clopotului florentin... Se cutremurară îngerii, cu aripele fulgurînd de spaimă; se învineți cerul de mînia Domnului; și nouri negri întunecară lumina soarelui. În cetate, se zbuciumau clopotele să alunge cu glasurile lor creștine iadul care-acoperea cetatea...

Săndel se cutremură; glasul povestitorului răsuna aspru. Magda încreși fruntea.

— Și Domnul, resfirînd în chip de blestem degetele minii drepte,—trăsnete și vijelie se abătura asupra Florenței. Și zmulș de uragan, clopotul se prăvăli sfărîmînd pe Miculi cu inima lui grea.

— A ucis-o ? întrebă Săndel, cu o înflorare în glas.

— Da.

Capul lui Săndel se aplecă.

— Și i s'a făcut milă soarelui, zărînd trupul zdrobit al cîntăreței, și i-a prefăcut în stană de aur amestecînd și o fărîmă din inima de bronz. Și vărul inimii care-a iubit-o și a ucis-o pe Miculi, răsună încă și va răsuna mereu... Al ascultat, Domniță, fărîma muzicală a inimii de bronz, veghînd trupul lui Miculi... Și s'a sfîrșit povestea scrisă pe o aripă de aur.

În tăcerea deplină, toamna scutură un trandafir alb: Săndel plîngea, cu capul sprijinit de pieptul povestitorului,—alungînd delicata povară a mîhnirii.

— Săndel ! Uite pe Camica ! Măi prostuțule ! Asta-i o poveste; nu-l adevărat !

Magda, ridicată în genunchi, îi dezmierda obrazul cu o mînă, țînînd în cealaltă ceasornicul...

— Săndel ! Vrei să-l mai auzi cîntînd ?

Printre suspine, băețelul îngînă un da.

— Uite: la-l tu în mînă ! Așa. Acuma apasă... Așa... Auzi ce pupuța cîntă ?

Tainic și îndepărtat răsunet ! Conduirii de argint al orelor florentine, coborau în menuet, printre dureri și bucurii, treptele de cristal ale vremii.

— De ce-ai ucis-o pe Miculi ? îl muștră Magda, ca să-l aline pe Săndel.

— Dumnezeu a ucis-o, Domniță,—nu eu.

Înțelegînd din privirea Magdei, că basmele pentru copii se isprăvesc altfel, adăugă :

— Dar s'a căit și Dumnezeu !.. Săndel, povestea nu s'a isprăvit : A trecut doar în cer !

Adevărat ? înviè Săndel, cu o lucire în ochii umezi.

— Intreab-o și pe Camica !

Magda, drept răspuns, îndemnă pe povestitor și îndrumă basmul :

— Adică a intrat în rai.

— Și Miculi i-acolo ? se înveseli Săndel.

— Se putea altfel !

— Și clopotul ?

— Și clopotul, Săndel !

— Și-s împreună ?

— Ascultă ș'ai să vezi.

Băețelul își șterse ochii, grăbit.

— Dumnezeu a fost milostiv cu ei,— așa cum e cu toți în povești. El a cules în ceruri sufletele împreunate—al clopotului și al lui Miculi—și ridicîndu-le în mîna Sa, a spus : „Te ert clopot răzvrătit, fiindcă mare a fost iubirea ta și mult amarul tău. În vale, pe pămînt, inima ta sfărîmată e cîntec de jale în trupul lui Miculi. Aici, în raiul celor drepți, vei fi Heruvimul meu cu dulce glas, și Miculi va fi inima ta : Să-ți răscumpere cu veselia ei, durerea de pe pămînt“. Așa a spus Dumnezeu, și așa a fost... Astfel, clopotul florentin, în locul greului vestmînt de pe pămînt, are aripi cerești, și-n locul inimii de bronz o are pe Miculi. Și-i fericit și el, și Miculi, și Săndel...

Brațele copilului îi încolăciră gîtul și o sărutare încheie, ca o *vignetta*, basmul fericirii.

— Săndel ! Ți-i dragă tare Miculi ?

Băețelul dădu din cap.

— Atunci, Săndel, ți-o dăruesc ție... Da-da, ție ; păstrează-o !

Băețelul îi sări de pe genunchi, se așină de gîtul Magdei și începu să o sărute nebunește.

— Săndel ! Săndel !.. Scapă-mă, bunule samaritean !.. Săndel, îți strîci ceasul !

Se opri pe loc. Stringîndu-și în mîni odorul, îl apropiè de buze și Miculi avu parte de întâia sărutare de dragoste a unui copil.

— Bunule samaritean, ce rău îmi pare că n'am fost și eu la intruire !

— ... ?

— Să te aud vorbind ! Spune, ce le-ai povestit ?.. Tot așa frumos a fost ?

— Domnișă, e cu totul altceva ! Nu te poate interesa. Valută ! Petrol ! Bolșevism ! Vezi, e urît ! Baba-Hîrca ! Așa ar spune Săndei, polițicei.

— Ei ! Ştiu eu ! Sînt sigură că ai vorbit frumos !.. Şi nu vrei să-mi spui !

— Nu te supăra, Domniţă. Îţi spun... Vezi, cum să-ţi spun eu !..

Decorul aspru al întrunirii de dimineaţă — puhoiul de ţărani şi muncitori ciocotind în umbra de peşteră a sălii,—i se imbină în minte cu ceiace avea în faţa ochilor : Ochii Domniţei ; Săndel, undeva în umbră, cu Fericirea în mini ; gura largă, adîncă, a sobei de teracotă, iluminată ca un sat în noaptea Inverrii, la poalele unui munte...

— Publicul unei întruniri, e caşi Săndel, Domniţă. Un Săndel rău-crescut, necuviincios, obraznic, dezmaţat, cu vorbe urite pe buze,—şi cu sufletul greu de amărăciune... Inchipueşte-ţi, Domniţă, că Săndel ar fi copilul unui beţiv ; că n'ar avea hrană, nici lemne, iarna ; c'ar fi lovit zi şi noapte, supus la munci grele ; că n'ar avea-o pe Camica ; şi pe deasupra că tot copil ar fi !. Aşa e publicul, Domniţă. El vine flămînd şi vrea să-l dai hrană ; vine obljduit şi vrea să-i dai fericire ; vine răzvrătit—şi trebuie să-l stăpîneşti . Şi tu, Mintuitorul, îi aduci numai vorbe ! Măcar vorbele să fie trumoase !

Scutură cenuşa pipei bătînd-o cu degetul ; umplu pipa din nou, o aprinse... Fruntea-l strălucea—dură şi bombată—în bătaia focalui, ca un scut de aramă. Magda băgă de samă că avea podul palmelor îmbujorat ca un obraz de păpuşă,—şi zîmbi.

— Ş'atunci, Domniţă, îi arăţi—caşi lui Săndel—un ceas de aur, care clută ; astfel îi deşteptî interesul, dîndu-i o superstiţioasă nădejde... Şi 'ncepi să-i povesteşti un basm lung în care crede şi povestitorul—cînd îl spune—şi cei care-l ascultă. Şi publicul te priveşte, îmblînzit, ca un copil pe care-l ţii în braţe... Şi fiindcă ţi-i milă de el, basmul e plin de fericire şi de izbînzî... Ş'atunci, Domniţă...

Glasul grav, bărbătesc, dezmierdă cuvîntul ca pe o iconiţă în preajma unei lupte.

— ...Îţi simţi bătăile inimii răsunînd uriaşe, şi uriaş eşti tot, ca o corabie cu pînzele întinse, avînd un zeu la proră... Şi deodată, tăcerea-i o zvîcnire, un vîrtej crescînd.. mil de ochi strălucesc... mil de mini se zbat spre tine, filie... le simţi venind, te simţi învăluit în vîntul lor... şi eşti ca o corabie în largul şi pustietatea unui ocean, acoperită dintr'odată de mii de rîndunele...

Fruntea întinsă înainte ; ochii vizionari în chipul slăbit deodată ; părul răscolit, răsfrînt spre temple în şuviţe albe. Părea învăluit de-o Glorie întunecată cu arpi de argint.

— Şi-i o clipă de sfîntă bucurie pentru toţi : Şi pentru cei sărbătorit şi pentru ceilalţi... Şi după acela, e foarte trist, Domniţă,—fiindcă i-ai amăgit şi fiindcă rămi istovit şi singur...

— Şi ţi se dă un banchet la care-ţi strici stomahul ! glumi Magda.

— Da !.. un banchet premeditat, unde se ţin toasturi mă-

guitoare în cinstea viitorului ministru. Asta se spune clipind viclean din ochi, cătră cei de față și cătră Destin,—pe cînd viitorul ministru mîltumește, sarlător, și simte în adîncul sufletului o nebună dorință de a fi iarăși copil..

„Sentimental mai e viitorul ministru“ gîndi Magda.

— Cucu, Camica! răsună a neastîmpăr glasul lui Săndel.

Din senin, o icoană veche-veche, îi răsări în minte: Era copil de-o samă cu Săndel și tot atît de răsfățat fiindcă era singurul. Și odată, de ziua lui, primise în dar o căsuță de păpușe... O vedea, o avea în fața ochilor, cași încăperea din care și-o amintea. Era clădită din miniaturi de birne, ca o casă de pădurar. Avea cerdac, hogoag, geamuri de mică roșie. Subt streșină, un culb cît o nucă, din care răsărea mereu aceeași gămălie de căpușor... În fața căsuței—o rînduise subt pian, purtînd-o în brațe—semănase gazonul adus de Moș-Crăciun, pe care dormea cusută o turmă de oițe... În pătucul singurei odăi încăpea, intrînd pe geam, Micuții, păpușa preferată... Cineva îi povesti într'o zi, basmul Cenușăresei; noaptea îi visă; dimineața îl retrăi în închiuire; și după-amiază se încăpățîna să-l trăiască aievea. Cu pantofiorul păpușei, începu să cutreere salonul plin de lume, încercîndu-l pe rînd, tuturor Cenușăreselor *posibile*. Doamnele tinere îl sărutau; doamnele coapte zîmbeau dulce-acru. Și tot încercînd pantofiorul în zădar, se hotări să părăsească picioarele Urlașelor,—și trecu deabușelea subt pian, spre căsuța păpușelor. Cenușăreasa dormea în pătuc, fără de un pantofior. Aplecat asupra căsuței, asemeni lui Gulliver, dădu să intre, ca în basm: Cu nepuțință! Doar mina îi încăpea în căsuța Cenușăresei! Gluma se prefăcuse în tragedie; păpușa în ideal...

Acum era în căsuța păpușelor.. cu părul sur!

— Buna-dimineața, bunule samaritean.

— Bine te-am regăsit, Domniță... Da ce ții în brațe?

— Pe Ițic.

— ...?

— Fiindcă-i roș. Seamănă grozav cu Ițic covrigarul și l-am poreclit Ițic!

— E motan?

— Sigur!

— Ceva neam de vulpoi?

— De unde! Motan autentic! Și leneș!! Știi cît am dat pe el?

— Cît?

— Zece bucățele de zăhar cubic.

— ..!

— Da, în timpul războiului.

— Da gras mai e! Se vede că-i diabetic!

— Saracu Ițic! De somn se'ngrașă!.. Scoală, Ițic! Fă sluj, frumos!

— Nu se supără ?

— Nu poate ! Doarme oricum îl pui ! Și limba lui doarme !
Uite-o cum esă din gură !

— Prinde șoareci ?

— Cine ? Ițic ? Nu îți spun că doarme ! Ițic va fi pernă în
raiul șoarecilor,—dacă va putea ajunge până acolo ! Numai Elsa
il deșteaptă... Ham-ham !

Motanul tresări, crăpînd ochi de agrișă fosforescentă,—și
adormi la loc, moale, în brațele Magdei.

— Și-l iubești, Domniță ?

— Cum să nu-l iubesc ! Ițic reprezintă zece bucățele de za-
har... în timpul războiului ! Știi ce criză era !... Zece bucățele de
zahar care puteau deveni tot atitea bucățele de zahar-ars, bunule
samaritean ! Sînt sigură că nu știi rețeta zaharului ars !

— ... ? !

Magda își lînse buzele pofticios.

— Furi o bucățică două-trei-patru, de zahar—asta intră în
rețetă : Nu-i așa, Săndel ?—, umblînd la camară cu cheile luate
într'ascuns dela șifoniera mămăicăi, de unde ai mai luat și puțină
colonie. Așa. Pe urmă te duci în bucătărie, o imblinzești pe Ba-
beta : Nici Babetă nu știi cine-i ?

— ... !

...Sultana bucătăreselor ! Un metru cincizeci *tour-de-taille* !
Notre-Dame-Des-Cozonaci ! Și totodată, bancherul Magdei.

— ... ! !

— Da ! Cînd n'am bani, împrumut dela Babetă : De ce te
miri, bunule samaritean ? Îi dau înapoi cu dobîndă !... Dela ce
pornisem ?

— Anotîmpurile zaharului-cubic. Îl lăsasem alb, în mîna
Domniței.

— Așa. Vrasăzică intri în bucătărie. Babetă se face că nu te
vede : Nu-i plac vizitele cînd *lucrează* ! Cunoști sentimentul a-
cesta ? Bine ! Atunci, Magda își ia o figură de actriță gata să
plîngă două lacrimi autentice, în fața rampei...

Magda mimă povestirea. Își aplecase capul într'o parte, cu
genele coborîte, micșorîndu-și gura, ca o mucenică adolescentă,
zugrăvită pe umbra încăperii.

— ...și cu un oftat tremurat se tingue : „Tare mă mai doare
capul, Babeto !” Babetă se întoarce, cu un morcov despicat într'o
mîină, ținînd în cealaltă mînerul cuțitului decorat cu legiunea de
onoare a sfeclelor,—privește compătimitor, pe biata bolnavă,
și începe ; „Arde-o-ar focu s'o ardă, afurisita cea di școală ! Iaca,
dudue, is fimee bătrînă și trăită—ci, dă ! bietu Ghîță, Dumne-
zeu să-l erte, o fost aprod la Tribunal, și bietu Alecu, Dumnezeu
să-l erte, o ținut crișmă în Tatarăș,—ei ! țoi spune eu matale
ei-i o bagiocură învățatura aiasta ! Nu-i bună la nimica !... Iaca,
dudue, Fănuță, băetu Nănoaîi, o învățat di s'o oftigî ! Ei și !
Iaca moare de foame !” Intre timp, urmă Magda, cu nasul încrețit

de ris, îl sustragi morcovul din mână, și-l ronțai trăgînd cu coada ochiului la bucățele de zahar care plîng pe plită. Și deodată o vezi pe Babeta că se repede ca o leoaică și cu virful cuțitului expert, desprinde bucățele de ?

— Zahar-ars.

— De chillambar de Buzău, bunule samaritean! ...Și sîrrie, fierbinți, aromate, cleioase! Le vezi?

— Cum nu!

— Ș'atunci, urmă Magda înfierbîntată, îți pui degetele'n gură...

— Vai de mine!

— E urit, dar n'ai încotro! Vrasăzică îți umezești degetel ... așa e mai frumos!—, lei o bucățică de zahar de pe cuțit și o întinzi Babetei care refuză dar îți răsplătește *delicato atenție* cu următoarea urare: „Si trăești, duducuță, cî bun suflet ai! Da undi am eu dinți! Mîncă mata, duducuți, și crești mări cî frumoasă ești”—observi că citez!—„și si ti măriți, si-ți joc și eu la nuntă“. Și ce să-ți mai spun, bunule samaritean! Zaharul ars e o minune!... Cu condiție să-l mînci la bucătărie, înainte de masă... Și după ce l-ai mîncat, te întorci tiptil în casă și o auzi pe mămăica: „Iar ai stat în bucătărie!“; și pe Riki: „Ce-avem la masă, frate dragă?“ Explică de ce? bunule samaritean... Nu știi! Fcarte simplu: Fiindcă Domnița miroase a ceapă prăjită!

— Riki cine-i?

— Riki-Tiki-Tavi e o mangustă care locuiește în „Second Livre de la Jungle“. Nu știi? De Kipling! Și pe de-asupra mai e și porecla fratelui meu...

— Un alt Săndel?

— Nuu! Clasa opta de liceu!! Viitor student la drept... Aa! O să-ți fie elev la București! Să nu mi-l lași repetent, bunule samaritean!... Nu! Să nu-i dai bilă neagră: Asta am vrut să-ți spun! Ce ar mai fi jubilat Riki să mă fi auzit! Ionel ar fi zîmbit, modest! Știi, ei sînt la curent cu terminologia universitară! Și-s pedanți!

— Ionel e alt frate, Domniță?

O vioae roșată îi îmbrobodi obrazii.

— Nu. E un camarad al lui Riki... Bunule samaritean, să știi că s'a întimplat o catastrofă! Unde mi-ai pus geanta?

— Am lăsat-o în antrețel... așa mi se pare!

— Știi ce-aveam în ea?

— ...?

— Zaharachi și halvița.

— ...!?

— Și halvița se topește la căldură, o candid samaritean! Și-n antrețel e soba de fier! Și-n geantă mai e tricoul de masă al mămăicăi, la care lucrez de o săptămînă! răsună din antrețel glasul Magdei, într'o patetică urcare.

Din umbră, Săndel năvăli după ea, la auzul vorbelor magice.

- Ce vești, Domniță ? Tremur ! Care-i verdictul ?
 — Tragedie sau comedie ? scandă Magda deschizînd geanta.
 — Fie tragi-comedie !
 — Uite-o ! Uf ! Comedie pîn'acum ! Tocmai caetul de latină ! Cel mai curat, cel mai antipatic !
 Halvița topîndu-se, pecetluse cleos scoarța caetului.
 — Il trage de ureche fiindcă-i plin de greșeli ! comentă Magda, incredințînd halvița și caetul, lui Săndel.
 Bătețul se îndepărtă grabnic.
 — Ce faci, Săndel ? Chif, Săndel !
 Săndel se săruta cu halvița prelînsă.
 — Bunule samaritean, ia-o te rog, și pune-o între geamuri să se răcorească.
 — Și caetul ?
 — Și... Adică numai scoarțele ; caetul e teafăr !
 Cercetă mai departe.
 — Tricoul a scăpat. Slavă ție Doamne !... Nici tragedie, nici comedie. Răzbunarea halviței împotriva latinei !... Bun și nevinovat samaritean, vral un zaharachi ?
 — Ce-i asta, Domniță ?
 — Uite : Mîncă. Bastonașe de zahar fardat. E sfărmiicios, dulce și fad : Delicios ! Nu-i așa ? Il întrebă ea, cu o cununică de așchii violete în jurul gurei, ronțînd.
 — Camica ! Dă-mi și mie unu roș !
 În gurița lui Săndel, bastonașul de zaharachi se mistui ver-tiginos, ca un expres într'un tunel.
 Soneria răsună, imperios.
 — Vai ! Să știi că-i mămăica !... Săndel, pune-l repede în geantă... Și mata.
 Peste cărțile, caetele genții deschise, bastonașele de zaharachi fulguiră steluțe multicolore, strivindu-se deavalma.
 — Așa ! Acum, degrabă o batistă. Unde-i ? Unde-i ?
 — Poftim, Domniță.
 Il înfășase batista lui din buzunarul dela piept... Fetița începu să se șteargă ; lipicbase, fărmiturile se împotriveau. Muș batista în gură.
 — Nu te superi ?
 În casă bubuiră uși, răsunară pași în goană, dibuiri zgomotoase...
 — Mai am ?
 — Nu văd, Domniță !
 — Vin'aici !
 Magda ingenunchè la gura sobei întinzînd gura spre el.
 — Uită-te bine !
 — Ingenunchè și el, zîbind.
 — Domniță, dă-mi batista. Nu s'a dus tot !
 Cu batista peste degete, ca o mînușă incomodă, începu să plivească resturile îndărătnice de zaharachi ; il simțea suflarea

caldă, cu miros de măr mușcat și acadele efitine... Intre timp, Săndel îmbulzea în gură un zaharachi dosit.

— Patru mii șapte sute unsprezece, mormăi gura fetiții, de subț batistă, în mîna lui.

— Ce, Domniță ?

— Batistă, colonie ! îi răspunse ea telegrafic, arătînd prescurtat că batista mirosea a colonie *patru mii șapte sute unsprezece*.

— Gata, Domniță ! Numai gura a mai rămas roșie !

În antreșel se auzeau violente bătăi în ușă, amestecate cu afuriseniile Catincăi, împotriva întunericului, broaștei și bătrîneții cu ochi turburi...

— Bine, Catinco, sun de un ceas ! E pustie casa asta ?

— Sărut mîna cuconiță. Ce să fie ! la afurisita asta de...

— ...ista, cum îl zice, ilettrica ! o imită Magda din salon.

— Ilectrica, cuconiță ! se bătu femeia peste gură, rîzînd.

— Mămăică ! Mămăică ! Uite ce-am căpătat ! clamă Săndel, repezindu-se cu ceasul în mîină.

— Bunule samaritean, șopti Magda, să spui că ți-am oferit ceai, dacă întrebă mămăica. Știi, am uitat ! adăugă ea, privindu-l galeș.

— Domnul Donca ?

— Sărut mîna, doamnă, eu sînt.

— Vai ! Și te-au primit copiii în întunecimea asta ! Bine, Magda, nu-s lumînări, nu-l gaz în casa asta ?

— Nu-s cheile, în casa asta, mămăică !

— Ei, asta-i ! În cuiul de lingă șifonieră ! Numai că nu vorbesc !

— Mămăică ! Pe ce ne prindem că-s la mata în sacoșă ?

Și repede luă sacoșa, scotocind prin ea.

— Uite-le !

Le zăngăni deasupra capului, cu o mișcare în spirală, de dansatoare spaniolă.

— Și uite și cîștigul nostru, Săndel ! Aa ! Veritabil, „Urs de Berna“ ! Merci, mămăică !

— Domnule Donca, ai intrat în infern, cum vezi !... Magda, pune-mi paltonul în cuer... ; atîrnă-l de ureche, nu cum faci tu !

— Mămăică, mi-ai adus creioane colorate ?

— Acuși, Săndel. Stai puțin !... Catinca, ia cheile și scoate lumînări. Ai servit ceai ? dulceață ?

— Nu cuconiță ! Dacă nu mi-a spus nimeni !

— Doamne-Doamne ! Dacă nu-s eu acasă, toate merg de-a'ndoaselea ! Și nici nu te-am felicitat, domnule Donca, pentru discursul de azi ! Ce sărbătoare pentru noi ! Ștefan aplauda ca un copil ! De mine nu mai vorbesc ! Uite, mi-s mînile umflate ca după concertele lui Enescu !... Am drept la o compensație ! Îți spun deadreptul, fără înconjur. Chiar acuma vin dela întrunirea comitetului profilaxiei tuberculozei. Am fost însărcinată să obțin

dela mata, o conferință pentru tuberculoși. Te rog să nu mă refuzi!

— Și eu te rog! O conferință pentru profilaxia mămăicăi, și una pentru profilaxia Magdei,—asta acasă, bine-înțeles.

— Magda! Fii serloasă!

— Firește că primesc, doamnă.

— Nu mă îndoiam, domnule Donca! Mi-a spus Ștefan ce inimă bună ai.

— Sigur! Bunul samaritean!

— Magda!... Atunci rămîne să fixăm ziua.

— Desigur, doamnă... Dar Ștefan, unde-i?

— A plecat până la Hoisești, cu exproprierea. Ce bătae de cap! Nu cred să întîrzie mult! Până la nouă, nouă jumătate, e acasă... Ne-a rugat să-l așteptăm cu masa.

— Sigur, doamnă.

— Nu ești grăbit, nu-i așa?

— Nu, doamnă! Trenul de Chișinău, mi se pare că pleacă tocmai pe la unu-două de noapte.

— A! Pleci la noapte? Ce rău are să-i pară lui Ștefan! El credea c'o să rămîi la noi, măcar vre-o două zile!

— Cuconîță!

— Indată... Te rog, ia loc, domnule Donca... O să mă erți! Mă duc să caut luminări, gaz... să văd de masă. Știi, pe grija copiilor nu te poți lăsa.

— În casa asta! o imită întocmai, Magda.

— Da-da, așa-i!... Săndel, unde mi-ai pus sacoșa?... Acolo-i! Pe scaun, Săndel!

— Nu-i, mămăică!

— Mămăică, pariez c'o ai în mîină! Interveni Magda, pe-remptoriu.

— Doamne-Doamne! M'ai zăpăcit!...

— Mămăica deține trustul energiei în casa asta și la „Profilaxia Tuberculozei”,—începu Magda, zîmbind malicios. Ai văzut, bunule samaritean, într'o clipă a făcut și a pierdut o prinsoare—Săndel! Iasă șocolata pe după masă—; te-a felicitat, comparîndu-te cu Enescu; și-a zmulș o conferință—nu protesta! Ș'ai să vezi de acuma înainte! Se luminează casa, cheile apar, lîtic dispăre—a și dispărut!—dulapurile bat din aripi, caetul de latină capătă alte tartaje, planul se deschide... și se închide la loc, fiindcă Bibescu își așteaptă turbanul.

— Bibescu?

— Da, Bibescu. Nu știi cine-i Bibescu?

— Bibescu-Vodă.

— Da. Un Vodă cu capul de cremă de castane și cu turban de frișcă.

— Aa! Știu acum!

— Îți place crema de castane?

— Cun. nu!

— Eu o ador ! Catifelată, aromată, cu frișcă onctuoasă !... Dar *ia loc*, bunule samaritean, că te vede mămăica stînd în picioare, din a cincea odae, și'ndată o auzi : „Pe grija copiilor nu te poți lăsa !“ Știi ce ? Hai să facem plajă.

— ... ?

— Săndel, la lucru !

Despulară într'o clipă divanul de toate pernele, așezîndu-le una lîngă alta la gura sobei.

— Asta-i plaja ! Perne la gura sobei ! Poftim pe plajă.. dacă nu ții la ten !

— Unde s'o pun, dudue ? întrebă Catinca, intrînd cu o lampă aprinsă.

— S'o duci înapoi ! Adică nu ! Pune-o... pe ista, cea... pe măsută.

Catinca lăsă lampa, și eși rîzînd cu mîna la gură.

— Bunule samaritean, stînge-o te rog. Nu pot s'o sufăr ! Asta-i lumină ! Parcă are gălbenare !... Așa. Dacă vine mămăica, spunem că filă : Bucuria Catinicăi ! De ce nu vii alături de noi ? Dunga dela pantalonii ?

— Ce-i cu dunga, Domniță ? o întrebă el așezîndu-se alături de ea, la gura sobei.

— Dunga ? E obsesia *domnilor* ! Riki doarme cu pantalonii sub saltea : Pentru păstrarea dungii ! Și-i calcă singur ! Ș'ade-vărat că izbutește să aibă o dungă ! Știi, poți ascuți creioane !

— Așa-i, Domniță ! Toți trecem prin faza aceasta !

— Și mulți rămîn ! Cochetăria lui Riki mă îngrijorează ! De ce rizi, bunule samaritean ? îl întrebă Magda, dezmierdînd cu mîinle căldura cireșiei a sobei.

Se auzi huruitul unei trăsuri ; Magda îl urmări, atentă, tresări, și nerăbdătoare, întoarse capul spre ușă, așteptînd...

— N'ai bani pentru trăsura !

— Magda, ai zece lei ?

Glasurele răsunară dimpreună ca într'un început de operetă : Soprana în duo cu tenorul improvizat.

— A ! Pardon ! Te rog, prezintă-mă, urmă Riki graseînd, cu o voce guturală de adolescent.

— Ești singur, Riki ? întrebă Magda, poruncitor.

— Nu. Cu Ionel. El parlamentează cu birjarul. Inchipuește-ți, frate dragă, că mai vrea zece lei ! Ș'i'nțelegi, nu-i de demnitatea mea să mă tocnesc !... Hai, Magda, împrumută-mi zece lei, c'așteaptă Ionel la poartă !

— S'aștepte. Unde-ați fost ?

— La cinema. Un film cu Maciste ! Epatant !

— Aha ! De asta veniți acuma !... Iți prezint pe Riki, domnule Donca.

— Aaa ! Dumneavoastră erați, domnule profesor ! V'am ascultat azi dimineață. Ați fost sublim ! Imi dați voe să mă prezint, domnule profesor..

— Riki, lasă ! îl apostrofă ironic Magda.

— Magda, asta nu se face ! Pe onoarea mea !

— Dă drumul trăsurlii, Riki. Ați fost la intrunire, azi dimineață ?

Și fără să aștepte răspunsul, severă :

— Vrasăzică ați fugit dela școală ! Frumos !

— Magda, ași vrea să-ți spun două vorbe,—mă ertați, domnule profesor !

Șoapte repezi duelară în fundul salonului. Vocea Magdei, închee, autoritară :

— ...Și să pui restul la loc.

Riki eși, fredonînd.

— De ce-i așa de ceremonios domnul Riki ?

— Pozează ! E foarte copilăros ! Să-l vezi plîngînd ! Fiindcă n'a venit Alice la ceai. Sau fiindcă : „Mmmm—magda, Alice a patinat numai cu Mircea !“ Asta cu capul la pieptul meu și cu o voce înecată de *eruri* și suspine. Imi consumă toate batistele și cel puțin cite o bluză pe săptămîină ! Și'n fiecare săptămîină, o altă Alice ! Cite șapte batiste pentru fiecare dintre prietenele mele !

— Daa !

— Știi, se spovedi ea, aprinsă, cu glas sarcastic,—acesta-i un alt aspect al Camicăi : *Papier-Buvard* pentru lacrimile lui Riki !... Vino la mine, Săndel ! Chif, băeții mari ! Tu să rămii mic și drăgălaș cum ești : Așa te iubește Camica.

Săndel se supuse.

— Ce idee ! izbucni Magda, minioasă. Vreți să mă orbiți !

Licenii intraseră unul după altul : Riki în cap ținînd o lampă aprinsă pe care o aplecase galant—cași cum ar fi prezentat-o—asupra grupului de jos. Amindoi băeții, purtau de-a latul frunții, vîpșuca roză a urmei chipiilor.

— Mă rog, domnilor, ași vrea să știu care din dumneavoastră e domnul Riki, și care domnul Ionel ?

— Eu sînt Riki, domnule profesor,—și-mi dați voe să vă prezint pe amicul meu Ionel Velea, pictor.

Glasul pompos și îngroșat lăsa în urmă-i surpriza unei figuri de *piccolo*, cu ochii înecați de rîs, cu trăsăturile scîlpind de ilaritate.

Mirosea impetuos a colonie parfumată și a tutun prost.

— Vrasăzică dumneata ești fratele domnișoarei Magda ?

Se înclină din nou, elastic, aplecîndu-și capul luciu de briliantină, despîcat în două de meridianul cărării.

— Ciudat ! Eram convins că dumneata ești domnul Ionel.

— De ce, domnule profesor ? graseie Riki zîmbind protocolar.

Minuia lampa cu deferență, ca pe o sticlă de șampanie destupată.

— Fiindcă... Extraordinar !... Domniță, domnul Ionel îți seamănă ca un frate... ca o soră !

— Se poate, răspunse Magda privind drept în sobă,—nu-mai că eu n'am coșuri pe frunte.

— Magda! Asta nu se face! Pe onoarea mea! declamă Riki, spraveghindu-și unghia sulemenită a degetului întins.

Ionel își aplecase capul, cu bărbia în piept, cum fac copiii cînd le vine să plîngă. Uniforma de mică-ținută, cu gulerul tunicii răsfrînt molatec, părea prea largă pentru melancolia trupului. Semăna cu o fetiță convalescentă după febră-tifoidă, îmbrăcată în pijama neagră, încercînd primii pași.

— Frate dragă, izbucni Riki jovial, uade mi-i capul!... Domnule profesor—un tremur ilar îi încreți fața înecîndu-i ochii—amicul meu e pictor, cum vă spuneam. Și azi dimineață a făcut o schiță la întrunire. Epatant!... Unde-ai pus-o, Ionel? o ai în geantă? A! O ai în mînă. Ad-o'ncoace, băete!

Și zmulgînd sulul de hîrtie din mîna lui Ionel, îl bătă cu el peste umăr, familiar.

— Desfaceți dumneavoastră opera, domnule profesor; eu vă luminez... Și are și un titlu nostim! Cum îi spuneai tu Ionel?

— Semănătorul de aplauze, îngina Ionel cu o voce de examen la matematici, înroșindu-se.

— Domnule Ionel, da știi că ai talent!... Frumos talent!

Magda tresări și pe furiș linse o lacrimă picurată de-asupra buzei. Își ascunsesse fața în gura sobei.

— E o mișcare în schița dumitale!... Cum ai numit-o? Semănătorul de aplauze! Ești și poet!... Dar ai talent adevărat!

Ionel se apropiase de grupul luminat de Riki... La auzul laudelor care sporeau ca o lectură cu glas tare a desenului, o însuflețire adîncă îi învioră fața.

— Bravo, Ionel! Bravo ție, băete!

Riki îl bătă peste umăr, cu un orgoliu de impresar, și aplecă iar lampa asupra desenului.

În foaia granulată de blok pe care o ținea desfășurată în mîni, oratorul privea ca într'o oglindă magică, tot entuziasmul, toată furtuna omenească stîrnită de el. Auzea uralele sălîi vi-brînd în linii ca vîntul vijlînd în crengile unei păduri.

Își ridică ochii de pe desen și întîlnind ochii în friguri al copilului trudit de talent, îi zîmbi frățeste; își aplecă privirile din nou asupra desenului: Reprezenta în linii nervoase ca zborul rîndunelor, o masă de oameni încilciți în vast tumult; zmulși din individualitatea lor de același putere, ca rădăcinile unui cedru uriaș, dezrădăcinat de ciclon... Și singur, în fruntea mulțimii, departe de ea, țînîndu-l piept: Oratorul. O singură mișcare uea făptura izolată cu mulțimea: O mișcare de arhanghel al vijeliei, de semănător de trăsnete. Incordarea strîngea în ghiara ei tot trupul. Fruntea avîntată înainte; fața brăzdată de suferință; ochii halucinați; o mînă cu pumnul încleștat repezită îndărăt, cealaltă izbucnînd înainte, semănînd, culegînd... zmulgînd Mulțimea înaripată de aplauze... Și'n coada mulțimii, un copil abia deșteptat din somn.

cu minuțile întinse alene, căscind zimbitor, cu privirea alurită și candidă...

— E admirabil ! Dă-mi voie să-ți strâng mîna. Bravo, tinere !... Și mai e un desen ? la să-l vedem... Domnița !

Magda întoarse capul, privind cu coada ochiului peste umăr ; subț privirea ei, o întristare blîndă subție fața lui Ionel : Plecă fruntea, ca Sfîntul Sebastian în fața săgeților.

— Domnule Riki, apropie te rog, lampa.

Desenul reprezenta pe Magda stînd pe o pernă la gura soarelui, ocrotindu-se de flăcări cu amîndouă mîinile, ca de o sărutare pătimașă.

— Și desenul acesta are un nume ?

— Riki, voi n'aveți de învățat pe mîne ? întrebă categoric, Magda.

— Hai să mergem, Riki, îl îndemnă resemnat, Ionel, retrăgîndu-se în umbră.

— Hai dragă ! se înveseli Riki. Cu Magda nu mai e de trăit ! Domnule profesor, vă salut.

— Tinere ! O clipă numai. Ași avea o rugămintă... Ții mult la aceste schițe ?

— ...

— Uite de ce : Indrăznesc să ți le cer... să ți le cumpăr : Nu te supăra ! Fii incredințat că vor fi așezate la loc de cinste.

— ...

— Domnule Ionel Velea, cînd îți vorbește cineva, cînd te roagă, îl răspunzi măcar... dacă ești bine crescut ! răspică Magda, fără să-l privească.

Mut, Ionel învinse sulul de hîrtie, lăsă mîna să-i cadă abătută, — și porni repede după Riki.

— Riki, luați și lampa cu voi.

— Iaca o iau, Măria Ta !

Încăperea se umplu de întuneric și tăcere. Afară cădeau ploile mătăsoase ale vîntului... Ițic ascuns după sobă, începu să toarcă.

— Are mare talent, Ionel ! Foarte mare ! O precocitate ! Și ce putere ! Ce ritm !... Și ce caracteristică timiditate !

— Exasperantă ! Uf !

— Nu, Domniță ! Ești prea aspră cu el ! N'ai dreptate !... Mal tirziu va fi un temerar... poate ! E un talent real ! Ce-i drept, unele stîngăcii de începător !... Uite, Domniță, și timiditatea lui e o stîngăcie de suflet bogat... prea cutezător înăuntru !... Și ce posibilități ! Schița aplauzelor te istovește numai privind-o !... Putere și grație delaolaltă. Desenul Domniței e uimitor... L-ași intitulat : Domnița și bietul Balaur.

— Bietul Balaur ?

— Desigur, Domniță ! Bietul Balaur. E îndrăgostit. El va fi jertfit, nu Domnița care-i adusă lui drept jertfă ! El va suferi, nu Domnița !... E atîta grație, atîta cochetărie conștientă în spai-

ma minilor mici! A lor va fi izbînda... Toată puterea Balaurului încapă în ele, cum încapă oceanul prefăcut în mărgăritar, în valvele scoicii... Nici nu-ți vine a crede că aceleași mini au desenat-o pe Domniță și au dezlănțuit și flăcările asupra ei!... Are Viața în el. Va fi un creator... Și cum semănați! Ai băgat de samă, Domniță?... E foarte simpatic!

— Bunule samaritean, ne-au stricat intimitatea noastră! Ce bine era cu Săndel, cu Miculi!... șopti Magda, blînd, dezmiertînd fruntea lui Săndel,—și'n treacăt și umărul lui.

... Rari tăciuni rubinii mai vegheau în adîncul sobei, ca niște candelă într'o biserică pustie.

— S'aprimem lampa: Nu? E prea trist așa! Ești bun s'o aprinzi?

În lumina palidă, capul Magdei răsări schimbat: ochii pozează; umerii obrajilor, carmini,—ca după cîteva cupe de șampanie

— Săndel!... Ce-ai zice tu de o laternă-magică! Vrei?

— Camicuța! Te iubesc!

— Fugu-fugi, bondarule!... Hai să ne ridicăm! Un... doi... trei: Hop!... Vai, am amorțit! Bunule samaritean, ajutor! Vai!...

Cu mișcări cînd de șchlop, cînd de paralizic, Magda se sprijini de umărul întins.

— Stați! Stați: Auu!

— Mișcă piciorul, Domniță! Alungă furnicile!

— Rîzi, Săndel, de Camicuța ta?... Marș! Ițic!... Auu!... De ce-mi dai drumul, bunule samaritean?

Învăluind-o cu brațele să nu cadă, simțise zvicnind în mîna lui—o clipă numai—ca o prepeliță, sînul mic.

O luă delicat de subțiori, cu virful palmelor,—ferindu-se de buclele aromate ca o noapte de primăvară în livadă!...

*

— Măăăi! Epatant Maciste! Pe onoarea mea!

Aplecat asupra biroului, la lumina lămpii de gaz, Riki își polissa unghiile cu frenezia unei ordonanțe care lustruște cizmele sublocotenentului.

— Stop! M'am fript!

Își mușcă în gură unghiile înfierbîntate, le răcori sorbind; apoi deschise saltarul să caute oglinda măritoare: Pentru strîperea celor mai mici coșuri.

Își strîmba mereu, dînd din umeri, gîtul încorsetat din cale-afară de gulerul tare și înalt cît tocurile unei domnișoare neofite.

— Măăăi, epatantă-l Magda!

Ionel, culcat pe divanul din fundul încăperii, cu fața în sus, —își luă mîinile de pe obraji, îndreptînd ochii înroșiți, spre Riki.

— Uite măai ? gesticulă Riki, cu o cutie de țigări în mână. Una sută speciale R. M. S. ! Măai, aferim soră !

— Conașule, s'a supărat foc, conia ! A spus că tocmai acum ai își arde matale de calcat pantalonii !

Catinka intrase, ținând pe braț, pantalonii de postav negru, perfect dreptunghiulari, — și'n mână pantofii de box, lucioși ca o caradașcă.

— la să văd, frate dragă, ce mi-ai făcut !

Ridicându-se de pe scaun, Riki luă pantalonii, îi desfăcu întinzându-i de cheutori, și cu fruntea încrețită examină de sus și până jos, ca tălușul unei lame oxidate—Dunga. Era pe jumătate desbrăcat : Pantalonași albi, papuci de odae. Altfel, tunica încheiată până sus, manșete tari, batista dela buzunarul pieptului eșind în deltă albă cu monogramă.

— Epatant, Catincuța ! Mă întreci ! Pe onoarea mea !... Ține-ți înținse un pumn de țigări din cutia căpătată.

— Fugi odată, frate dragă ! Nu vezi că-s dezbrăcat !

Își trase pantalonii, contemplându-le încă odată, dunga...

„Ce i-am făcut ! Ce i-am făcut !” se tînguiau gîndurile lui Ionel, ca niște copii alungați și rătăciți prin codri inopțați.

Puful de pudră, brumă parfumat încăperea.

Hapțiu ! strănută Riki, și începu o șansonetă.

*

— Putem intra ?

— Intră, dragă ! înțonă Riki.

— Poftim înăuntru, domnule Donca .. Asta-i odaia lui Riki, haosul lui Riki... Aa !... Așa învățați dumneavoastră !... Te rog lasă-mă, Riki !... Riki, ai înebunit ?

Cu prosopul în jurul gulerului —scut împotriva petelor de pudră—Riki se repezise la Magda, îi boxase obraji cu două sărutări, și luînd-o în brațe începuse să o învîrtească de jur-împrejur.

— Și pe mine, Riki ! se rugă Săndel.

— Hai și pe tine, ilustre !

— Ionel a plecat ? întrebă distrat, Magda.

— Nu mai vreau ! Nu mai vreau ! țipa Săndel, amețit.

— A ! Mă ertați, domnule profesor. Nu v'am observat ! Scuzați deranjul ! Poftiți, vă rog, luați loc. Ionel, un scaun pentru domnul profesor... Cu ce vă pot servi, Măria Voastră ? se adresă el către Magda, înclinîndu-se, cu prosopul pe braț.

— Ascultă Riki, unde-i lanterna ?

— Lanterna ?

— Sper că n'ai vîndut-o !

— Imi pare rău ! Pe onoarea mea ! Tu știi că nu vînd decît tunicile și pantalonii vechi !

— Atunci unde-i lanterna ?

— ... ?

— Unde-i lanterna-magică, Riki ? se revoltă Magda.

— Spune-așa, frate dragă ! răsufală Riki, dîndu-și o sfîrlă peste frunte.

— Ei !

— Lanterna-magică trebuie să fie undeva.

— Riki, unde-i ?

— Ascultă, Magdo, ași vrea să-ți spun două vorbe.. Mă ertați, domnule profesor !.. Ascultă dragă, șopti el, trăgînd cu coada ochiului la ceilalți,—ce ne facem ? A văzut profesorul țigările !

— Riki, isprăvește-odată !

— Lasă, frate dragă, stai oleacă ! Ascultă, șopti el din nou mai scăzut,—vorbește tu cu el ! Aranjează să tacă!.. Ș'ascultă, Marieta vrea să te vadă.. Pușorule, poștește-o la ceai ! se miologi Riki, clipind din ochiu.

— Camica ! Uite-o, strigă Săndel, ridicat în picioare pe birou, arătînd cu degetul deasupra dulapului.

Ionel îi șoptise locul lanternei. Ionel știa bine unde-i buna lui prietină, ocrotitoarea lui. Intunericul blînd ca o blană de lutră dezmiardată cu fruntea, strîngerile de mînă, capul Magdel aplecat pe obrazul lui,—erau darurile prietinei de pe dulap.

— Ce-ți spuneam eu, frate dragă ! Cum să nu fie ! jubilă Riki, coborînd de pe dulap cutia dreptunghiulară de carton verzu cu muchille albe.

— Așează-o pe birou, Riki !.. Ce murdărie-i aici ! Uite în ce hal ești ! Nu se mai șterge colbul la tine ?

— Nu-ți face inimă rea, frate dragă ! Uite... S'a dus ! o îmbună Riki, ștergîndu-și cu o mîneacă, praful de pe cealaltă... Magda, și-a uitat tătăelu țigările la mine. Ia-le tu ! exclamă el, dînd cu ochii de cutie.

Săndel privea emoționat cutia de tablă neagră cu horn subțire, din care Riki știa să proiecteze pe pînză, abțibilduri cu *subiect*.

— Ionel, scoate cerșaful ! porunci Riki, preocupat cu lanterna. Scuzați, domnule profesor ! Altă pînză n'avem !

Ajutat și incurcat de Săndel, Ionel acoperi cu cerșaful, tabela neagră—ca cele de școală—de lîngă părete.

— Luați loc, prea stimate doamne, și stimați domni ! Incepe reprezentația.

— Poftim pe divan, domnule Donca. Aici, lîngă mine.. Tu, Săndel, treci în fotoliu de orchestră.

Săndel luă un taburet de lîngă divan și se așeză pe el—picioar peste picior—in fața pînzei.

— Stai și dumneata jos, lîngă divan. Da-da ! Poftim o pernă, îl invită Magda, glacial.

Ionel luă perna și plecă în surghiun alături de divan. Magda își stăpîni un zîmbet, mușcîndu-și buza. Invăluși cu o privire du-

ioasă, flăcările castanii ale capului plecat,—și fără să-și ia ochii dela Ionel, își dezmierdă genunchiul.

— Incepem ! Stingeți lampa.

— O duc eu afară, îi răspunse Magda ridicându-se în genunchi pe divan. Incepeți fără de mine. Să nu mă așteptați ! Am puțină treabă cu mămăica... Vin îndată, bunule samaritean, îi șopti ea la ureche.

Odată cu întunericul, vocea lui Riki izbucni ca o fanfară :

— Curcanul și gînsacul. Tragedie—mai mult sau mai puțin antică—in cinci tablouri, domnilor.

Pe pînză răsări o lună în mărime supranaturală, cu monogramă—răsărise pe cearșaful lui Riki—înlauntrul căreia, pliscul portocaliu al gînsacului, fisla,—și nasul roș al curcanului făcea sluj.

„Mi-a luat și desenul și pe Magda“ se frămînta Ionel cu o deznădejde de împărat ajuns cerșetor la porțile împărăției lui. Bunul samaritean visa, cu ochii închiși, că poate nu visează...

— Ei, comedia dracului !... Nu vă alarmați, domnilor !

Se stînsese lampa din lanternă.

— Unde ai pus chibriturile, o Riki ? se autoînterpelă el, bîjbiind prin întuneric.

— Poftim chibrituri, domnule Riki.

— Mulțumesc-mulțumesc. De ce v'ați deranjat, domnule profesor !... Sînteți bun să mai aprindeți unul !... Nu-i chip !... Ionel, ia lampa și spune Catincăi s'o umple cu gaz.

Mai multe chibrituri clipiră ; Ionel plecă ; rămaseră în întuneric.

— ... Și Ionel v'a luat chibriturile ! Ce zăpăcit !... Băgați de samă să nu vă împiedecați, domnule profesor !... Ați ajuns ?

— Mulțumesc, m'am așezat jos, pe pernă,—până ce vine lumina.

— Ce s'a întîmplat ? întrebă Magda intrînd în plin întuneric și tăcere.

— Ce să fie, frate dragă ! S'a stins lampa ! răspunse hurducat Riki, polissîndu-și unghiile.

— Magda !... Magda !...

— Auzi ! Te caută mămăica !

... O simți aplecîndu-se asupra lui... căutîndu-i mina... apăsîndu-i în palmă ceva mic... Și o dezmerdare ușoară trecu și fugi peste minile care tremurau...

— Magda ! Magda !

— Du-te, frate dragă ! N'auzi că te cheamă mămăica !

— Riki, nu te ocupa de mine ! Te rog !...

Ușa trîntită pîlmui odaia lui Riki.

— Riki, de ce-o superi pe Camica ? protestă Săndel.

Și amintindu-și de legătura dintre Riki și lanterna-magică, adăugă modest :

— Riki, pune te rog, *Elefantul și Momița*.

— Bine c'ai venit odată, frate dragă! întâmpină Riki pe Ionel, ascunzându-și *polissoir-ul* în saltar... De ce vă ridicați, domnule profesor?... V'ați plictisit.

— Nu-nu... Ași vrea să es o clipă numai, în oraș. E tirziu?

— Nouă, domnule profesor... Aveți vreme! Tătăelu nu se'ntoarce dela Hoisești pân la nouă jumătate... Nu vreți să vă conduc?

— Nu-nu! Mulțumesc. Mă duc până la gară numai, să-mi rețin pat pe la noapte... Uitasem că plec la Chișinău! minți el, cu obrăjii acoperiți de o roșeață școlărească.

Și'n piept grindina inimii.

*

— Bine c'ai eșit odată, domnule! De cînd te-aștept!

Tresări. Petrică îl întâmpinase la porțiță, cu o lanternă în mînă, — ca o amintire din altă viață.

— A! Tu ești Petrică! M'aștepti *de-atunci*?

— Sigur, domnule! Credeai c'am să te las sigur, pe întucimeea asta?

— Bietul băețel!

Porniră împreună. Petrică îl lumina din urmă. Burniță rece... Se întâmplase ceva! Se întâmplase ceva!... Se opri. Descleștă pumnul. O foaie de caet, păturită mărunț, i se încrustase în palmă.

— Petrică, desfă te rog asta.

În lumina tremurătoare, Petrică desfăcu o foaie pătată de cerneală, ruptă dintr'odată din caet, strîmb.

— Acum ține tu lanterna... apleac-o... mai aproape.

„Ionel drag, fetița mea blindă, Magda sărută fruntea pe care-a ponegrit-o, și o dezmiardă lung, lung... Știu că tu n'ai nici-o vină! *Sînt sigură că Riki te-a dus la cinema*, și că tu nu puteai să vii acasă fără de el! *Dar de ce nu te-ai opus?* De ce nu i-ai spus că ai migrenă? Sau că n'ai bani să-ți plătești locul? Fiindcă Riki avea la el, numai cincisprezece lei pe care i-am dat eu ca o proastă ce sînt!

Și de ce ai arătat desenul meu? Vezi, Ionel!”

— Domnule, și eu știu să mă iscălesc! se făli Petrică.

— Vezi, Petrică!

„Domnul Donca mi-a spus că ai *foarte mare talent*. Și el se pricepe! Sper că asta te bucură!.. Domnul Donca are să te ajute—îți făgăduesc eu—să obții bursă pentru Paris. E un om foarte, foarte bun. Mă lubește ca un bunic. Sînt sigură că are să te protejeze! Acum rizi, fetița mea prostuță?”

Să știi, Ionel, c'am plins din pricina ta ! Nu crezi ! Numai eu știu ce era în sufletul meu când plingeam cu fața în sobă ! Mă tem că m'a văzut Săndel !

Sînt foarte umilită ! Am să-i arăt eu lui Riki !"

— Hai, Petrică !

Porniră la vale, încet.

Vastă, desnădăjduită, ca duhul unei păduri tăiate, suflarea de moarte a toamnei plutea în noaptea fără cer.

...Și acum era prea mare ! Nu mai încăpea în căsuța păpușelor !

„Bunul samaritean e bunici !... Bunici?... Bunici...”

— Petrică, știi tu care-i cea mai bună cofetărie din Iași ?

— Sigur ! La Tufli... Vrei să mergi acolo ? Hai, că te duc eu.

Plecă după lanternă să aducă bomboane Domniței, lui Săndel, lui Petrică, — și scrisoarea lui Ionel.

— Ferește de-acolo ! N'auzi ! Hei !

Petrică-l zmunci în lături. Trecea o morocănoasă trăsură de toamnă, cu coșul tras. Un cap de cal, atârna greu ca de migrenă, clătîindu-se în burniță și în lumina felinarelor.

— Slobod birjar !

— 'Mneata nu vezi că-s ocupat !

Petrică ridică brațul, amenințînd cu pumnul, cu felinarul și cu umbra. La lumina gălbue se vădi o clipă—zugrăvit cu alb pe spinarea trăsurei,—matematic, precis, hîd : No. 147.

„Numărul o sută patruzeci și șapte...” murmură fără voe, buzele pustii.

Ionel Teodoreanu

Cioclul

(Sonet invers. In ritm liber(în))

Trec visurile — albe ca lebede pe lac —
Și mor... și 'n clipa morții ca lebedele cîntă,
Iar cîntecele 'n limpezi poeme se prefac...

Și-așa pe-altarul Muzei jertfitul vis s'avîntă,
Prin fum de poezie către senin zburînd,
Fiind sortit să moară ca lebăda, cîntînd.

De-aceia tot poetul e-un cioclu care-și strînge
In ritmice sicrie cadavrele de dor;
Iar cînd le-a 'nchis pe toate în versul lui sonor,
Cu resemnare mută durerea 'și-o înfrînge.

El știe că vieța de rîde 'n el ori plînge,
Cu-aceiași rost se toarce în fir nepieritor,
Sfidînd Eternitatea cu clipe care mor
Și-amestecînd silabe cu lacrimi de sînge.

Faust

Către Margareta

Nu. Nu acum: Raza ne vede, draga mea.
Ci voi veni la tine cînd umbra'i scut iubirii,
Învăluit de noapte și ocrotit de ea.

Nu vreau să-mi vezi tăiușul oțelului privirii
Și nici să-mi vezi sarcasmul surîsului crispat
Pe fața mea brăsdată de anii rătăcirii.

Nu vreau să simți că vremea de-avînt m'a despoiat;
Ci vreau să-ți-las în voie iluzia deplină
Că de-amăgirea clipei mai pot fi dominat.

Cînd fruntea-mi, prin accentul trecutului, se 'nclină
Sub casca argintării șuvițelor de păr,
Mai bine să-și ascundă a timpului patină.

La noapte dar mușca-vom din otrăvitul măr;
La noapte... da, la noapte năluca mea să-ți spună
Că tot mai am puterea de-a crede 'n adevăr...

Și n'am pierdut tăria de-a crede în minciună.

Oamenii

Venind de nu știu unde, toți nebunii
In balamucul vieții se 'nmulțesc...
Și cei de ieri în cei de azi trăesc,
Improspătînd mizeria minciunii.

Copii nevolnici ai deșertăciunii,
Se sbat, urăsc și sufăr, năzuesc...
Și-așa sub soare ziua rătăcesc,
Iar noaptea rătăcesc sub raza lunii.

Stăpîni și slugi,—același suflet mic...
Și toți sînt robi acelui ași nimic...
Și peste tot e-aceiași mascaradă.

Iar cînd, spre golul către care fug,
Vlăstar mai bun se 'nalță din grămadă,
Îl pun pe cruce, ori îl ard pe rug.

Mihai Codreanu

Opera lui Elémir Bourges

Fără a se bucura de popularitate, opera lui Elémir Bourges se afirmă, cu încetul, ca o creație menită să atragă și să reție privirile acelor care se străduesc să deosebească literatura bine inspirată, din nolanul lucrărilor fără valoare ce s'au tipărit în ultimele trei decenii. Soarta aceasta a unei pătrunderi grele în Franța și a unei răzbateri, mai dificile încă, peste graniți, pare a nu displace lui Elémir Bourges. Autorul romanului *Păsările pleacă și florile cad* și al poemului epico-filozofic *La nef*, se simte bine în liniștea favorabilă creației, pe care succesul, lipsit de zgomot, o păstrează în jurul numelui său.

Operele lui Elémir Bourges sînt, mai ales, lucrări de reflecție, rezultat al unei meditații adînci și al unei izolări, care au dat idellor puțința să se desemneze cu netezime. Apoi, prin însăși felul compunerii lor, romanele și poemul scriitorului francez cer o pregătire intelectuală și sentimentală de un nivel ridicat cetitorului, în fața căruia agită probleme de înaltă filozofie, dintr'o perspectivă care deschide culmi impunătoare.

Autorul francez are, într'o măsură puțin întilnită la ceilalți scriitori moderni, îndrăzneala gîndirii. Ambiția îl mîină spre cugetarea care, epuizînd cunoștințele noastre, trece cu elan în domeniul speculației abstracte. O erudiție serioasă îl călăuzește, cu scilpiri interesante de aprecieri, prin vastul domeniu pe care îl explorează. În alegerea materialului artistic, Bourges țintește la modelele cele mai de samă ale literaturii universale, iar *La nef* frămîntă, în scăpărări succesive, tragedia sforțărilor ome-nești în aspirația spre lumină deplină și spre fericire.

Inspirația inegală și scăderile produse de anumite lunecări ale gîndirii, vor îngreua, desigur, multă vreme, o cercetare obiectivă a scrierilor lui Bourges. Deaceia, cetitorului cultivat i se cere, pe lîngă pregătirea literară amintită, și o răbdare atentă, care să-i ușureze străbaterea părților mai slabe sau nesimpatice ale operei scriitorului francez. Trecînd peste micile

greutăți amintite, satisfacția rezultată constituie dovada că ne aflăm în fața unor lucrări de o valoare care trebuie neapărat re-levată.

* * *

Primul roman *Le crépuscule des Dieux (Amurgul zeilor)*, a contribuit prea puțin la fixarea locului pe care-l ocupă Bourges în literatura contemporană. Acțiunea, destul de vie, nu face să se presimtă avântul din *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent*, stilul are șovăeli și cugetarea e departe de înălțimile din *La nef*.

Totuși, o privire stăruitoare deslușește inspirația comună a celor două romane. În *Amurgul zeilor*, Bourges se ferește să mărturisească originea inspirației și, deaceia, lucrarea rămâne inferioară, prin proporțiile ei reduse, pe cînd în *Les oiseaux s'envolent...*, recunoscînd deschis marea sugestie exercitată asupra-i de scriitorii englezi din epoca elisabetană, dă curs larg unei operații de sinteză, pe cît de interesantă, pe atît de reușită.

Amurgul zeilor descrie căderea unei dinastii germane, din strălucirea dominației, „într'un noroi sîngeros, cu bastarzi, incestuoși, hoți și paricizi”. Dinastia dominatoare e cea a ducelui Charles d'Este, care, alungat de Prusieni din Blankenburg, se refugiază la Paris, cu fiii lui: Otto, Franz și Hans Ulric și cu fiicele sale Claribel și Christiane.

Stăpîn al unei averi imense,—pe care Bourges l-o descrie cu o deosebită stăruință,—Charles d'Este duce în exil o viață de risipă dezordonată. Capricios și mărginit, iubind fastul și lingușirea, ridicul în poza lui lipsită de autoritatea de odinioară, ducele caută uitarea exilului în desfășurarea unui lux orbitor.

O dragoste ideală, pe cît de curată, pe atît de puternică, se leagă între Hans Ulric și sora sa Christiane, pînă cînd amanta ducelui, artista Giulia Belcredi, le strecoară în suflet îndolala asupra purității sentimentului și suggestia pornirii incestuoase. O luptă urlașă de dominare a impulsiei se dă în sufletul îndrăgoștilor, în timp ce răul progresează, cu puterea unei fatalități inevitabile, pînă la comiterea incestului. Hans Ulric se omoară, iar Christiane intră la mănăstire.

Descrierea infiltrării sentimentului și a luptei interioare, e făcută cu o gradație remarcabilă, care se află mai accentuată în *Les oiseaux s'envolent...* Inspirația e luată din dramaturgul englez Ford, care, în una din piesele sale, *Giovanni și Anabella*, prezintă cu o degajare voită de preocupări morale, dragostea incestuoasă a lui Giovanni pentru sora sa Anabella. Bourges însă nu uită să pomenească și de *Walkiria* lui Wagner, cu tema ei asemănătoare și ar fi putut cita și *Orașul mort* a

lui d'Anunnzio, sau atracția pur sentimentală din *Renée* a lui Chateaubriand.

Prin prezentarea abilă a frământărilor conștiinții, premergătoare incestului, Bourges izbutește să înlăture, în bună parte, oroarea faptelor expuse, punând-o pe sama fatalității neînlăturabile și realizând astfel una din tendințele pe care le exprimă Ford prin gura lui Giovanni: „cînd se va cunoaște iubirea noastră se va înlătura severitatea oroarei ce plutește asupra altor inceste“.

Mica Claribel „un monstru fermecător, cum produce declinul raselor, cu spiritul afinat și cu corpul plăpînd, orgolioasă, și duioasă în același timp cu cei la care ține“, moare de un rău necunoscut, „prea nervoasă, prea fină, consumată de ardoare și de inteligență și, prea de timpuriu, obosită de viață“.

Otto, fire sălbatecă, dominată de instincte joase, plin de capricii sîngeroase și de viții, încearcă să otrăvească pe tatăl său spre a-l moșteni, dar este ucis de Duce înainte de a-și executa planul.

Franz, prins la joc de cărți cu operații necinstite, este condamnat la închisoare și, astfel, mindra familie a celor care stăpîniseră odinioară aproape întreaga Germanie, cade pradă celor mai josnice instincte, desfrîului, crimei și morții tragice. O coincidență de reprezentare a *Amurgului zeilor* de Wagner, dă numele romanului, fără ca, totuși, să se poată face o apropiere serioasă între distrugerea unei familii de infirmi morali și mărtea tragedie ce se desfășoară în ultima operă a tetralogiei wagneriene.

Abia în lucrarea următoare, *Pasărilor pleacă și florile cad*, începe să străbată un suflu de intensă tragedie, care ridică, pe alocuri, desfășurarea unui subiect asemănător la înălțimi de mare artă.

*

Odată cu publicarea romanului *Les oiseaux s'envolent...* se schițează și concepția morală a scriitorului francez. Literatura naturalistă a veacului trecut determinase, prin stăruința ei prea aplicată asupra amănuntelor care micșorau pe om, o reacție puternică a spiritelor însetate de ideal. Pe cînd naturalismul se oprișe cu îndărătnicie asupra momentului social, discutîndu-l și considerîndu-l în cele mai mici amănunțimi, literatura ce-i urmează caută un refugiu în contururile neprecise ale epocii medievale care îngăduie sborul liber al imaginației constrînsă pînă atunci.

Scriitorii care reacționează împotriva curentului naturalist, folosesc inspirația legendelor cavalierești medievale, fixîndu-le desfășurarea în momentul istoric al evului mediu, sau neprecizîndu-le în timp. Bourges, pornind de la aceeași nemulțumire,

caută totuși să dezvolte în mijlocul societății contemporane tema pe care și-o alege. Și, spre a nu luneca în vagul și în lipsa de energie, pe care le vădește opera celorlalți, autorul francez își caută inspirația în epoca de izbucnire măreață a spiritului creator englez, care a dat istoriei literare pe Shakespeare și întreaga pleiadă de precursori și de emuli din timpul domniei Elisabetei și a lui Jack I.

În prefața romanului, Elémir Bourges explică împrejurările care au determinat felul concepției: „Recentele noastre capod'opere, cu scrupulul lor pentru natural, cu minuțioasa lor copie a realităților zilnice, ne-au micșorat și deformat atât de mult pe om, încît am fost constrîns să recurg la această oglindă magică a poeziilor, pentru a-l revedea în eroismul său, în măreția sa, în adevărul său“.

Spre a preveni orice interpretări răuvoitoare în utilizarea acestei „magice oglinzi“, scriitorul francez adaugă cu modestie: „Cetitorul să atribue deci ceiace e bun în această carte, suveranei înrîuriri a acestor maeștri ai plinsului și ai rîsului: Webster, Ben Jonsohn, Ford, Beaumont și Fletcher, Shakespeare. Numai greșelile sînt ale mele“.

Intenția e realizată cu măiestrie. Personajele romanului sînt tipuri sintetice ale marelui epopei creată de avîntul epocii elisabetane ai cărei cîntăreți s'au făcut, pe rînd, dramaturgii englezi ai vremii, în frunte cu Shakespeare. Reminiscențele din tragediile lui Jonsohn, Ford, Webster sau Shakespeare, oricît de vizibile devin în unele momente, nu supără. Personajele sînt atît de bine încadrate în acțiunea romanului, încît adaugă un nou element de valoare realizării artistice, dînd și o savoare deosebită acestor invocări de apariții, proiectate în „oglinza magică“.

Evocarea evenimentelor turburi, descrise de tragedienii englezi, a deschis un cîmp larg dezvoltării însușirilor lui Bourges. Oroarea vărsărilor de sînge, izbucnirea pasiunilor domnitoare și a instincțelor superbe, a vîrșurilor și a crimelor morale, dar mai presus de toate, imaginea delicată a purității și a iubirii, care au caracterizat opera pleiadei ilustrată de Shakespeare și de marii săi contemporani, se regăsesc într-o realizare armonioasă în lucrarea scriitorului francez. Procederea aceasta nu e izolată în istoria literaturii, dar nuanța este de o frăgezime deosebită.

Și clasicii francezi au utilizat subiectele tragediilor grece ale antichității, iar poeții englezi ai secolului al șaptesprezecelea au folosit cu prisosință legendele italiene, dar sufletul personajelor se transformă sub inspirația puternic originală a celor care au prelucrat temele. Legenda doctorului Faust a inspirat pe tragegianul englez Marlowe, iar acesta, poate, la rîndul său pe Goethe, care i-a cunoscut opera, dar *Faustul* scriitorului german are alt conținut, altă viață și altă filozofie, decît cel al dramaturgului englez. Utilizarea unei idei sau a unui personaj,

nu determină o înrudire strinsă a creațiilor, dacă în prelucrarea inspirației, concepțiile sînt diferite.

În romanul lui Bourges, însă, e aproape o transpunere de personaje, care se mișcă în înlănțuirea unor evenimente dintr'o epocă diferită. Atmosfera romanului e reunirea, într'o aromă unică, a tuturor nuanțelor care au dat un parfum propriu operei scriitorilor englezi ai vremii. Numai filozofia generală a evenimentelor vădește influența lecturilor din Sakiamuni și din Schopenhauer asupra spiritului unui autor modern.

Subiectul e luat din viața unei familii domnitoare ruse. Romanul începe cu un memoriu, pe care omul de încredere al Marelui Ducece Maria-Pia îi adresează lui Thiers, în timpul izbucnirii revoluției din 1871. Printre revoltați se află și Floris, (fiul Mariei-Pia și al Marelui Duce Fedor al Rusiei, frate al Țarului Nicolae), care, fiind răpit din momentul nașterii dela căpătâiul mamei sale, nu-și cunoaște originea nobilă. El este căutat de trimisul Mariei-Pia, care moare ucis de revoluționari, înainte de a putea mărturisi lui Floris scopul venirii sale. Cercetările Mariei-Pia continuă însă, până ce Floris este descoperit printre prizonierii revoluției și reintegrat, prin sforțările mamei sale, în rangul său de Mare Duce.

Desfășurarea subiectului amintește, până acum, ceva din senzaționalul romanelor folietoane, prezentat în forma solemnă care încadrează întreaga expunere. Evenimentele își vor schimba însă coloritul, odată cu intervenția celorlalte personaje ale romanului.

Marele duce Fedor, fire avară și crudă, împlică pe fiul său, Floris, să se întoarcă în Rusia, unde acesta vrea să se devoteze serviciului patriei. Floris este nevoit să ducă o viață de prizonier la Sabloneira, în Dalmația, în tovărășia soției sale Isabella, una dintre cele mai frumoase și mai pure figuri de femei, pe care le-a cunoscut istoria literară.

Viața constrinsă și leneșă din Sabloneira, apropie pe Floris de sora Isabellei, Josine, care, în ingenuitatea ei zglobie, nu observă progresul unui sentiment neîngăduit. Isabella, simțind prevestirile facerii, se retrage din viața zgomotoasă a petrecerilor, în timp ce Floris se află în apropierea continuă a Josinei. El are dese izbucniri de gelozie împotriva fratelui său vitreg, Glano, care stîrnește, prin glumele lui nevinovate, risul ei zglobie.

Pasiunea lui Floris, mascată la început de alte preocupări, izbucnește cu tărie. El vede cu groază răul progresînd, dar simte bine că nu-l mai poate opri. Pătrunderea gradată a pornirii spre incest și suggestia cuceritoare care, răpindu-i uzul normal al facultăților morale, îl aruncă pradă halucinației amoroase, este descrisă cu o aplicare deosebit de reușită. Gestul final devine fatal în înlănțuirea necesară a stărilor psihologice, și Floris comite incestul.

Dar, spre deosebire de eroul lui d'Annunzio din *Orașul mort* care, după săvârșirea incestului, rămâne cu gânduri curate „cași crinul”, personajul lui Bourges perpetuează răul acelui moment tragic. Marele Duce Fedor, tatăl său, moare și, în sala mortuară, Floris se blestemă pe sine și crima făptuită. Josine apare, și el o imploră să-i acorde ertarea. Urmărită de groaza păcatului făptuit, își deplînge viața chinuită de viziuni dure-roase și de remușcări, dar, cu toată repulsia pe care l-o inspiră gestul lui Floris, o pornire ascunsă, irezistibilă, o îndreaptă spre dînsul.

Nemaiputîndu-se împotrivi tăriei sentimentului care o atrage spre Floris și irtită de vrtejul pornirii vinovate, Josine îl cade din nou în brațe. Isabelle se ivește în vârful scării și, surprinzînd gestul se prăbușește în nesimțire pe lespezile sălii.

— „Isabelle ! strigă Josine.

„Și, cași cum înapoia ei ar fi urlat o furtună groaznică, începu să fugă în neștire. Dar, în groaza ei, nu mai găsea ușile, mascate de fășii de catifea. Deodată ea se aruncă înapoia unela din perdelele cu broderii de aur, împinse fereastra terasei și, bătută de vînt, cu părul despletit, fugi prin grădini, pe scara Sant Isidoro.

„Flacările luminărilor, pîlpînd, se stînseră mai toate sub suflarea puternică a vîntului care pătrunse pe fereastra deschisă, și mari tîșniri de spumă și apă de mare se abătură pe lespezi, în timp ce, de departe, răsuna un zgomot de geamuri sparte“.

Scena e de un colorit puternic. Bourges are darul de a crea pentru stările sufletești un cadru corespunzător, în care știe să îmbine concursul diferitelor fenomene din afară care întregesc suggestia tabloului. Elementele naturii, ca furtuna, marea care muge, cu valurile spumeginde și infuriate, și decorul funerar, sînt alăturate vîjliei care zgudue suflatele eroilor în acele clipe.

Isabelle moare, după ce a ertat pe Floris, fericită că prin moartea ei dezleagă pe îndrăgostiții de povara incestului. Cuvintele ei sînt mișcătoare, cași întregul ei portret moral.

Momentul e dureros, fără a fi melodramatic. Gustul literar cultivat al lui Bourges l-a ferit de o asemenea lunecare, care ar fi fost explicabilă, totuși, prin natura subiectului imaginat. Cetitoiul încearcă o părere de rău adîncă și un gol, ca după pierderea unei flințe, pe care autorul o făcuse scumpă tuturor.

Prin procedeele sale literare, Bourges este un neoromantic. Nu puținul vor fi fost mișcați până la lacrimi de moartea tragică a Isabellei la douăzeci de ani, plină de dragoste și de ertare pentru cei care îl pricinuseră moartea. Compătimirea aceasta, produsă de suscitarea milei, a iubirii și a părerii de rău, are ceva din resortul ascuns, care determină sentimente asemănătoare în operele lui Stenlewiez sau ale lui Daudet, și conservă mult din exaltarea romantică a veacului trecut.

Tăriei momentului, Bourges îi adaugă și cuvintele de reculegere, rostite de José-Maria, episcop și fratele lui Floris, în clipa supremel oncțiuni.

Maria-Pia murise mai demult și, în curînd, avea să-i urmeze și flica ei, marea ducesă Tatiana, sora lui Floris. Oarbă și nefericită în strălucirea situației ei, ea păstrează în suflet demnitatea și mîndria originii sale. Tatiana face eforturi uriașe spre a păstra neștirbită autoritatea numelui ducal, cînd află moartea ființelor iubite. Străfulgerată de durere, ea cade cu sursul pe buze, după ce cu eroismul și calmul ei aparent salvase, într'o luptă cu bandiții care înconjuraseră castelul, viața oaspeților ei.

Figura Tatianeii e luată, în întregimea portretului moral, din tragedia lui Ford, *Inima sfărîmată*. Spre a găsi tăria de caracter trebuincioasă nobleții gestului, dramaturgul englez desfășurase acțiunea în Sparta, patria eroismelor legendare. Pe cînd dansează la o nuntă, i se aduce eroinei vestea morții celor mai scumpe rude și prietene și a asasinării logodnicului. Spre a nu întrista și pe ceilalți, ea continuă să danseze pînă la sfîrșit și apoi, epuizată de durerea insuportabilă ce o resimte le spune: „Dragii mei, am înșelat ochii voștri printr'o poză antică, atunci cînd, după știrile morții primite una după alta, am urmat să dansez. Eram lovită în inimă. Durerile tăcute omoară”.

Comparații aceste cuvinte cu cele murmurate de Tatiana înaintea morții: „Auzeam murmurîndu-se în jurul meu că am un spirit bărbătesc.—Vai! nu sînt decît o femeie... Curajul meu v'a înșelat... Urmam să vorbesc, să merg, să dau ordine, dar eram moartă, lovită în inimă!”

Caracterul eroinei este însă mult mai bogat reliefat în romanul lui Elémir Bourges, decît în piesa lui Ford. Deasupra întregii desfășurări a evenimentelor, plutește sufletul tragic al marilor drame shakespearene și atmosfera de fatalitate din *Romeo și Juliet*. Eroii mor pe rînd, ca în tragediile singeroase ale epocii elisabetane.

Cu sufletul pustiit, după ce ucisese într'o luptă pe fratele său vitreg, Giano, Floris caută pe Josine și o ia în căsătorie, cu viața turburată de vizlunea trecutului și urmărit de fatalitatea unei porniri neînălăturabile. În urma unui naufragiu pe mare, moare și Josine, iar Floris, desamăgit de viață și desnădăjduit se omoară, dîndu-se pradă Simunului.

Înainte de a muri, el are o discuție cu credinciosul său doctor Nanes, în care revizuește întregul rezultat al eforturilor omenești spre progres și spre fericire. Discuția lunecă pe panta unui pesimism întunecat, care duce la concluzia falimentului moral al omeririi. José-Maria proclamase odinioară, în roman, superioritatea budismului asupra moralei creștine. În această ul-

timă parte a romanului, influența lui Schopenhauer, cu predilecția lui pentru *Nirvana*, devine evidentă.

Cu multă abilitate, ajutat de o cultură variată, Bourges caută să reducă la neant rezultatul străduințelor umane în toate domeniile activității, ajungând la concluzia că „arta are drept rezultat neputința, sfârșitul științei este scepticismul, iar fondul credinței îndolala“. Interiorizând în sufletul său fratricidul, păcatul incestului și răzburarea chinuitoare a propriei sale conștiințe, eroul își pune în mod firesc celebra întrebare a lui Hamlet, și, sub influența filozofiei solitarului german, răspunde cu hotărâre, alegând moartea, neantul, ca supremă ușurare.

Mai târziu, în *La nef*, Bourges revine asupra negației absolute a progresului din *Păsările pleacă și florile cad* printr'o serie de metafore strălucite, asupra cărora ne vom opri mai târziu.

Romanul e ținut la o înălțime de tratare rar întâlnită în literatură, prin calitatea aleasă a spiritelor și a evenimentelor, dar interesul nu se menține cu aceeași intensitate în tot decursul dezvoltării. Acțiunea lincezește mult până la precipitarea amintită a momentelor tragice, cu stăruinți obositoare în descrierea fastului ducal, care se desfășoară la Hradchin din Praga, sau la palatul din Saboneira, așa cum în *Amurgul zeilor*, fantezia descriptivă se oprește atentă la evocarea avuțiilor legendare ale ducelui d'Este.

Bourges e inegal nu numai în călăuzirea acțiunii romanului, ci și în desfășurarea concepției sale morale. Dela înălțimi de cogitare generală, coboară la recriminări mărunte și la izbucniri de ură inexplicabile la un spirit ales. Evreul Chus, care vrea să fie o reminiscență din *Shylock* sau din *Evreul din Malta* al lui Marlowe, e vid de conținutul moral și causal pe care i-l dă Shakespeare sau premergătorul său englez. În felul acesta, personajul devine un manechin al Ideii de lăcomie și de avariție neînfrântă, cufundat în noroiul moral al disprețului public, pe care nu-l simte. Prezentarea acestui personaj are coboriri nedemne de spiritul întregii lucrări, care, în considerarea filozofiei ei generale, exclude cu necesitate asemenea lunecări.

Aceiași impresie neplăcută se degajează și din tonul prea des declamator și sentențios al lui Floris și desigur că lucrarea ar suferi mult din această cauză, dacă suflul epic care o animă, n'ar crea un zbucium viforos evenimentelor și dacă stilul precis și viguros al autorului n'ar reliefa puternic părțile de samă ale romanului. Unele pasaje ca acelea în care descrie viltatea mulțimii, înebunită de beția revoluției și incendiul Parisului trezesc viziuni din epoca neroniană.

Tema vastă a romanului, arată că imaginația comună displace lui Bourges. El are o tendință puternică spre evocarea grandiosului, care-l duce, mai târziu, la desfășurarea tragediei umane în decorul preistoriei și al elementelor primordiale ale naturii din *La nef*.

Păsările pleacă și florile cad e dedicată de Bourges „scumpului său maestru“ Théodore de Banville. Această preținsă afinitate intelectuală cu scriitorul romantic francez, pe care Lanson îl definește „suflet egal, fără înfrigurare și fără furtuni, spirit mediu, fără idei și fără nevoia de a gândi“, e cel puțin curioasă. Bourges, prin elanul său, prin frământarea continuă a gândirii, prin izbucnirea vijelioasă a temperamentului și prin vibrarea intensă, de fiecare clipă, a simțirii sale, stă tocmai la antipodul tipului moral definit de criticul francez. *Păsările pleacă...* dovedise înclinarea lui Bourges pentru linia largă a concepției și pentru înlănțuirea furtunoasă a evenimentelor. Partea ultimă a romanului vintura, sub forma dialogului, ideile pe care filozofia pesimistă a veacului trecut, cu privirile ațintite spre antica înțelepciune budică, le emisese asupra vieții omenești.

Concluzia, cu un caracter hotărît negativ și desnădăjduit a romanului, nu putea lăsa lui Bourges liniștea exemplului viu al unei concepții distrugătoare. E drept că, pe de o parte, considerarea filozofică a vieții,—privită în laturea ei cea mai dureroasă, a vexării aspirațiilor noastre spre bine și progres,—iar de alta, sentimentul insuportabil că eforturile uriașe ale energiei creatoare umane rămân infructuoase în marea de întuneric și de necunoscut ce ne înconjoară, nu puteau schimba, pentru gânditor, aspectul prezent al lucrurilor. Dar Bourges înfelesese, după întâia izbucnire a frământării din *Les oiseaux s'envolent...*, că îndemnurile de anihilare a principiului activ de viață, fără a duce la soluțiile practice, întrevăzute odinioară de filozofia lui Schopenhauer și a lui Hartmann, contribuiau să mărească haosul dezorientării morale a omenirii gânditoare.

În considerarea grelei răspunderi pe care puterea descu-rajatoare a cuvîntului său scris avea să i-o arunce mai târziu pe umeri, Bourges trebuie să fi întrevăzut imensa nevoie a iluziei. Și astfel, cercetînd tot mai adînc realitatea tendințelor active de viață și de cugetare ale omenirii, scriitorul francez evaluează spre ideia progresului, posibil nu numai în domeniul creației vizibile, ci și pe tărîmul perfecției sufletești.

Așa cum, odinioară, utilizase manifestarea spiritului creator englez în *Les oiseaux s'envolent...*, unind produsele disparate ale vremii într'o concepție unitară și armonioasă, Bourges făurește în *La nef* planul de a îmbrăca într'o formă poetică aleasă o parte însemnată a desfășurării istoriei filozofiei. Greutatea covârșitoare a acestei perspective îndrăznețe ar fi determinat, desigur, o retragere prudentă a celor mai mulți dintre scriitorii contemporani de samă. Bourges însă are predilecția călmiilor de unde poate îmbrățișa viziunea cea mai largă a universului. El își creiază dificultățile, din plăcerea de a le învinge, cu ajutorul culturii filozofice pe care o posedă.

Din această îmbinare a unui spirit poetic superior cu ideile celor mai de samă gânditori care au luminat, dealungul veacurilor, abisul sufletesc al omenirii, Bourges dă la iveală poemul în proză, intitulat *La nef*, scris în formă dialogată.

Inegal, ca și în restul operelor sale, Bourges dă curs și aici unui verbalism obositor, care crează unei mari părți a poemului o rezonanță retorică supărătoare și o impresie de *poză* literară. Cadrul măreț al naturii în care se desfășoară însă acțiunea poemului, cu concursul forțelor primordiale animizate de imaginația poetului, adaugă ideilor un element de varietate și de pitoresc, care face mai ușoară trecerea prin părțile lipsite de atracție ale începutului. Mitologia greacă este evocată cu o profuziune de detalii, care vădesc o serioasă adâncire a concepției mitografilor antici.

Personajul central al lucrării e titanul Prometeu. Înălțuit de Zeus în împrejurările cunoscute, chinuit fără încetare, fără a i se putea smulge vre-un cuvânt de pocăință, titanul îi aruncă blesteme, prezicându-i sfârșitul apropiat al domniei universului. „Intr-o zi”, spune Prometeu, „tiranul cerului va fi constrins să părăsească sceptrul și onorurile pe care le uzurpă. Atunci, din sinul reinverzit al Găiei, vor înflori în dezvoltări mărețe, pacea, bucuria și seninătatea”. Implorat de oameni ca să-i mîntuiască de mizerii și de lupte necurmte, Prometeu le făgăduiește fericirea, după ce lanțurile îi vor fi căzute.

Eroul dorit se ivește pe corabia Argonauților și, luptînd împotriva tuturor elementelor deslănțuite cu furie de Hefaiostos în calea sa, izbutește să ajungă la Prometeu și să-l libereze. Scena luptelor cu ciclopul și cu lighioanele ce i se pun în cale, e descrisă cu putere și dramatismul ei amintește elanul triumfal al lui Stegried, din opera cu același nume a lui Wagner, cînd străbate muntele cuprins de flacări, spre a ajunge la Bruenhilde.

Abia liberat din tragica sa înălțuire, Prometeu proclamă sfârșitul zeității și atotputernicia sa. Adresîndu-se oamenilor pentru care suferise urgia lui Zeus, el le spune: Nu mai sînt un zeu; suferința și sfînta milă m'a făcut să samăn cu voi. Acum, mijlocitor sublim, umanitatea voastră trăește în mine, divinitatea mea trăește în voi... anticul blestem a pierit; Prometeu va governa pămîntul.

El cheamă toate forțele binevoitoare ale universului la luptă împotriva Olimpului, dar își dă sama că va rămîne izolat în încercarea sa îndrăzneată.

Partea de expunere de până acum e și cea mai puțin interesantă. Dela începutul ciocnirii cu Zeus progresează, însă, dramatismul intens al luptei și al ideii, și imaginația bogată a lui Bourges se desfășoară la largul ei. Toată strălucirea închipuirii mitice este utilizată în cadrul sălbatic al naturii preistorice, cu luciri de fulgere, spade de foc, apariții apocaliptice, fiare

sălbaticе, eroi uriași, vulcani arzători, focuri colorate, pulbere de aur și spuma valurilor agitate ale mării. Puterea de vrajă a lui Mefisto, din opera lui Goethe, pălește în fața acestor magice incantații. Totuși, aparițiile acestea sînt așa de necesar legate de întreaga impletire a poemului, încît fără ele, însăși ideea conducătoare ar fi pierdut din strălucirea ei.

Prometeu poruncește lui Zeus să-i cedeze „tronul de aur etern“ și, făurînd aripi pentru zborul în Olimp, vrea să alunge pe zei cu spada. Spre a împedica revolta, Zeus trimite pe Hermes ca să-l înștiințeze că i se redă locul în Olimp; titanul rămîne însă inflexibil în hotărîrea sa, și Hermes pleacă, după ce îl previne că, dacă ar reuși să răstoarne zeitatea din Olimp, coloana lumii, susținută de Zeus, s'ar prăbuși în ruine asupra ei.

Corul Argonauților comentează faptele, ca în tragediile antice, și observă că Prometeu e iar înlănțuit. Acesta neagă afirmarea corului și agită spada.

Figura poetică e de un înalt senz filozofic. Apare fantoma lui Prometeu, legată în lanțuri și titanul o întreabă dacă Herakle nu l-a liberat într'adevăr.

„Te-a liberat“, îi răspunde fantoma, „din sclavia lui Zeus, dar nu și din acea a destinului, căci tot ce trăește suferе legea necesității“.

Prometeu proclamă însă libertatea sa absolută. El taie cu spada legăturile fantomei și Olimpul se prăbușește. Se aud strigătele zeilor, pe cînd Prometeu ridică rugul, pe care arde pe stăpînii Olimpului. Mulțimea oamenilor se vaetă însă: „Ce fericire va fi pentru noi? Templele zac la pămînt, izvoarele profetice au murit. Fără călăuze, rămînem orfanî, slabi și goi“.

Prometeu însărcinează pe giganții Arimaspi să construiască Olimpul oamenilor, dar aceștia, certîndu-se cu dînsul năruе edificiul, iar titanul invoacă spiritele, spre a construi palatul „mai frumos și mai vast încă, pe ruinele sale“.

Centaurul Chiron disprețuește sforțările lui Prometeu. El știe că „zeii sînt nemuritori, cași cerul și pămîntul“ și poruncește să se construiască un altar pe locul unde fusese odinioară rugul. Zguduit în credința puterii sale absolute, Prometeu se hotărăște să invoace de pe altar pe zeul necunoscut, care cîrmuește universul. „Înțeleg acum“, spune dînsul, „că dacă pămîntul îmi aparține cu rasa efemeră, tu posezi, o demon necunoscut, un regat etern și fără hotare, până unde nu ajunge puterea mea“.

La chemarea lui Prometeu, apar semnele lui Zeus. „Revolta ta“, îi spune acesta, „smulgînd din cer fantoma și posteritatea mea, n'a aruncat în Hades decît umbra visurilor tale“.

Zeus nu mai apare acum pe un tron de aur, ci printre nouri și fulgere, ceiace simbolizează, probabil, concepția spiritualizată a zeității. El caută să dezvăluе lui Prometeu greșala răzvrătirii. „Inteligența ta“, îi spune Zeus, „destinată numai

pentru pământ, ajunge să călăuzească pe oamenii efemerii în căile lor, dar nu să lumineze pe ale mele. Într'adevăr, ce este timpul? Nodul care strânge și care sfârșește celace e nesfârșit. Cum vei numi spațiul? Hotarul deșertului meu fără de hotare". Și, spre a-și preciza esența, Zeus adaugă idela lui Aristot: „Ce e Zeus decît o gîndire, care se gîndește etern?”

Dialogul dintre Prometeu și Zeus continuă, presărat de idei adînci. Zeus este *cauza*, principiul divin și forța exterioară, conștiință, care animă și cîrmuește universul. Uranos va fi *substanța*, materia și energia, cu atributul forței creatoare și conducătoare în sine.

Văzînd că nu-l poate convinge, Zeus dispăre după ce exclamă: „Alungă-mă dar departe de ochii tăi... Ce-mi pasă! Nu vei putea fugi de mine, decît fugînd de tine însuși. Oare eu nu sînt tu? Divinul nu formează celace e mai real în orice ființă?”

Invocarea urmează și, din adîncuri apare titanul zeu Uranos. „În prăpastia mea” spune el, „coexistă și se opun totdeodată, eternitatea și durata, celace e veșnic și tot ce se schimbă, absolutul și relativul, unitatea și mulțimile nenumărate. Spiritul nețărnut se desfășoară și îmbracă substanța.. care evolulază etern prin spirit”. Uranos pare a mai fi și o animizare a ideii panteiste, așa cum a prelucrat-o mai tîrziu concepția monistă. Intenția devine mai precisă în cuvintele titanului zeu: „Nimic nu poate apare, nimic nu poate trăi și dura fără mine, în afară de mine, care să nu fie eu însumi”.

Definirea aparițiilor ca reprezentînd un anumit principiu filozofic este, în genere, grea, deoarece intervin o serie de argumente și figuri poetice proprii poetului, care dau o nuanță deosebită și nouă reprezentărilor tradiționale mitice și filozofice.

Îndoiala strecurată în sufletul lui Prometeu inspiră curaj apariției uraniene, care se ridică din prăpastie pe pământ. Aspectul ei ceresc și infernal totdeodată, cu viața sgomotoasă și infinită ce se zbate în sînu-i, trezește neîncrederea temătoare a lui Prometeu. „Universul se rostogolește în sinul meu”, îi spune fantoma. Dar titanul îi răspunde, după o lungă frămîntare a chibzuinței: „Plin de viltoarea celor vii, desigur, tu nu conții în tine nici înțelepciunea suverană, nici fericirea infinită, care sînt atribute cerești”.

Dar fantoma uraniană nu desnădăjduște și cu noi argumente, izbutește să-i trezească în suflet îndoiala. „Ce să-ți răspund, titan-zeu”, exclamă Prometeu. „Prin ce cuvinte? Cum să mă reculeg din turburarea inimii mele? Ici splendoarea ta mă uluește. Unit cu tine, pierdut în tine, înghițit de forma ta grozavă, în care sînt atîtea guri și atîția ochi, simt viața mea cufundîndu-se în neant, în timp ce o iubire înexprimabilă mă nălță, ca niște aripi... În corpul tău gigant, misterios, în care pare

că plutește eterul, zăresc lugubrul Hades și pământul care arde". — „Dă-mi dar și cerurile", îi răspunde imperios Uranos, care vrea să devie astfel stăpînul Universului. Sorii pălesc.

Prometeu îl oprește și îi cere să alunge întâiu din el infernul.

„Lumea se dizolvă în sînul meu", îi spune Uranos, „binele și răul nu există decît în tine, mor în tine, nu te turbură decît pe tine și zeul etern le ignorează în adîncul splendoarei sale". El vrea, cu toată împotrivirea lui Prometeu să cucerească cerurile, dar acesta îl reneagă cu tărie și Uranos se prăbușește în prăpastie. Prometeu îmbătrînește.

Apariții demoniace încep să răsără din întunericul prăpastiei. Infruntînd deslănțuirea forțelor contrare ale naturii, Prometeu nădăjduște încă în ivirea zeului ascuns pe care îl așteaptă. Șarpele Gaiiei ironizează această continuă încercare de creație a unor zei imaginari, după distrugerea Olimpului și a lui Uranos, și adaugă: „Totul este prada destinului; nu există nici zei, nici providență".

Prometeu însă nu dă ascultare sugestiei șarpelui, care pare a fi reprezentarea ideii pur materialiste și mecanice a universului. El susține cu tărie că gîndul este singur Dumnezeu și refuză să adore materia prin șarpele Ophion.

„Tu nu poți înțelege", spune Prometeu șarpelui „zeul dezinteresat, iubirea curată, suspinul neincetat care, din adîncul sufletului meu îngrijat, se înalță către necunoscutul divin".

Infurcat, șarpele zgudue cerul, care începe să se prăbușească, împreună cu stelele, în timp ce pământul se crapă. Titanii es din prăpastii și rid de sfortărea lui Prometeu, căruia îi țîșnește din nou sîngele din rană. Cerul și pământul își continuă prăbușirea sub sfortările neputincioase ale lui Prometeu de a le reține, până ce fratele său, Atlas, intervine și, îmbălbătindu-l, încarcă din nou cerul pe spate și oprește căderea universului în haos.

Acest episod ar închide, pentru cetitor, prima parte a expunerii poemului. Simbolul poate fi lesne dedus din considerarea întregii dezvoltări a evenimentelor. Lupta, pe cît de mîndră, pe atît de dureroasă, pe care o duce Prometeu împotriva sollicitărilor multiple ale naturii, spre a găsi calea mîntuirii spirituale, este o reprezentare poetică unitară a marilor variații sufletești ale omenirii, în aspirația de a pătrunde mobilul ascuns al vieții universale. Titanul Prometeu, cu voința lui inflexibilă, cu setea nemărginită de cunoaștere, care-l sbuciumă ființa, cu genunchii îndoiți sub apăsarea covîrșitoare a indoelii de fiecare clipă, dar și cu speranța neînfrînată în viitor, apare ca suma potențată a forțelor, aspirațiilor și a mîndriei omenești, în fața puterilor primordiale ale naturii.

Din lupta împotriva elementelor, spre a le stăpîni, Prometeu ese învîns, dar această înfrîngere e numai învățătura dure-

roasă a nevoei de a adapta la posibilități aspirțiile omenești.

După descurajarea resimțită în urma triumfului „legilor eterne“, el concepe ideea de a creia, în locul omului slab și consumat de boli și de dureri, o rasă omenească mai curată și întemeiată pe iubire și pe dreptate. „Cînd fundamentul unei rase, la aurora timpului, n'a fost solid întemeiat pe iubire și pe dreptate“, spune el lui Atlas, „ce poate eși dintr'însa, dacă nu ură, fapte rele, lupte și dezastre îngrozitoare?“

Evoluția aceasta a ideii lui Bourges spre necesitatea cimentării vieții omenești pe o bază de largă iubire, e o consecință necesară a înălțimii morale dela care tratează desfășurarea evenimentelor. Lunecările de dispreț și, pe alocuri, de ură, din *Les oiseaux s'envolent...*, fac acum loc unei expansiuni senine și unei radieri liniștite de intensă viață sufletească, pură și înaltă. Pessimismul final al romanului precedent se risipește deasemeni, cu încetul, prin pătrunderea acelei raze de liniștită contemplare a vieții și, în locul lui ia naștere încrederea în progresul continuu și irezistibil al evoluției universale.

Prometeu vrea să scoată din pămîntul sacru „așa cum o statuă radioasă a dormit îndelung în blocul de piatră și sculptorul o liberează, o rasă de supra-oameni, mai frumoasă, mai înțeleaptă și mai fericită“. Idealismului lui Hegel, exaltat de Strauss, de Feuerbach și de „extrema stîngă“ a școlii hegeliene,—care se oglindește în exagerarea puterilor umane din prima parte a poemului,—Bourges îi opone acum ideea supra-omului, rezultat al evoluției progresive. Inspirat de morala engleză, el afirmă prin gura lui Prometeu legea progresului: „Mereu, în decursul veacurilor, o ființă de un tip mai perfect, o Putere mai înaltă apare, pășind pe urmele epocii care a precedat-o“.

Pentru realizarea scopului său, Prometeu cere lui Herakle să-i aducă cea mai bună argilă „căci, amestecînd cu foc pămîntul, va face să nască, sub mîna lui părintească, o mare formă olimpiană, titanul om și zeu în același timp“. În felul acesta el nădăjduște că va asigura omului „cucerirea cerului“.

„Nu mai sînt răzvrătitul, a cărui îndrăzneală nerăbdătoare pretindea să forțeze veacurile și să le grăbească după plac. Devenit acum înțelept, dorința mea se conformează destinului“.

Centaurul Chiron caută să-l depărteze dela realizarea planului său. „Ce ți-a slujit voința lacomă, nerăbdătoare, înfrigurarea de a cunoaște“, îi spune dînsul; dar Prometeu e neînfrînt în voința sa.

Herakle săgetează pămîntul, spre a-l fecunda, și, din fundul abisului, într'o fișnire de lumină orbitoare, apare forma neagră a zeiței pămîntului.

Prometeu a dat un chip argilei și cere Pămîntului să-i însuflească viață. Zeița însă îl sfătuește să renunțe la planul funest pe care-l concepuse.

„Nebunia ta“, îi spune dînsa, „trebuie oare să perpetueze

fără sfârșit și viața și suferința?... Departe de a fi edificat de singele tău răspîdit, de dollul meu, de ignoranța și de mizeria ta, pretinzi ca fiul tău să sufere, la rîndul său, ceiace tu însu-ți ai suferit“.

„Niciodată“, adaugă zeița, „omul, depășindu-se, nu va învinge destinul“.

Totuși Prometeu își desăvîrșește opera, formînd „marea inimă suverană, în care se vor uni toate flințele“. „În zadar“, exclamă dînsul, „vulturul, sfișind timp de veacuri, a scotocit cu clocul pieptul meu. Libertatea a durat acolo, cași jăratecul lăsat sub cenușă, spre a păstra sămînța focului“.

Zeița privește cu durere avîntul lui Prometeu și încearcă să-l demonstreze rătăcirea: „Dacă viața s'ar preface, dacă veacurile, urmîndu-și cursul, ar împlini destinele, fericirea pe care o făgăduiește omului ar fi atinsă demult, fiindcă în prăpastia zilelor, veacurile trecute, care fac până acum o eternitate înfinită, ar fi trebuit să realizeze totul...“

„Departe de a fi un templu, universul apare ca o închisoare grozavă, ca o măcelărie monstruoasă, în care Aides își zugrumă victimele... Viitorul, spre a fi îndeplinit, cere sacrificiul sîngeros a tot ceiace umple prezentul. Apoi, acest viitor, fiind realizat la rîndul său, viața aruncă o haină nouă pe oasele sale uscate, și așa, fără'nctare, din epocă în epocă și din soare în soare. Prin urmare moartea devine, dacă ar fi să te cred, însăși energia veacurilor. Ca o otravă distrugătoare, Dumnezeuul tău consumă universul și, totuși, orb adunător de visuri, de nouri, de prestigii, acest Dumnezeu nici nu există“.

Nici această expunere elocventă a argumentelor filozofiei sceptice, nu descurajează pe Prometeu. Zeița refuză să dea viață omului-zeu, în care vede un izvor de noi și nesfîrșite suferințe și sfătuește pe Prometeu să invoace, dacă stăruie în hotărîrea sa, pe Thanatos, „flința bărbat și femeie“, demon al morții și creatoare a vieții.

Demonul morții apare palid și straniu, la invocarea lui Prometeu, căruia îi lămurește că funcțiile vieții nu sînt decît „focul misterios care consumă creatura și, prin aceasta însăși, aparțin fenomenului morții“.

Prometeu, expunîndu-i scopul invocării, îi arată că ținta sforțărilor lui este ca omul vechiu să renască nevinovat și ferit de rău. „Ție, zeu cu două fețe“, adaugă el, „distrugător, dar și creator, îți aparține, fiindcă Adraste ți-a incredințat germenul vieții, să dai un suflet acestui copil. Tu reunești în tine puterile care ne par contrare, ale nașterii și ale morții“.

Deodată, din gura demonului morții, ese o spadă care se agită cu furie, în timp ce fulgere țînesc din vîrfurile ei. Prometeu apucă spada și o învîrtește, înconjurat de flacări și de fulgere. El zărește în profunzimea focului „două flacări diferite, una asemenea unui fulger purpuriu, cealaltă albă și liniștită, care

aprinzându-se și stingându-se fără încetare, în prăpastia mișcătoare a focului, se înlanțue ca șerpii“.

Demonul morții îl întreabă dacă a priceput înșfîșit esența și taina lucrurilor, dar Prometeu nu poate da nici un răspuns. Atunci demonul îl povestește că puterea sa de creație a vieții vine tocmai din dorința și din nevoia de distrugere. Într'un vis, concepu ideea și își zise: „Pentru că legea ta e să distrugi, o, moarte, să produci creaturile: odată investmintat cu carne, universul va fi prada ta. Atunci vîntul cald al vieții țîșni din pieptul meu; dorința, vidul, foamea, chinul, se legară de inima mea...”

„El bine, aceste faze ale fenomenului, le ai acum înaintea ta. Ceiace îți apare ca un foc purpuriu este, fără îndoială sub forma ei vizibilă, dorința, otrăvită, vai!, acea foame, acea impulsie oarbă, pe care oamenii, găsind-o în inima lor, o numesc Voința. Și raza albă minunată îți ascunde Gîndirea nemuritoare, din care, fără răgaz, emană glasul și care reflectă, în oglinda sa vie, visul universului“.

Cugetul lui Prometeu se luminează. El pricepe înșfîșit, de unde țîșnește izvorul durerilor și al nefericirilor umane și, cu o mișcare plină de elan și de credință, distruge flacăra purpurie a dorinții, lăsînd să ardă numai flacăra albă a spiritului. „Am redat germenului minunat“, spune dînsul, „unitatea sa primordială“.

— „Da“, îi răspunde demonul morții, „dar purificat de tine, acest germen care conține destinele noastre, a încetat de a mai fi fecund... Cine desparte din suflul original iubirea și dorința, riscă să-l facă steril... Numai Eros trezește fără încetare viața“.

— „Acest Eros, pe care-l lauzi“, îi răspunde Prometeu, „a fost creat de zei spre a pune pe cărările lumii chinul, turburarea, durerea și toate fructele otrăvite ale iubirii și ale bucuriilor lascive. Și desigur, sub primejdia de a renaște asemeni în totul omului de altădată, omul-zeu, alungînd dorința, fiindcă dorința este răul, lipsa, foamea, vidul, nu mai trebuie să aibă parte, de azi înainte, decît la augusta inteligență“.

Eroul lui Bourges, pătruns, cași Faust, de tragedia luptei dintre cele două vieți care se zbat în pieptul său, încearcă să urmeze numai „mișcarea supranaturală care ne îndeamnă să eșim din întuneric“, așa cum eroul lui Goethe pornise pe cărarea cealaltă a vieții „arzătoare de iubire“. (*Faust*).

Demonul morții îi replică: „Dorința oarbă nu vede nimic fără ochiul inteligenții, iar spiritul, pe de altă parte, este inert dacă dorința nu-l mișcă“.

Prometeu șovăie să toarne asupra argilei focul roșu al dorinții, spre a nu condamna pe omul-zeu să sufere de același rău ca în trecut. Dar demonul morții îl îndeamnă: „Vei trebui să te hotărăști, totuși. Te previn, înțelept fiu al lui Iapet, inteligența ta e fără putere în această ultimă încercare. Numai

prin inimă și prin dorință, numai prin focul urit de tine, spiritul se va mintui”.

Văzind că flacăra purpurie a dorinții nu poate anima argila, Prometeu se supune necesității neînlăturabile și aprinde norul pe care a așezat chipul de lut. Nourul se luminează și lutul capătă viață, presimțind, îndată ce gândirea îl animă, nenorocirile fără sfârșit ce l așteaptă pe pământ.

Herakle, care pare a fi reprezentarea bunului simț jovial și sănătos, arată lui Prometeu infirmitatea originară a omului. Atita vreme cât pintecele său va trebui să înghită, spre a se hrăni, carnea roșie a animalelor! Olimpul omului va fi stropit de sînge”.

„Nenorocire!” exclamă Prometeu, „fiecare inspirație, fiecare din picăturile de sînge care circulă fără încetare prin inima sa, duce cu sine plîngerea și suferința unui animal zugrumat. Astfel oricine este criminal”.

Prometeu își dă samă că prezicerile zeiței pămîntului s’au îndeplinit și că omul, creat spre a fi un zeu, va suferi de toate infirmitățile insuficienței creației. „Nimic nu mai rămîne”, spune dînsul, „din ființa luminoasă, glorioasă, în care divinul germene de aur coborîse odinioară”.

Dar Herakle, cu spiritul liniștit și robust al eroului pe care nu-l preocupă prea mult frămîntarea creației, îl mingie: „De ce să desnădăduiești?... Creat spre a fi un zeu, acest copil care ne e atît de scump, va domni numai asupra oamenilor și, oare, o asemenea domnie nu este nimic?”

* * *

Crearea omului-zeu și trezirea lui la viață, ar alcătui cel de al doilea episod al poemului, care cuprinde în sine și încheierea considerațiilor filozofice asupra esenței vieții omenești. Ca poet, Bourges a concretizat cu o fineță remarcabilă, lupta ce se dă în domeniul moral, între tendințele de viață care ne leagă de trecutul evoluției noastre biologice și aspirația ideală spre o viață spiritualizată. Incovoarea eroului sub apăsarea puterilor destinului, nu e decît recunoașterea unei realități neînlăturabile: deși dorințele, nefrînate de rațiune, duc spre rătăcire, totuși viața nu poate avea vre-un senz fără impulsurile dorinții.

Autorul a știut să concentreze asupra acestui punct toată puterea necesară evocării și toată poezia dureroasă pe care o inspiră fatalitatea celor două tendinți înlănțuite.

Partea din urmă a poemului, venind după această edificare a conștiinței, va conține frămîntarea orientării spre un țel *posibil*, oricît de greu și depărtat ar fi.

Prometeu privește copilul și, apropiînd de dînsul torța pe care i-o lăsase odinioară Nemesis, vede că pleoapele lui rămîn

nemișcate. O exclamație dureroasă îl zgudue ființa și titanul, doborât de greutatea revelației, exclamă ; „Orb ! Este posibil !“.. Copilul în care visase să concentreze toată suflarea zeității și toată aspirația de dominare a universului, nu era decît un biet infirm, orb.

Prometeu înțelege pe deplin că este un invins al destinului și hotărăște să părăsească muntele, pe care suferise atît de mult și de unde nădăjduise să cîrmulască lumile, spre fericirea oamenilor. Un simțimînt de datorie îl leagă însă de creația sa nefericită și un îndemn imperios îl mîină spre desăvîrșirea operei sale mutilate. El pleacă de pe munte, dar nu spre a-și acoperi privirea de viziunea infirmității, ci „spre a descoperi alinarea o lumină mai tînără, mai splendidă, care să redea vederea ochilor fiului său“.

Intr'o metaforă de intensă poezie, învăluită în clar-obscur și plină de cugetare adîncă, el povestește lui Herakle „prin ce semn pămîntul profetic manifestase ochilor lui, menirea ce-l așteaptă de acum înainte“.

În vis, el pătrunde într'o peșteră fermecată, plină de o lumină stranie. Subt bolta ei' se rostogoleau lumile „sori de aur, globuri depărtate, țîșniri de fulger, zei imenși și tot sinodul luminos al spiritelor care țes, în afara colțului pierdut al închisorii noastre pămîntești, infinitul creației“.

Astrele întrevăzute, el le va căuta. „Cu un zel răbdător, neobosit“, spune el lui Herakle, „voi întrebuița veacurile ca să regăsesc, scotocind fără încetare prăpastia, flăcările lor, zărite o clipă... Și imediat ce vreuna din ele se va înălța în afara noului în care dorm veacurile încă nenăscute, pline de zile subt vălurile lor, pleoapele copilului se vor deschide“...

Herakle îl întreabă : „Dar părăsind lumea reală, nu te temi că încerci o muncă imposibilă ?“

Prometeu e însă un vizionar, căruia toate desamăgirile trecute nu i-au putut zguduî credința în mîntuirea care va veni : „Ce numești real ?“ întreabă dinsul. „Fără'ndoială, ceiace mîina ta atinge, ceiace piciorul tău voinic calcă... Da, asta este eroarea oamenilor. Prizonieri în spațiu și în timp, necălăuzindu-se decît de lumina îndolnică a rațiunii lor pămîntești, nici nu bănuiesc că, înapoia ușii și a înculețitorilor acestei închisori crepusculare, radiază lumina fără de hotare a universului celor vii“... Și adaugă cu pornire : „Desigur, înainte de a descoperi marele soare al iubirii și al dreptății, lumina feții lui Dumnezeu, va trebui să înving încă multe rele și multe primejdii, dar ce hidră, ce demon dușman, ar opri de azi înainte cursa mea ?“

După ce privește cu părere de rău la cei pe care-i lasă în urmă, Prometeu pornește la drumul greu și fără de hotare, în care din nou îndoilele îl vor frămînta, spre a găsi lumina mîntuitoare care, deslușind cărările vlejii și ale creației, va da puțința orientării sigure și definitive a omenirii.

* * *

În acest cadru feeric și mitic al poemului, Elémir Bourges a izbutit să concentreze una din cele mai vaste tragedii pe care le-a înregistrat literatura universală. Tot ce filozofia greacă a cugetat mai adânc și mai subtil în legătură cu pătrunderea misterului creației universale, dela Aristot și Anaxagora la Heraklit și dela acesta la Platon, evoluiază într'un limbaj colorat și în metafore reușite, ridicate uneori la mari înălțimi de expresie, de imaginație și de poezie.

Visul cu peștera, pe cât de umbrat, pe atât de sugestiv, e poate inspirat din celebrul exemplu pe care-l alege Platon, spre a demonstra că trăim într'o lume de aparențe înșelătoare. Dar în toate imaginile sau ideile pe care și le asimilează, Bourges împinge, cu o nobilă îndrăzneală, ideia mai departe, lărgind-o, înălțind-o, colorând-o și dându-i viață, printr'un animism de o calitate poetică superioară, care schimbă, aproape cu desăvârșire, contururile ei primitive și, de multe ori, însăși conținutul.

În privința aceasta, momentul când Prometeu, înconjurat de flăcări, zărește focul roșu al dorinței și vrea să-l nimicească, spre a străluci numai lumina spiritului, e edificator. Dualismul persan concepușe demult existența luptei celor două principii, al binelui și al răului și Zoroastru socotise focul ca simbol al inteligenței și al vieții. Budiștii susțineau că dorințele sînt izvoarele durerilor. Iar Elémir Bourges, contopind aceste sisteme de gîndire disparate, le reunește într'o imagine poetică unitară, pe care o ridică spre culmi de realizare artistică într'adevăr impunătoare.

Reluînd, pe bazele teogoniei ebraice și creștine, firul întrerupt de evul mediu, el trece prin fillera concepției lui Kant, Spinoza, Hegel, Schopenhauer și Nietzsche, evoluînd prin filozofia pozitivistă a lui Comte și prin evoluționismul lui Spencer. Firește, din toate numele menționate, nici unul nu este pomenit. Dar socotîndu-i pe toți ca exponenți ai gîndirii unice și indivizibile care a frămîntat omenirea, din antichitatea depărtată și până în prezent, Bourges contopește într'o frămîntare unică, expresia atîtor spirite preocupate de marea problemă a vieții universale și a fericirii omenesți.

Cadrul gîndirii e mai larg decît cel vizat de ceilalți scriitori în evocarea figurii lui Prometeu și depășește simțitor și pe cel din Prometeu lui Shelley, pe care istoriograful literar i-au apropiat de multe ori de *Faust*. Izbucnirile sînt însă vijelioase și verbalismul prea abundent, spre a păstra netezimea unei expunerii curgătoare. Prezența neîncetată a lui Prometeu în centrul cîmpului de acțiune dă o impresie de monotonie cadrului, pe care nu-l pot anima îndeajuns nici scîlpirile metaforelor, nici

dialogul neîntrerupt al aparițiilor, cu veșnic prezentul Prometeu. Dar că ideea, prin însăși dramatismul conținut în sforțarea de concepere a ei, e aptă să impresioneze, o dovedește, cu toate defectele pomenite, opera din urmă a lui Bourges. Ea ar putea fi definită ca o tragedie a *Ideii* umane, în aspirațiile ei spre ideal.

Anatole France scrisese odinioară : „Trebuie să plătești cu tristeță, cu dezolare, orgoliul de a fi gândit“. Această tristeță, această dezolare și orgoliul infrint, plutesc ca niște nouri grei în atmosfera încărcată a poemului. Și totuși, printre nouri destrămați nădejdea mutilată, dar mereu vie, în destinele omenirii, filtrează fâșii de raze luminoase, care înviesc sufletele și stăvillesc triumful dezolării.

De acela lipsurile lucrării nu pot întuneca meritele-i mari. În literatura așemică a prezentului, cînd virtuozitatea se exercită în mlădierea frazei sau în poleiala sentimentelor mărunte, opera lui Bourges, cu liniile ei largi și cu suflul puternic care o animă, apare ca un eveniment, a cărui însemnătate deosebită trebuie relevată cu respect.

Aureliu Weiss

Monotonie

Eu am știut că versul mi-i banal
Și-același: trist și monoton și vechi,
Dar viața mi-l tot sună în urechi,
Același: simplu și universal.

Ca niște minutare pe-un cadran
Ne învîrtim pe-același loc închis,
Ne deșteptăm și iar cădem în vis
Cu anotimpurile unui an.

Eu am știut că versul mi-i sărac
Ca un tictac de ceas cu sonerie
Intr'o odaie goală și pustie;—
Că-i monoton, așa, ca un tictac.

Dar sună 'n mine ca într'un castel
De cine știe cînd, și-i parcă eri,

Și primăvara asta e la fel
Cu nu știi cîte alte primăveri.

*

Ferestrele acelorași vecini
Ca 'n orice an iar s'or deschide 'n soare.
Pe urmă, știi, vor atîrna covoare
Și vor grebla ei singuri prin grădini.

Cu-aceleași gesturi parcă ancestrale
Vor scutura prin casă și vor scoate,
Afară 'n soare, scaune 'mbrăcate
Și niște plante artificiale.

Copacii numai au îmbătrînit
De cînd repetă tragic și banal
Decorul cunoscut și natural
Și 'nmuguresc frumos și fericit.

Copacii numai au îmbătrînit...

*

Va fi iar cerul limpede și crud.
Cascada de lumină orbitoare
Va coborî pe țarini și ogoare
Să germineze iar pământul ud.

Și 'n dimineața celor dintăiu fluturi
În sufletele noastre demodate
Vor crește iarăș cu naivitate
Dorinți ascunse după noi ținuturi.

Și vom purta nostalgici ochi în soare
Ca 'nlănțuite păsări călătoare.

*

Duminica iar vor cînta agale
Aceleași catirinci spre panoramă
Pe unde 's bărci, panoptic și o dramă,
Aceleași valsuri triste și banale.

Aceiași goarnă de înmormîntare
Va răsuna strident și monoton
Cu-aceiași ritm și cu același ton
Ca 'n orice alte primăveri cu soare.

Și mortul însuși o să mi se pară
Că este cel din altă primăvară.

De-aceia cîntul mi se tot repetă
Ca ritmu-acela tragic de trompetă
Și 'ncepe iarăși dela început
Cu un motiv afît de cunoscut.

De-aceia trec pe subt bătrîni castani
Și nu știu 'n care primăvară sînt,
C'aici sînt toate-aceleași pe pămînt,
Și eu trăesc de mii și mii de ani.

Demostene Botez

Oblomov

Visul lui Oblomov

Unde sîntem ? în care unghiu binecuvîntat al pămîntului ne va duce visul lui Oblomov ? Ce locuri minunate !...

Nu-i mare pe acolo, nu-s munți înalți, stînci și prăpăstii, nici codri bătrîni,—nimic măreț, sălbatec și întunecos.

Și la ce sălbătăcii și măreții ? Marea, de pildă ? Dumnezeu cu ea !...

Te pune pe niște gînduri atît de triste : privind-o, îți vine să plîngi. Inima e cuprinsă de sfială în fața întinderii nemărginite a apelor, și n'are unde se odihni privirea, chinată de monotonia tabloului nesfîrșit.

Mugetul și sălbatecele rostogoliri ale valurilor nu mîngie slabul nostru auz : dela începutul lumii într'una—aceiași cîntec sumbru și neînțeles ; se aude același gemăt, aceleași vaete ale unui monstru menit chinurilor, — glasuri pătrunzătoare și sinistre. Paserile nu ciripesc în juru-ți. Numai pescărușii muți, triști ca niște copii ai osîndei, trec în zbor pe dinaintea țărmlui și se învîrtesc deasupra apei.

E neputincios mugetul fiarei în fața acestui gemăt al firii ; glasul omului e un nimic ; și însuși omul e atît de pipernicit, atît de slab și pierdut în micile amănunte ale nesfîrșitei priveliști... De acela poate și vine așa de greu, cînd privește marea...

Nu, Dumnezeu cu ea, cu marea ! Nu-ți deșteaptă mîngieri în suflet, nici chiar cînd e liniștită și nemișcată. În legănarea abia simțită a masei de apă, omul vede aceeași putere nemăsurată, deși adormită, care adesea își ride așa de veninos de voînța lui trufașă, și îngroapă așa de adînc toate planurile lui îndrăznețe,—atîta osîrdie și muncă.

Nici munții cu prăpăștiile nu-s zidiți pentru înveselire a omului. Sînt fioroși și amenințatori, ca ghiarele și dinții unei fiare

dezlă nșuite, îndreptate asupra lui; ne amintesc prea mult pieritoarea noastră ființă, ne umplu de frică și grijă. Chiar cerul de acolo, de deasupra stîncilor și prăpăstiilor ni se pare așa de îndepărtat și de înstrăinat, de parcă s'a lepădat de oameni.

Nu așa e colțișorul pașnic, unde s'a pomenit deodată eroul nostru.

Acolo cerul, dimpotrivă, se strînge parcă mai aproape de pămînt, și nu ca să-l săgeteze și mai rău, ci numai ca să-l îmbrățișeze mai tare, mai cu dragoste; s'a întins așa de jos deasupra capului,—ca un adăpost părintesc și sigur,—numai ca să ocrotească parcă acest colțișor ales, de toate nevoile.

Pe acolo soarele luminează limpede și fierbinte aproape jumătate de an, se îndepărtează nu deodată, ca cu părere de rău—parcă s'ar întoarce să se mai uite îndărăt spre locurile plăcute, să le dăruiască în toamna umedă și viforoasă și cite o zi-două senine și calde.

Munții depe acolo parcă-s numai niște modele ale acelor munți grozavi, zidiți cine știe unde, și care îngrozesc închipuirea. Aici—niște delurele cu coaste dulci, pe care e o plăcere uneori să luneci pe spate, sau să stai să privești îngîndurat, soarele în apunere.

Rîul curge vesel și jucăuș: cînd se revarsă într'un iaz încăpător, cînd pornește drept ca o ață întinsă... Sau se domolește, parcă ar sta pe gînduri, și deabia-deabia se tirăște prin pietricele, lăsînd în dreapta și în stînga șuvițe săltărețe, subt al căror murmur picotești așa de dulce...

Întreg colțișorul, ca la vre-o 15—20 de verste jur împrejur, înfățișa un șir de vederi plăcute, de privelești vesele, zîmbitoare. Malurile nisipoase și povîrnite ale rîulețului străveziu, tufișul mărunț care se strecoară de sus spre apă,—o rîpă întortochiată cu un rîuleț în fund, și crîngul de măsteacăn,—toate parcă ar fi fost adunate înadins și așezate cu mîină de maestru.

Un suflet chinuit sau chiar străin de frumusețile vieții, se retrage cu sete în asemenea colțișor uitat de lume, și se mulțumește cu o fericire necunoscută de nimeni. În asemenea locuri totul făgăduiește o viață tihnită și lungă, până la îngălbînirea părului, și o moarte neșimțită, asemănătoare unui vis.

Măsurat și neturburat își urmează fiecare an cercul lui.

După arătarea calendarului vine în Martie primăvara; încep să coboare părălele de apă mîloasă de pe colnicuri; aburi calzi se ridică depe pămîntul muat; țăranul aruncă cojocul, esă în curte numai în camașă, și umbrîndu-și privirea cu o mîină, privește cu drag împrejurimile scăldate în lumina soarelui, strîngînd cu plăcere din umeri; apoi încearcă să miște teleaga răsturnată cu fundul în sus, luînd-o, cînd de o hlobă, cînd de cealaltă; sau cercetează, lovînd cu un picior, plugul care zace fără treabă subt adăpostul șurii, și se pregătește de muncă.

Viscoalele nu se mai întorc, nu mai acopăr deodată cîmpille, nu mai rup pomii, încercîndu-i de zăpadă.

larna, ca o femeie mîndră de frumusețea ei, își păstrează stăpînirea pînă la sorocu-i firesc, cînd începe căldura ; nu amăgește cu moleșeaguri neașteptate și nu strînge cu geruri neauzite ; totul merge după rînduiala obișnuită, statornicită de legile firii.

În Noembrie începe zăpada și gerul ; cam spre Bobotează crește pînă la atîta, încît țăranul, eșind din casă numai pentru o clipă, se întoarce numaidecît cu brumă în barbă ; iar în Februarie, un nas ager simte în văzduh o dulce adiere a primăverii care se apropie...

Dar vara ? Vara e mai ales îmbătătoare în acei colț. Acolo să cauți aer curat și uscat, pătruns nu de parfumul lămiei, nici al laurului, ci numai de mirosul pelinului, bradului și leordei ; acolo să cauți zile senine, raze de soare fierbinți,—dar nu aprinse,—și un cer fără nouri, timp de aproape trei luni !

Cînd încep zilele senine, apoi țin cîte trei-patru săptămîni ; serile-s calde, nopțile—înăbușitoare. Iar stelele clilesc așa de plăcut, așa de prietinoșe, de sus.

Dă o ploae : ce ploae de vară binefăcătoare ! Toarnă des, din belșug ; curg șiroaiele, ca lacrămile calde ale unui om cuprins de o bucurie neașteptată ; n'a apucat a se opri, și soarele, cu zîmbetu-i senin de iubire, cercetează din nou și usucă colnițele și cîmplingile : și toată cîmplinga zîmbește din nou soarelui cu fericire !

Cu bucurie întîmpină ploaia oamenii de acolo : „ploaia lui Dumnezeu te va uda, soarele lui Dumnezeu te va usca“,—zice țăranul, și simte cu plăcere, cum șiroaiele calde îi curg pe față, pe umeri, pe spate...

Pe acoio ploile mari nu-s primejdioase, ci numai binefăcătoare, și vin totdeauna la timpul statornicit, neuitînd aproape niciodată ziua lui Sfîntul Ilie, și parcă înadins ca să nu se uite credința cunoscută a norodului. Și numărul și puterea loviturilor parcă-s aceleași în fiecare an, parcă o anumită măsură de electricitate s'ar fi dat dela stăpînire pentru acele locuri, pe întregul an.

Nici furtuni mari, nici stricăciuni nu se pomenesc pe acolo...

În gazete nu s'a pomenit să cetească cineva asemenea lucruri despre acest colț blagoslovit de Dumnezeu, și nici nu s'ar fi scris sau pomenit vre-odată despre aceste locuri, dacă o țărăncă văduvă, Maria Culcova, în vîrstă de douăzeci și opt de ani, n'ar fi născut deodată patru prunci,—lucru despre care nu se mai putea tăcea.

N'a pedepsit Dumnezeu acele locuri cu plăgi, nici egiptene, nici de alt soi. Nimeni dintre locuitori n'a văzut, nici n'a pomenit vre-un semn ceresc înfricoșător, nici stîlp de foc, nici întuneric fără veste ; nu se pomenesc pe acolo balauri ; lăcuste nu vin ; nu se află muget de leu, sau urlet de tigru ; nu-s măcar urși sau lupi, căci lipsesc pădurile. Prin cîmp și prin sat ră-

tăcesc numai vaci care rumegă, oi care behănesc și găini care cotcodăcesc.

Dumnezeu știe dacă un poet sau un visător s'ar mulțumi cu natura acestui colț liniștit. Domnilor acestora, după cum se știe, le place să privească luna și să asculte trilurile privighetorilor. Le place luna cochetă îmbrăcată în nourași galbăn-deschis, care tainic se strecoară printre ramurile copacilor, sau aruncă admiratorilor săi snopi de raze argintii.

Prin meleagurile astea luna-i—lună : nici nu-i zic altfel. Și se uită, nu ștlu cum, fără gând ascuns,—cu toată fața, la cîmp și sat, sămănînd foarte mult cu un lighean curat de alamă.

Degeaba ar căuta poetul să se uite la ea cu ochi însufleții de patimă ; l-ar privi și pe poet cu același singe rece, cu care o săteancă frumoasă, cu fața rotundă, s'ar uita la ocheadele pătimașe și elocvente ale unui cavaler mueratic dela oraș.

Nu se pomenea nici de privighitori, poate fiindcă nu se află pe acolo nici locuri umbroase, nici trandafiri. În schimb, ce belșug de prepeliți ! Vara, cînd se strînge pînea, copiii le prînd cu minile !

Să nu creadă însă cineva că pe acolo prepelițiile ar fi vre-un obiect de lux gastronomic. Nu ! Asemenea năravuri încă n'au pătruns printre locuitorii de acolo : prepelița-i pasere, dar după dătină nu se cuvine s'o mininci. Prepelița e făcută să mîngie pe om prin cîntec ; din pricina asta la toate casele, sub streșină, în vre-o colivie de sfoară, atîrnă o prepeliță.

Poetul și visătorul nu s'ar simți mulțumiți nici chiar cu vederea în întregime a acestor locuri modeste și fără podoabe. N'are unde să vadă vre-o seară în gust elvețian sau scoțian, cînd întreaga natură,—și pădure, și apă, și păreții căsuțelor, și tăpșanele de nisip,—totul arde într'o lumină urlașă de purpură, cînd pe fondul purpuriu, pe drumul nisipos și întortochiat răsare tăios o cavalcadă de domni, petrecînd vre-o lady în plimbări prin ruinele posomorîte, și grăbiți să ajungă în puternicul castel, unde-i așteaptă vre-un epizod despre războiul celor Două Roze, povestit de un bunic ; unde-l așteaptă vre-o căprioară la cină, vre-o baladă cîntată de o tînără miss, în sunet de lăută,—tablouri cu care Walter Scott a îmbogățit închipuirea noastră.

Nu, nimic din toate astea prin părțile noastre.

Cît e de liniștit și adormit totul în cele vre-o trei-patru sățișoare din tot acest colțșor ! Sățișoarele nu erau depărtate unul de altul, și aruncate parcă întimplător de o mîină uriașă ; și cum au fost împrăștiate încolo și încoace, așa au rămas.

O căsuță care a nemerit pe marginea unei riپی, acolo a rămas de cînd țin minte oamenii,—atîrnată pe jumătate în văzduh și sprijinită pe trei țăruiș. Trei-patru rînduri de oameni au trăit acolo pașnic și fericiți.

Al zice : o gălnă n'ar îndrăzni să intre în așa casă ; dar acolo trăește împreună cu femeia lui, Onisim Suslov, bărbat așa

de zdravăn, că niciodată nu stă drept în picioare în casa lui, ca să nu se lovească de tavan.

Nu orice musafir ar ști să între măcar, în casa lui Onisim: doar de-ar face-o să se întoarcă cu dosul spre ripă, iar cu fața spre el.

Cerdacul venea deasupra ripii, și ca să ajungi la el, trebuia să te ții cu o mână de iarbă, cu alta de acoperiș, apoi să pășești drept în cerdac.

Altă casă s'a lipit de un tăpșan, ca un cuib de rîndunică; cele trei de colo, întimplător, s'au pomenit în rînd, iar două stau tocmai în fundul ripii.

Totu-i liniștit și adormit: căsuțele tăcute stau cu ușile de părete; nu se vede suflet viu; numai muștele,—nouri întregi,—zboară și bizie în aer.

Intrînd într'o casă, degeaba ai umbla să strigi tare pe cineva: o tăcere moartă va fi tot răspunsul; în rari case îți va răspunde gemătul unui bolnav, sau tusea unei bătrîne depecuptor; rar se va arăta un copil de trei ani, desculț, cu părul lung și ciufulit, numai în cămașă,—care te va privi tăcut, cu ochii holbați, apoi se va ascunde îndată, fricos.

Aceiași pace și liniște adîncă—și în cîmpii; numai ici-colo, ca o furnică, se mișcă încet pe ogorul negru plugarul ars de soare, plecat pe plug și scîldat de sudoare.

Tăcere și liniște adîncă domnea și în obiceiurile oamenilor. Nici hoții, nici omoruri, nici vre-o întîmplare grozavă nu se pomenea; nici patimi puternice, nici întreprinderi îndrăznețe nu-i turburau.

Și ce patimi sau încercări îndrăznețe i-ar fi putut mișca? Fiecare—cu ale lui. Trăiau departe de alți oameni. Satele cele mai apropiate și orașul de uezd erau la vre-o douăzeci și cinci—treizeci de verste depărtare.

La un anumit timp, sătenii duceau grînele la portul cel mai apropiat al Volgel, care era Colchida lor și stîlpii lui Hercule; ba odată pe an se duceau unii la iarmaroc; încolo—nici o legătură cu nimeni.

Interesele lor se mărgineau la ei, nu se încrucișau și nu se atingeau cu ale nimănui.

Știau că la optzeci de verste se află „gubernia“, adică orașul gubernial, dar rar se duceau pe acolo; apoi știau că încolo, mai departe, e Saratovul sau Nijnii; au auzit că mai e Moscova și „Piterul“,^{*} că dincolo de Piter trăesc Franțujii sau Nemții; mai încolo, și pentru ei, cași pentru cel din vechime, începea lumea necunoscutului, țări neauzite, cu ființe strașnice, oameni cite cu două capete, uriași; apoi începea întunericul, și însfîrșit totul se isprăvea cu acel pește grozav, pe care se sprîjină pămîntul.

* Petersburgul.

Și fiindcă colțișorul era cu totul la o parte de drumuri, — n'aveau de unde să afle ce se mai petrece pe lumea asta: că-răușii cu vase de lemn trăiau numai la douăzeci de verste de-părtare, dar știau cât și ei. N'aveau nici cum să-și judece viața: dacă trăesc bine, sau rău; dacă sînt bogați, sau săraci; dacă s'ar mai putea dori ceva, și ce-i cu alții?

Acești oameni fericiți trăiau cu credința, că nici nu trebuie, nici n'are cum să fie altfel, siguri că și toată cealaltă lume trăește tot așa, și că a trăi altfel — e păcat.

Aveau și ei, ca toată lumea, și griji și slăbiciuni, — plata bi-rului sau obrocului, lene și somn, dar toate astea — fără frăm-intări, fără mult sînge rău.

În cei cinci ani din urmă, din cîteva sute de suflete, n'a murit unul, nu numai de vre-o moarte silnică, dar nici măcar firească.

Și dacă cineva, de bătrîneță, sau de vre-o boală veche, a adormit somnul veșniciei, apoi se mirau mult timp de o întîm-plare așa de neobișnuită.

Cu toate astea nimeni nu se miră, cum s'a făcut că, de pildă, Taras fierarul fu cît pe aci să se înăbașe în bordeiu, — în-cît a trebuit udat cu apă.

Din crime una numai: furatul mazerei, morcovului și rîdi-chii de prin grădini era în mare obișnuință; ba mai lipsiră doi purcei și o găină; și întîmplarea asta turbură toată împrejurimea, și fu pusă de toată lumea pe seama unor cărauși cu vase de lemn, care trecuseră în ajan spre iarmaroc. Incolo rare erau întîm-plările de orice fel.

Ba odată fu găsit, culcat în șanț, pe marginea satului, lîngă pod, un om rămas, pecit se vede, de niște lucrători trecuți spre oraș.

Copiii l-au băgat de seamă cei dintăi, și cu groază au a-lergat în sat cu vestea despre un balaur înfiorător, sau căpcăun, care stă culcat în șanț, adăugînd că se luase după ei, și era cît pe aci să minince pe Cuzca.

Locuitorii, — o seamă din ei care erau mai îndrăzneți, — se înarmară cu furci și topoare și porniră în gramadă la șanț.

— Încotro? — căutau să-l potolească cei bătrîni. Încă nu v'a rupt nimenea gîtul? Ce căutați? Nu vă băgați: nimenea nu vă pune...

Dar mujicii plecară, și la cincizeci de stînjeni dela șanț, în-cepură să strige balaurului cu glas tare. Nici un răspuns. Se opriră, apoi înalțară din nou.

În șanț zăcea un mujic, cu capul răzămătat de marginea șan-țului; lîngă el — un sac și un băț; de băț erau aninate două pe-rechi de opinci.

Oamenii nu îndrăzniră nici să se apropie.

— Care-i acolo? Ascultă, măi frate! — strigară mujicii pe rînd, scărpinîndu-și care ceafa, care spinarea. — Cum te cheamă? Mă-ă! Ce cauți aici?

Străinul făcu o mișcare, ca să ridice capul, dar nu putu : era bolnav, se vede, sau prea obosit.

Unul se gândi să-l atingă cu țapoil.

— Lasă-l, dă-i pace !— strigară ceilalți. De unde știi... Vezi că tace. O fi vre-un... Lăsați-l, oameni buni !

— Hai să mergem, — ziceau cițiva. Ce avem noi cu el ?... Ți-i rudă ? Dai de bucluc !

Și plecară cu toții îndărăt, în sat, spunind celor bătrini, că zace un om străin, care nici nu suflă ; nu poți ști ce-l cu el...

— Dacă-i străin, lăsați-l în pace !— ziceau bătrîni, șezînd pe prispă, cu minile pe genunchi. — Treaba lui. Nici n'aveați ce căuta acolo.

Așa era colțișorul unde se transportă în vis Oblomov.

Din cele vre-o trei-patru sate, împrăștiate pe acele locuri, unul era Sosnovca, altul Vavilovca, — la o verstă unul de altul.

Sosnovca și Vavilovca erau moștenirea neamului Oblomov, și din pricina asta erau cunoscute cu numele de Oblomovca.

În Sosnovca era curtea și locuința boerească. La vre-o cinci verste dela Sosnovca era sâtișorul Verhleovo, care odinioară fusese tot al familiei lui Oblomov, dar trecuse demult în alte mîni ; și încă vre o citeva căsuțe împrăștiate încolo și încoace și alăturate aci.

Satul era proprletatea unui moșier bogat, care nu se arăta pela moșie niciodată ; o îngrijea un administrator dintre nemți.

Iată toată geografia acestui colțișor.

Ilia Illici se trezi dimineată în patul lui micuț. E numai de șapte ani. E vioiu și vesel.

Cite de nostim, de rumăn, de grăsuț ! Obrăjeii — așa de rotunjori, că un alt ștregar, de s'ar umfla într'adins, n'ar fi așa.

Dădaca îl așteaptă să se trezească. Incepe să-l puie ciorăpiorli ; dar ștregarul nu se lasă, dă din picioare ; dădaca i le prinde, și rid amîndoi.

Însfîrșit reuși să-l ridice în picioare ; îl spală, îi piaptănă căpușorul și-l duce la mama.

Văzînd pe răposata mamă, Oblomov tresări și în vis de bucurie și de iubire ; și în vis i se arătară de subt gene și se opriră nemîșcate, două lacrimi fierbinți.

Mama îl sărută cu patimă, apoi îl privi cu ochi lacomi și îngrijați : nu i-s turburi cumva ochișorii ? Il întrebă, nu-l doare ceva ; întrebă pe dădaca, dacă Ilușa a dormit bine, dacă nu s'a trezit noaptea, nu s'a zvîrcolit prin somn, n'a avut călduri ? Apoi îl luă de mîină și-l duse la icoană.

Acolo, stînd în genunchi și îmbrățișîndu-l cu mîina, îi dictează cuvintele rugăciunii.

Copilul repetă distrat cuvintele, uitîndu-se la fereastră, de unde năvălea în odaie răcoare și miros de liliac.

— Mamă, mergem azi la plimbare ? — o întrebă el deodată în mijlocul rugăciunii.

— Mergem, sufletul mamei,—răspunse ea fără să-și întoarcă ochii dela icoană, și grăbită să sfârșească cuvintele sfinte.

Copilul le repeta alene, dar mama punea în ele tot sufletul.

Acum merg la tata, apoi la cealu.

La masa de cealu Oblomov văzu pe bătrîna mătușă care stătea la ei,—bătrîna de vre-o optzeci de ani,—și care veșnic bombănea pe fata care o servea dela spatele scaunului, și căreia încă îi tremura capul de bătrîneță. Tot aci—trei domnișoare în vîrstă, niște rude îndepărtate ale tatălui, și un musafir, cunoscut al mamei,—unul Cecmenev,—cam zmintît de felul lui și proprietar peste șapte suflete; și încă niște bătrînei și bătrînele.

Tot acest *ștat și suită* a casei lui Oblomov luară în brațe pe Ilia Illici și începură să-l copleșească cu dezmierdări și laude. Iliașu abia mai avea timp să se șteargă după atîtea sărutări nepoftite.

Apoi începură să-l îndoape cu chifle, cu pezmeciori, cu cremă...

Apoi mama, după ce-l mai dezmierdă îndeajuns, îi dădu drumul să se joace prin grădină, prin curte, prin livadă, cu aspru ordin cătră dădacă, să nu lase copilul singur,—să nu-l lase să se apropie de cai, de țapul din curte, să nu se depărteze de casă, și mai presus de toate, să nu se apropie de ripă,—locul cel mai strașnic din toată împrejurimea, și care se bucura de un nume rău.

S'a găsit acolo odată un cine care fu luat drept turbat, numai fiindcă în clipa cînd au tăbărit pe el cu furci și țapoae, a fugit de oameni și s'a ascuns după deal; în ripă aruncau hoiturile, în ripă credeau că stau și hoji și lupi și alte ființe, cîte nu se găseau nici prin partea locului, și nici pe toată lumea asta.

Copilul eși fără să mai asculte toate povețele mamei; e demult în curte.

Cu bucurie și mirare,—parcă i-ar fi fost pentru întăia dată,—aleargă în jurul casei pîrințești, cu poarta povîrnită într'o parte, cu acoperișul de lemn,—lăsat la mijloc și învelit de un mușchiu verde și plăpînd,—cu cerdacul care se clatină, cu fel de fel de acareturi, unele clădite una peste alta, și cu grădina pîrăginită.

Grozav ar vrea să se urce în galeria, care atîrnă în jurul întregii case, ca să privească deacolo riul; dar galeria e veche, abia se mai ține, și au voe să umble prin ea numai „oamenii“, boerli pe acolo nu calcă.

Nici nu se gîndi la interzicerea mamei, și se și îndreptă spre treptele oprite, dar în cerdac se arătă dădaca și,—cu greu,—dar apucă să-l prindă.

O lăasă și fugi spre șura cu fîn—cu gînd să se urce pe scară, și deabia apucă dădaca să ajungă la șură, cînd trebui

să-l oprească de a se sui în hulubărie, să pătrundă în ocolul vitelor și,—Doamne ferește!—în rîpă.

— Of, Doamne, ce copil, ce sfirlează! Dar nu te mai as-timperi, boerule? Rușine!—zicea dădaca.

Și toată ziua, și toate zilele și nopțile dădăcii erau pline de larmă și de alergătură; cînd chin, cînd bucurie, cînd groază că are să cadă, că are să-și strivească nasul, cînd înduioșare de giuglulelele lui neprefăcute de copil, sau îngrijorare pentru viitorul lui: atîta o mai făcea să i se bată inima, cu aceste singure griji se mai încălzea sîngele bătrînei și se mai întreținea viața ei somnoroasă, care fără astea, s'ar fi stîns poate demult.

Dar copilul nu-l tot zglobiu într'una: uneori deodată se potolește, și stînd lîngă dădacă, se uită așa de pironit la toate. Mîntea copilului observă toate fenomenele din fața lui,—care—îl pătrund adînc în suflet, se dezvoltă, cresc împreună cu el.

O dimineață—splendidă; în aer—răcoare; soarele încă e jos. Dela casă, dela arbori, dela hulubărie și dela galerie,—dela toate se întind umbre lungi. În grădină și în curte s'au format colțuri răcoroase care aduc îngîndurare și somn. Numai în depărtare cîmpul cu lanurile de secară parcă ard ca într'un foc, iar riulețul lucește și scîntelază în soare, de te dor ochii.

— Dădacă, de ce aici e întunecos și acolo lumină; dar are să fie lumină și acolo. Așa-i, dădacă?

— Fiîndcă soarele, dragul mamei, merge în calea lunii și n'o vede, și de acela se posomorăște; dar cum o vede de departe—îndată se luminează...

S'a pus pe gînduri copilul și tot se uită în juru-i: vede cum Antip a plecat cu butoiul după apă, iar pe pămînt, alături de el—merge alt Antip, de zece ori mai mare, decît cel adevărat; și butoiul e cit casa; iar umbra calului a acoperit toată livada; umbra a pășit numai de două ori prin livadă și deodată a luat-o peste deal; și Antip nici n'a apucat să iasă din curte...

Calul făcu și el vre-o doi pași; încă un pas—și-i peste deal...

Ar fi vrut să se sue pe deal, să vadă unde a dispărut calul. O luă pe poartă, dar din fereastră se auzi vocea mamei.

— Dădacă, nu vezi că copilul a eșit la soare? Dă-l la răcoare. Li încălzește căpșorul, are să se îmbolnăvească, are să-i vie greață, nu minîncă. Cu paza ta—ajunge în rîpă.

— Uf, ce neastîmpărat!—bombănește dădaca încet, tîrîndu-l în cerdac.

Se uită copilul, și cu privirea ascuțită și stăruitoare bagă de seamă ce fac cei mari, cu ce-și ocupă ei dimineața.

Nici un amănunt, nici o trăsătură nu scapă de atenția curioasă a copilului; neșterse i se întipăresc în suflet icoanele vieții de toate zilele; mîntea fragedă se îmbibă de pildele vii, își desemnează fără știre-i, programul vieții,—după viața din juru-i.

Nu se poate zice că dimineața se pierde zadarnic în casa

lui Oblomov. Zgomotul cuțitelor care hăcuie carnea și verdeața la bucătărie, ajung până în sat.

Din încăperea slugilor se aude sfiriitul fusului și vocea înceată și subțire a unei femei: greu de înțeles, plînge, sau improvizează un cîntec fără cuvinte.

În curte, deîndată ce a sosit Antip cu butoiul, vin la apă din toate colțurile: cu căldări, cu treuci și ulcioare, femei, vizitii.

Colo o bătrînă aduce din hambar la bucătărie o strachină cu făină și o grămadă întregă de ouă; colo un bucătar aruncă deodată niște apă din fereastră și scaldă pe Arapca, care toată dimineața a stat cu ochi dulci spre fereastră, dînd din coadă și lîngîndu-și botul.

Insuși bătrînul Oblomov nu-i fără treabă. Stă toată dimineața lîngă fereastră și observă cu luare aminte tot ce se petrece în curte.

— Hei, Ignașca! Ce duci, dobitocule?—întreabă boerul pe un om care trece prin curte

— Duc cuțitele în odaia oamenilor, să le ascut,—răspunde sluga, fără să se uite la boer.

— Bine, du-le, du-le; dar vezi de le ascute bine!

Apoi oprește vre-o femeie.

— Hei, femeie! Femeie, unde ai umblat?

— La pivniță, cucoanașule,—zice femeia oprindu-se; și umbrindu-și ochii cu mîna, se uită la fereastră;—iau lapte pentru masă.

— Bine, du-te, du-te!—răspunde boerul.—Caută de nu vărsa laptele!—Dar tu, Zacharca, încotro ai luat-o, spînzuratule! Îți dau eu să tot umbli! A treia oară te văd fugind. Șterge-o îndărăt, în antecameră!

Și Zacharca pleacă să moțăie din nou în antecameră.

De vin vitele dela cîmp—bătrînul cel dintăiu se îngrijește să fie adăpate; a băgat de seamă prin fereastră că o javră din curte s'a luat după o găină—îndată ia măsuri severe în contra dezordinei.

E ocupată mult și cucoana: de vre-o trei ceasuri discută cu Averca croitorul, cum să facă din flanela bărbatului o scurteică pentru Iliușa, singură desenează cu creta și bagă de seamă, să nu fure Averca din stofă. Apoi trece în odaia fetelor; spune fiecărei fete cită horbotă să îpletească; apoi cheamă pe Nastasia Ivanovna, sau pe Stefanida Agapovna, sau pe alta din suita sa, la o plîmbare prin grădină, cu vre-un scop practic: să vadă cum cresc merele, n'a căzut cumva cel de eri care s'a și copt; colo—să altoiască, dincolo să răteze o creangă...

Dar grija de căpetenie era bucătăria și masa; în privința mesei se sfătuia toată casa; era chemată la sfat și mătușa cea bătrînă; fiecare propunea felul lui de mîncare: care supă cu măruntae de pasere, care supă cu tăleței sau cu rînză, care tocătură de măruntae, care zeamă roșie pentru sos, care albă.

Ea ținea seamă de fiecare sfat, se discuta pe larg, apoi planul se primea sau se respingea după sentința definitivă a stăpinei.

La bucătărie se trimitea neconținut, cînd Nastasia Petrovna, cînd Stepanida Ivanovna, ca să amintească despre cutare lucru, să adauge cutare fel de mîncare, sau să-l desființeze, să ducă zahar, miere, vin pentru vre-o mîncare, și să vadă, dacă bucătarul a pus tot ce i s'a dat.

La Oblomovca grija mîncării era grija cea dintăiu și cea mai de căpetenie. Ce viței se îngrășau acolo pentru sărbătorile cele mari! Ce paseri se creșteau! Cîtă chibzuială, cîtă batae de cap cu îngrijirea lor! Curcile și puilii, hotărîși pentru zilele onomastice și alte zile solemne, se hrăneau cu nucă; giștele erau ținute în nemișcare, ba cîteva zile înainte de sărbători, chiar în saci,—ca să fie mai grase.

Ce provizii de dulceturi, de sărături, de făinoase! Cite feluri de *mieduri*, de cvasuri! Ce plăcinte se coceau la Oblomovca!

Așa dar, pînă la amiază totul se mișca, totul trăia o viață de furnicar,—deplină și activă.

Nici Dumineca și zilele de sărbătoare nu se astîmpărau aceste harnice furnici: atunci zgomotul cuțitelor la bucătărie se auzea tot mai des și mai des; o femeie făcea de cîteva ori călătorie dela hambar la bucătărie, cu cantități indoite de ouă și de făină; în curtea paserilor era cîrîit și vărsări de sînge mai mari, se cocea cîte o plăcintă uriașă, din care stăpînii mîncau și a doua zi; a treia și a patra zi rămășițele treceau la fete; plăcinta ținea pînă Vineri; așa că o bucată cu totul uscată, fără nici o umplutură, o căpăta, ca o favoare deosebită, Antip care, după ce-și făcea semnul crucii, zdrobea cu trosnet acea curioasă petrificare, desfătîndu-se mai mult de faptul că-i plăcintă boerească,—ca un arheolog care cu plăcere bea un vin rău din ciobul unui vas milenar.

Iar copilul privea și observa cu mintea lui de copil, căruia nu-i scapă nimic. Vedea cum după dimineața petrecută cu folos și cu treabă, venea amiaza și masa.

Amiaza e flerbinte; pe cer nici un noraș. Soarele stă nemișcat deasupra capului și arde totul. Văzduhul a încetat de a ondula și stă nemișcat. Copac, apă—nu se clintesc; peste sat și cîmpie liniște neturburată: totul parcă a murit. Deslușit și cît colo se aude glasul omenesc în acest pustiu. La douăzeci de stînjeși se aude cum zboară și zbirnie cărbușul; în iarba deasă cineva mereu sforăe, parcă s'ar fi lungit cineva acolo și ar trage un somn dulce.

Și în casă se statornicește o liniște moartă. A sosit ceasul obștescului somn de după masă.

Copilul vede cum toți, și tată, și mamă, și bătrîna mătușă și suita, toți s'au împrăștiat prin colțurile lor. Cine nu-l are, pleacă,—unul în șura cu fin, altul în grădina, un altul caută ră-

coarea în tindă; încă un altul în grădină, acoperindu-și fața de muște cu o basma, adoarme unde l-a învins căldura și l-a doborât greutatea mesei; și grădinarul s'a întins după munca lui subț o tufă în grădină, și vizitiul a adormit în grajd.

Ilia Illici își aruncă o privire în odaia slugilor: aici toți stau lungiți morți,—pe laviți, pe jos, prin tindă, lăsând copiii de capul lor; copiii se tirăsc prin curte, scormonesc în nisip. S'au băgat și cîinii prin cotinețe, căci n'au la cine lătra.

Puteai să cutreeri toată curtea, fără să dai de nimeni; se putea ușor fura totul, se putea scoate afară cu trăsurile; nimeni nu s'ar fi împotrivit; dar nu se găseau hoți.

Era un somn neînvinș, un somn care copleșea totul,—cea mai vie asemănare cu moartea. Totul e mort, din toate colțurile răsună horăiala în toate felurile și tonurile.

Numai din cînd în cînd vre-unul ridică deodată capul, se uită rătăcit și mirat în juru-i, se întoarce pe cealaltă coastă, sau fără să deschidă ochii, scuipe în somn, mormăind din buze, sau bombănind ceva nefructuos, și adoarme din nou...

Altul, fără o clipă de pregătire, sare iute în amîndouă picioarele, parcă s'ar teme să nu piardă o clipă prețioasă, înhață cana cu cvas, și după ce suflă peste muștele care înnoată acolo, ca să le dea la oparte,—din care pricină muștele, neclintite pînă aci, încep să se miște cu violciune, în speranța unei ameliorări a situației,—își udă gîtul, apoi cade din nou pe așternut, parcă ar fi împușcat.

Iar copilul stă și privește...

După masă eșea împreună cu dădaca din nou la aer. Dar și dădaca, cu toată strășnicia poruncilor din partea cucoanei și cu toată puterea-i de voință, nu se putea împotrivi somnului. Era atinsă și ea de boala obștească a somnului din Oblomovca.

La început vedea de copil cu toată mîntea trează, nu-l lăsă să se depărteze, bombănea cînd îl vedea că nu se astîmpără; apoi simțind semnele boalei care se apropia, începea să-l roage să nu iasă după poartă, să lese în pace țapul, să nu se cațere la hulubărie.

Se așeza în vre-un loc mai răcoros: în cerdac, în pragul pivniței sau numai pe iarbă,—cu gînd, chipurile, să împletească la ciorap și să vadă de copil. Dar în curînd începea să-l astîmpere alene, moțîind.

„Se urcă prisnelul, parcă-l vîd.. la galerie“...—se gîndea ea, gata să adoarmă. „Ba încă de n'ar nimeri... chiar în rîpă“...

Capul bătrînei se lăsa pe genunchi, ciorapul îl luneca din mină; perdeaua copilului din vedere și, deschizînd puțin gura, scoatea o horăială ușoară.

Iar el aștepta cu nerăbdare clipa, din care începea viața-i neatîrnată.

Parcă era singur pe lumea asta; pleca dela dădacă în virful degetelor, se uita la toți, care unde doarme; se oprea și pri-

vea, care cum se trezește, cum sculpă și bombănește în somn, apoi cu inima cit un purice, se urca în galerie, o trecea jur-împrejur pe scindurele care-i scirțeau subț picioare, se cățara la hulubărie, se vira în fundul grădinii, asculta cum zbirnie cărbușul și-i urma zborul cit colo; asculta cum țirice ceva în iarbă, căuta și prindea pe turburătorii acestei liniști; prindea o lăcustă, îi rupea aripelă și se uita ce are să iasă din ea, sau o străpungea cu un palu și o urmărea în zboru-i cu acest adaos; cu o plăcere nespasă și reținându-și respirația, urmărea cum prinde paianjenul musca și o suga, cum nenorocita i se zbate între labe și bizie... Copilul sfirșește, omorînd și victimă și calău.

Se strecoară apoi în șanț, scormonește, găsește niște rădăcini, le curăță de coajă și le mincă cu o plăcere nespasă, preferîndu-le meselor și dulcețurilor pe care i le dă mama.

Ese și din curte: îl atrage mestecănișul care i se pare atît de aproape, că în cinci minute ar fi acolo, dar nu pe împrerjur, pe drum, ci deadreptul, peste șanț, garduri și gropi. Dar, i-i frică, acolo ci-că stau și leșii * și hoții, și fiare grozave.

Ar vrea să se coboare și în ripă, — care e numai la vre-o cincizeci de stînjeni dela grădină; s'a și apropiat de margine, închise ochii, vru să se uite, ca în craterul unui vulcan... dar deodată îi răsăriră toate poveștile și grozăviile auzite despre această ripă; îl cuprinse groaza; nici viu, nici mort, fugi îndărăt, și tremurînd de frică, se aruncă în brațele dădacăi, pe care o trezi.

Bătrîna sări din somn, își îndreptă testemelu pe cap, împinse subț el cîteva șuvițe de păr cărunț, și prefăcîndu-se că nici nu s'a gîndit să adoarmă, se uită cu bănuială la lliușa, apoi la ferestrele boereștil, și cu degetele tremurătoare începe să împungă una în alta andrelele ciorapului de pe genunchiu.

Arșița începe cu încetul să se potolească; jur-împrejur totul se înviorează; soarele s'a apropiat de pădure.

Și în casă liniștea încetul cu încetul se turbură; undeva scirțli o ușă; se aud prin curte pași; în șură cineva a strănutat.

În curînd din bucătărie un om duce în grabă, și îndoindu-se de greutate, — un samovar enorm. Încep a se aduna în jurul mesei: unul cu fața mototolită și cu ochii înlăcrămați; altul are pete roșii pe o parte a obrazului și pe tîmple; un al treilea, după somn vorbește cu altă voce. Totul fosăe, suspină, cască, se scarpină în cap, se întinde, deabia venîndu-și în fire.

Masa și somnul aduce o sete nestînsă. De sete te arde în git; se beau cîte douăsprezece cești de ceaiu, dar zadarnic: se aud gemete, suspine; se recurge la must de pere, de afini, la cvas; iar unii, ca să astîmpere uscăciunea gîtului, — și la ajutoare doctoricești.

Toți caută să scape de sete, ca de o pedeapsă a lui Dumnezeu; toți se chinuesc și se zvîrcolesc, sufăr ca o caravană de călători în pustiul Arabei, în lipsa unui izvor.

* Spiritele pădurii. N. trad.

Copllul e aci, lingă mama: se uita la fețele ciudate din juru-i, ascultă vorba lor somnoroasă și fără vlagă. Cu plăcere îi urmărește pe toți. I se par curioase prostiile vorbite.

După masă fiecare se ocupă cu ceva: unul merge la pîrâu, unde rătăcește cu pași domoli pe mal, izbind cu piciorul petricelele în apă; altul se așează la fereastră și urmărește cu privirea fiecare mișcare de afară; a trecut o pisică, a zburat o cioară: observatorul le urmărește și pe una și pe alta cu ochii și cu virful nasului, întorcînd capul cînd în dreapta, cînd în stînga. Așa stau cîni uneori ziua întregă, în fereastră, cu capul în soare și observînd pe fiecare trecător.

Mama ia capul lui Iliușa, îl așează pe genunchi și-i piaptănă încet părul, admirînd finețea lui, și făcînd-o să admire, și pe Nastasia Ivanovna și pe Stepanida Tihorovna; vorbește despre viitorul lui Iliușa, face din el eroul vre-unui epopei proprii. Toate îi prezic munți de aur.

Dar iată că se apropie amurgul. La bucătărie trosnește din nou focul, se aud din nou lovituri dese de cuțite: se pregătește cina.

Slugile s'au adunat la poartă, se aude cîntecul balalaicei, hohot. Unii se joacă de-a prinsul.

Iar soarele se lasă în dosul pădurii, aruncînd cîteva raze călduțe care, ca o difă de foc, străbat tot crîngul, scaldă în văpae de aur virfurile brazilor. Apoi se stînge una după alta; raza din urmă ține mult; ca un ac subțire se infipse în desimea crenșurilor, dar se stinse și ea.

Lucrurile își pierd forma lor: totul se contopește într'o masă sură, apoi întunecoasă. Cîntecul paserilor se sfîrșește, în curînd încetează cu totul, afară de una mai încăpățînată, care parcă în ciuda tuturor, singură ciripește în mijlocul liniștii, dar cu întrepreri, apoi tot mai rar; mai șueră odată slab de tot, pentru cea din urmă dată, își scutură încet aripele, atingînd foile din juru-i și... adoarme.

Tace totul. Singuri grierii țîrie pe întrecute tot mai tare.

Din pămînt se ridică aburi albi și se aștern pe livadă, peste rîu. S'a potolit și rîul; plescăi și aici ceva pentru cea din urmă dată, apoi incremeni totul.

Miroasă a umezeală. Se face tot mai întuneric și mai întuneric. Din grupurile de arbori s'au format niște monștri; pădurea e floroasă: acolo scîrție ceva, parcă unul din monștri ar fi trecut în alt loc, și un gătej uscat îl pîrie sub picioare..

Pe cer străluce, ca un ochiu viu, cea dintăiu stea, și în feștrele casei se arată lumini.

Au sosit clipele tăcerii obștești, tăcerii solemne a firii, cînd lucrează mal cu tărie puterea creatoare a minții, fierb mai aprîns gîndirile poetului, sau durerile uritului; cînd în sufletul învrăjbit incolțește mai tare sămînța gîndului rău, și cînd... în Oblomovca toți dorm așa de adînc și de liniștit.

— Hai, mamă, la plimbare,—zice Iliușa.

— Cum se poate ! Acuma ! E umed, răcești la picioare ; e și fioros... În pădure acuma umblă leșii, care fură copiii...

— Unde-l duce ? Cum e ? Unde stă ?—întrebă copilul.

Și mama dă curs liber fanteziei nestinjenite, iar copilul ascultă deschizînd și închizînd ochii, până cînd somnul îl doboară cu totul. În sfîrșit vine dădaca, și luîndu-l de pe genunchii mamei, îl duce, somnoros cum e, și cu capul care-i atîrna pe umăr, în așternut.

— Iaca a trecut și ziua de azi, și slavă Domnului,—zic cei din casă, lungindu-se în așternut, gemînd și făcîndu-și semnul crucii.—Am petrecut-o bine. Dă Doamne și mine tot așa. Slavă Ție Doamne, Slavă Ție Doamne....

Apoi Oblomov se visă iarna : într'o seară turbure copilul se lipește cu sfială de dădacă, iar dădaca îi șoptește despre o țară necunoscută, unde nu-i nici noapte, nici frig, unde totul e o minune, curg rîuri de lapte și miere ; nimeni nimic nu face tot anul ; se plimbă fără nici o treabă numai feți frumoși, ca Iliia Ilici, și fete frumoase ca în povești.

Tot acolo trăește o zîină fermecătoare, care vine și pe la noi cîte odată în chip de știucă, și care-și alege vre-un băiat care-i mai lenș, dar cumînte și potolît ; și—hai să ingrămădească peste el tot felul de bunătăți,—așa ni tam ni sam ; iar el minincă de toate, se îmbracă în haine gata și scumpe ; apoi se însoară cu vre-o fată grozav de frumoasă, care se numește Militrisa Chirbitievna...

Copilul s'a prefăcut în văz și auz și cu o nespusă patimă ascultă povestea dădăcii.

Dădaca, sau tradițiile se fereau așa de iscusit de tot ce e realitate, încît închipuirea și mintea rămîn pătrunse de spiritul ficțiunii pentru totdeauna. Fără răutate îi povestea dădaca și despre Emelea cel Prost,—această răutăcioasă și vicleană satiră pe seama străbunilor noștri, poate chiar pe seama noastră.

Mai tîrziu Iliia Ilici, deși știe că nu există nici rîuri de lapte și miere, nici zîne fermecătoare, și glumește cu zîmbet de poveștile dădăcii, dar zîmbetul parcă nu-i sincer și e însoțit de un tainic suspin : povestea s'a amestecat cu viața, și Iliia Ilici, fără să-și dea samă, e trist uneori, că povestea nu-i viață și viața nu-i o poveste.

Visează pe Militrisa Chirbitievna fără să vrea ; îl atrage într'acolo unde oamenii n'au altă treabă, decît să se plimbe, unde nu-s griji și tristețe. Niciodată nu i-a perit pofta de a sta și el pe cuptor, de a umbla și el în haine gata și neplătite, de a mînca pe seama bunei zeiți.

Și Oblomov cel bătrîn și bunicul ascultaseră în copilărie aceleași povești, trecute în ediția steriotipă a vechimei, păstrate prin dădaci și diatci dealungul veacurilor și generațiilor.

Dar dădaca trece la alte tablouri : povestește despre Ispră-

vile Achililor și Ulișilor noștri, despre voinicia lui *Ilia Muro-meș*, despre *Dobrînea Nichitici*, *Alioșa Popovici*, despre *Polcan cel Voinic* și *Calecișce Călătorul*, și cum cutreerau ei țara rusească, omorau oști nenumărate de păgîni, cum făceau rămășag, care va bea cupa de vin dintr'o dușcă, fără să clipească; apoi despre hoții răi, despre fetele de împărat adormite, orașe și oameni împetriți; ajungea înfirșit la demonologia noastră: morți, balauri și pricolici.

Cu simplitatea și naivitatea lui Omer, cu același adevăr palpitant și amănunțit, și vioiciune de relief, săpa în amintirea și închipuirea copilului, *Ilia* da vieții ruse, creată de omerizii noștri din acele neguroase vremuri ale trecutului, cînd omul nu știa încă să se descurce în mijlocul primejdțiilor și tainelor firii și vieții, tremura de frica leșilor și pricolicilor și căuta în *Alioșa* „fecior de popă“, apărare în contra relelor înconjurătoare, cînd minunile răsăreau la tot pasul și din văzduh și din apă, și din pădure și din cîmp.

Grea și primejdută era viața pe acele vremuri, nu îndrăznea omul să lasă în pragul ușii: îndată îl sfîșia fiara, îl spinteca hoțul, îl prăda tătarul, sau pieria fără veste, fără urmă.

Altădată se pomenea cu vre-un semn ceresc, cu stîlpi și ghemuri de foc; colo, deasupra unui mormînt proaspăt răsărea o flacăară; ba parcă umbla cineva prin pădure cu felinarul, hotînd și fulgerînd din ochi prin întuneric...

Și cu omul se întîmplau atîtea lucruri neînțelese: trăește omul, de pildă, trăește, bine totul, și—deodată nu-l mai înțelegi: începe să țipe cu glas străin, sau umblă în somn în mijlocul nopții; pe un altul, — ni tam ni sam, — îl apucă ceva, începe să-l frămînte, îl trîntește cu fața la pămînt... Și numai cu o clipă mai înainte, o găină cîntase ca cucușul, sau un corb cirîlise pe acoperișul casei.

Se perdeea sărmanul om, privea cu spaimă în jurul și căuta cu închipuirea o chee a tainelor firii și vieții sale...

Sau poate că necurmata liniște a unei vieți somnoroase, și lipsa unor primejdii adevărate făceau pe om să-și făurească o lume plăsmuită, în care să-și deslănțue prisosul închipuirii trîndave și să caute obîrșia lucrurilor celor mai obișnuite, în afară de lucruri.

Pe dibuite trăiau sărmanii noștri străbuni; nici nu-și desfășurau și nici nu-și stăpîneau voința; și se mirau sau se îngrozeau în fața relelor și nevoilor, iar cauza lor o căutau în ieroglificele mute și întunecoase ale naturii.

La ei moartea se întîmpla, fiindcă au scos mortul din casă cu capul înainte, iar nu cu picioarele; casa a ars, fiindcă cu trei nopți mai înainte a urlat cînele. Căutau deci să scoată mortul cu picioarele înainte; mîncău tot ca mai înainte și tot cite atîta, și dormeau tot pe iarbă goală; cînele care urla, era bătut sau gonit din curte, iar spuza din foc se arunca în crăpătura putredă a dușamelelor.

Și până azi camenilor noștri, în mijlocul realității goale le place să creadă în poveștile ademenitoare ale vechimii și nu se vor lasa de această credință poate mult timp încă..

Ascultînd poveștile dădacăi despre *Paserea-Jar*,—*Lîna noastră de aur*, despre încuetoarele și tainițele castelului fermecat, copilul, cînd se îmbărbătează inchipuindu-se eroul isprăvii povestite,—de-l furnică în spate,—cînd se întristează de necazurile viteazului.

Povestea urmă după poveste. Dădaca povestea cu foc, zurgăvea în culori vii, se însuflețea pealocuri, căci credea pe jumătate și ea ce povestea. Ochii bătrînei scînteiau, capu-i tremura de emoție, vocea atîngea note neobișnuite.

Copilul cuprins de o groază neîncercată, se lipea de ea cu lacrimi în ochi.

De era vorba de morți, care răsar din mormînt în miez de noapte, sau de victimele chinuite în închisoarea unui balaur, sau de ursul cu un picior de lemn, care umbla prin sate și cîmpii, căuțîndu-și piciorul sănătos,—părul din cap i se făcea măciucă ; inchipuirea copilului, cînd răcea, cînd fierbea. O stare de neliniște dulce și chinuitoare îl cuprindea ; nervii i se încordau ca strunele.

Cînd dădaca rostea cu un ton morocănos vorbele ursului : „Scîrție, scîrție, picior de telu ! Am trecut prin cîmpii și sate, toate muerile dorm, numai una nu doarme : stă pe pielea mea, fierbe carnea mea, toarce lîna mea“... și cînd ursul intră în sfîrșit în casă și se pregătea să înhațe pe cel care i-a răpit piciorul, copilul nu se mai stăpînea ; cu spaimă și cutremur se arunca în brațele dădacăi ; îi țîșnesc lacrimile de spaimă, rîde cu hohot de bucurie că n'a căzut în labele ursului și că-i pe cup-tor lîngă dădaca.

Arătări stranii umpleau mintea copilului ; frica nu-l părăsi mulți ani, poate niciodată. Cu tristeță se uită Ilia Illici și nu vede în viață decît rele, decît nenorociri ; mereu visează la țara fermecătoare, unde nu se pomenește de răutăți, de nenorociri, de tristeță, unde trăește Miltrisa Chirbitievna, unde te hrănesc așa de bine și te îmbracă pe degeaba...

La Oblomovca poveștile își păstrează stăpînirea nu numai asupra copiilor, ci și celor mari. Toți cei din casă și cei din sat, începînd cu boerul, cu cucoana și până la volnicul Taras fierarul, toți se tem de ceva, și tremură cînd vine sara : tot copacul se preface într'un uriaș, orice tufă—într'o vizuină de hoți.

La zgomotul oblonului, la mugetul vîntului, tresar și bărbați și femei și copii. La Bobotează, după ceasul zece din noapte n'are să iasă unul din curte ; la Paști n'are să intre unul în grajd,—de frică să nu dea peste *domovoi**

La Oblomovca credeau în toate : și în pricolici și în morți.

* Strigoial casei. N. trad.

Cînd se spunea, cum o căpiță de fin s'a plimbat pe cîmp,—nu se îndoa nimeni; dacă cineva scăpa vorba că iaca, berbecul ăsta nu-i berbec, ci altă drăcie, sau că Marfa, ori Stepanida e zgripturoaică, toți se temeau și de berbec și de Marfa; nimă-nui nu-i venea în minte să se întrebe, de ce berbecul nu mai e berbec, și de ce Marfa s'a făcut zgripturoaică; ba încă se năpusteau asupra celui care s'ar îndoi—așa de mare era credința în minuni la Oblomovca!

Ilia Illici, deși văzu mai tîrziu că lumea e făcută simplu de tot, că morții nu se scoală, că uriașii, cînd se arată vre-unul, sînt duși îndată la baracă, iar hoții—la temniță,—chiar după ce credința în fantome i-a dispărut,—ceva ca o sfială și ca o frică neînțeleasă tot mai păstra.

A aflat Ilia Illici că nenorocirile nu vin dela morți, și chiar abia își închipue cum sînt aceștia, dar tot se așteaptă la tot pasul să-i vadă, tot se teme. Și chiar acuma, cînd rămîne singur în odaia întunecoasă, sau vede un mort,—tremură de o groază strecurată în suflet încă din copilărie; dimineața rîde de grozăviile din așun, dar sara iar tremură.

(Traducere din rusește de A. Frunză)

(Va urma)

I. Gonciarov

Problema Pensiilor

Marele public crede că statul face bine știe ce mari avantajii funcționarilor, prin faptul că li se rezervă dreptul la pensie, cași cum acest drept n'ar rezulta din economiile depuse din salariul lor. Publicul nu știe că funcționarul la stat, județ și comună depun la *un miliard pe an* din salariul lor. Vom arăta însă, prin comparație a celor la statul și ce primește în schimb funcționarul, că statul face un ade-vărat împrumut forțat, pe care-l prestează exclusiv asupra clasei funcționărești și că nici pe departe nu se restituie funcționarului, sau familiei lui, drepturile care rezultă din depunerile, pe care el le face o viață întreagă. Expunerea care urmează a fost citită în congresul profesorilor universitari, din Oct. 1923. Rezultatele care rees din studiul de față privesc însă pe toți funcționarul statului, intrucit nor-mele de avansare sînt în medie cam aceleași. Dar profesorii în spe-cial, și toți slujbașii titrați ai statului sînt excesiv de nedreptățiți, intrucit pe lângă reținerile de 10% din salariul lor, li s'a mai reținut și cițiva ani din tinereță, ani de muncă și cheltuială, necesară pre-gătirii lor; astfel încit ei nu mai pot la vrista lor înaintată la care obțin dreptul de pensie, să mai ocupe și alte funcții la instituții particulare, dacă pensia prea mică, nu numai prin raport la starea lor socială, dar prea mică pentru neville de minimă existență ale oricărui om, nu le ajunge.

Toți slujbașii statului vor vedea din rindurile de mai jos, cit de scump plătesc serviciul de tutelă pe care statul li-l face și cit de bine ar fi dacă ar cere și obține de la stat, să-și conducă ei singuri casa pensiilor, să-și îngrijască ei singuri de bătrînețile, de văduvele și de orfanii lor.

1

Premizele.—În calculele de față nu am considerat decit aportul reținerilor de 10 la sută pe care statul le face profesorilor. Drept ar fi ca să considerăm ca plasament și banii cheltuiți pentru pregătire cu dobînzile lor, și tot ca plasament tinerețea, energia și talentul, care se cer pentru a ajunge la o carieră de așa selecție. Zic mai ales

talentul, pentru că nu toți tinerii care aspiră la anumite titluri academice reușesc să le obțină, și nu toți acei care au titluri și lucrări pot ajunge profesori universitari.

Din motive însă de generozitate și umanitate, vom considera că aceste bunuri trebuiesc oferite societății gratuit, și că ele nu constituie creanțe în sarcina statului pentru asigurarea bătrâneșilor aceluia care și-au cheltuit tinerețea, capitalul și talentul pentru a fi aleși să-l servească.

Am exclus de asemenea și aportul moral, pe care-l aduce profesorul pe lângă opera sa didactică ca factor social, orizonturile ce le deschide, influența lui în societate. Exemplul, bunăoară, care l-au dat profesorii universitari, care au luat parte în lupta pentru întregirea neamului alături de studenții lor în tranșee, în laborator, în spitale sau în propagandă. Am exclus toate acestea, ele nu constituiesc creanțe asupra societății. Ținem samă numai de reținerile de 10 la sută. Vroim să ne luminăm pe noi înșine, să luminăm și societatea, dacă sub raportul pur comercial, bancar, cerem mai mult decât dăm, ori ni se la mai mult decât ni se restituie.

Vroim să vedem, dacă numai sub raportul comercial pur, merităm răspunsul pe care d. Burtă-Verde ni-l dă când ne plîngem de speculă și de insuficiența salariilor: „D-ta ai pensie dela stat, pe cînd eu trebuie să speculez pentru ca să-mi asigur bătrînețea”.

Ei bine, vreau să arăt, nu numai pentru profesori, dar pentru toți funcționarii statului, că dacă casa pensilor ar fi înlocuită printr-o bancă, care să fructifice reținerile de 10 la sută prin operații sigure, cum face de ex. Banca Națională, cu procent de 7 la sută, împrumuturi pe gaj, atunci *statul ar trebui să dea profesorului pensionar, nu cei 750 lei lunar, plus o pomană, care i se zice spor de agonie, ci o rentă perpetuă (să i-o moștenească strănepoții), egală cu ultima leafă, mărită cu patru gradații*, ba încă să-i mai restituie și o parte din capital.

Acestea am zis, s'ar aplica pentru toți funcționarii, cu atât mai mult pentru profesorii universitari, care după ce s'au pregătit pe contul lor propriu, își încep cariera la o vîrstă la care alți funcționari se pregătesc să se retragă la o pensie îndelungată, pe cînd universitarul se retrage la pensie după vîrsta probabilă a morții.

În calculele mele am întrebuițat tabela de mortalități a populației Franței între anii 1890—903. Am presupus că universitarul intră la vîrsta de 30 ani ca suplîntor, ori agregat cu 80 la sută din leafa titularului, că după cinci ani devine titular, și apoi avansează la fiecare cinci ani cu 25 la sută pînă la patru gradații, retrăgîndu-se la 70 de ani, dacă trăește pîn'atunci. Am presupus că ultimul profesor moare la 90 de ani. Am ținut samă și de pensiile ce se dau femeilor și copiilor, cu toate că nu cunosc nici un copil minor de universitar să fi beneficiat de pensie. Am presupus, în mijlociu femeia cu cinci ani mai tînără decît barbatul, avînd dreptul la $\frac{1}{2}$ din ultimul salariu, copilul la $\frac{1}{4}$.

Toate calculele sînt făcute *admițînd că statul dă pensie ultima leafă mărită cu toate gradațiile.*

Pentru controlul calculelor dau aici tabela de mortalități între anii 1898—903 lucrată de serviciul de recensămînt al Franței. Calcu-

* Noi știm ce valorează aceasle pensie dela stat, cînd am văzut unul dintre cei mai valoroși profesori universitari, murînd de inanție.

lele se pot face conform acestel tabele, întrebuițind tabelele de rente și anuități ale lui Violéine, sau tabelele de logaritmi. Tabela de mortalități se găsește publicată în anuarul biroului de longitudini din Paris 1921, la 100 mii de născuți * se dă proporția celor în viață la orice vristă anumită. Noi o publicăm prescurtată pentru 1000 de născuți și între vrista de 30—70 ani.

In virstă de ani	Rămăși în viață dintr-o mie	In virstă de ani	Rămăși în viață dintr-o mie	In virstă de ani	Rămăși în viață dintr-o mie
30	677	46	573	61	419
31	671	47	564	62	405
32	666	48	556	63	390
33	660	49	547	64	375
34	654	50	538	65	360
35	648				
36	642	51	529	66	344
37	636	52	520	67	328
38	630	53	510	68	311
39	623	54	500	69	293
40	616	55	490	70	274
41	610	56	480	75	178
42	603	57	469	80	87
43	595	58	457	85	30
44	588	59	445	90	7
45	580	60	432	95	1

II

Concluziile. — Sumele la care se ridică reținerile de 10 la sută făcute de stat unui profesor.

Să însămnăm cu cifra 1, adică să luăm ca unitate salariul unui profesor pe un an, după ce l-am mărit cu patru gradații. Vom păstra această semnificație pentru cifra unu în toate calculele studiului de față.

1) Dacă facem deocamdată ipoteza, că profesorul trăește până la 70 de ani, iar cind atinge această vristă el cere să i se restituie global economiile sale (reținerile de 10 la sută) fructificate, atunci statul sau casa pensilor ar trebui să-i restituie dintr'odată o sumă egală cu salariul ultim (mărit cu patru gradații) :

Pe 14 ani și 31 sutimi din an	dacă reținerile s'ar justifica cu	7 %
„ 10 „ 92	„ „ „	6 „
„ 9 „ 20	„ „ „	5 „
„ 6 „ 57	„ „ „	3.5 „

* În România nu există o asemenea tabelă de mortalitate, pentru că oficiul stării civile înființându-se abia dela 1864, nu s'au putut urmări ca în Franța 100 mil născuți, până la moarte; dar omenirea fiind cam același, putem adopta statistica franceză.

2) Pensionarul însă nu primește dintr'odată economiile, ci treptat, anual (mai precis lunar).

In cit timp s'ar amortiza aceste economii fructificate, dacă statul i-ar plăti pensie egală cu ultimul salariu (mărit cu patru gradații)?

Ei bine, iată un rezultat surprinzător, care arată câtă nedreptate se face tuturor funcționarilor, dar în special profesorilor și tuturor acelorora cărora li se dă pensia mai mică decit ultima leafă.

Statul ar trebui să dea:

Rentă perpetuă egală cu ultimul salariu, * adică nepoții și stră-nepoții lui să-i încaseze pe vecie, ca moștenire, salariul mărit cu cele patru gradații, dacă depunerile au fost fructificate cu 7 la sută!

Iar acum profesorul universitar pensionar nu primește nici a treia parte din salariul lui, care salariu pentru profesorii în activitate este el însuși cam a șasea parte din valoarea lui înainte de războiu!

Dar nedreptatea este de fapt și mai mare, după cum vom arăta.

Intr'adevăr, până acum nu am ținut samă decit de reținerile individuale ale pensionarilor, fără a ținea samă că tot lor trebuie să li se repartizeze și reținerile colegilor lor care mor înaintea, sau abia începând să ia pensie.

Să ne punem acum următoarea problemă auxiliară :

Un profesor trăește până la 90 de ani, vrista pe care o luăm ca maximum. Intre 70 și 90 ani el nu mai depune, întrucit s'a retras din serviciu, însă presupunem că nici pensie nu ia, ci își lasă depunerile sale anterioare să fructifice acești 20 ani până cind atinge limita vristei de 90 ani. Cit ar trebui să se restituie moștenitorilor lui?

In acest moment, moștenitorii lui ar trebui să primească global, adică fără rate anuale, salariul ultim :

Pe 55 ani (și 30 sutimi) dacă depunerile au fost fructificate cu 7 %

" 34 "	" 94 "	" "	" "	6 "
" 24 "	" 38 "	" "	" "	5 "
" 13 "	" 07 "	" "	" "	3.5 "

Dacă moștenitorii nu voesc să încaseze toate reținerile ci preferă o pensie perpetuă pe care s'o lese și el moștenire pe vecie succesorilor lor, atunci, socotind cu 7 la sută, ei ar trebui să primească în fiecare an o pensie perpetuă de

$$55.3 \times 0.07 = 3.871$$

adică aproape de *patru ori* cit salariul ultim al unui profesor.

* * *

Dacă la aceste depuneri se adaugă și acele care revin dela profesorii morți între vrista de 30—70 ani, cifrele de mai sus devin egale cu salariile pe ani (mărite cu patru gradații).

* Lucrul acesta se vede observind că numai dobinda care rezultă cu 7 la sută la suma de 14.31, sumă care reprezintă capitalul egal cu leafa socotită pe 14 ani cu patru gradații este 1.0017 adică cu ceva mai mare decit unu, care după cum am convenit, este salariul anual mărit cu patru gradații.

111	ani,	dacă	depuerile se fructifică cu 7	%
70	"	și 5 (zeclmi)	"	6
46	"	" 9	"	5
24	"	" 9	"	3.5

Vreau să zic, că dintr'o mie de născuți, ating vrista de 30 de ani numai 677. Presupunând că toți devin profesori, ating vrista de 70 ani numai 274. Iar dacă acești 274 profesori ar trăi toți până la 90 ani, timp în care nici n'ar lua nici n'ar depune nimic, atunci li se cuvin la fiecare salariile de mai sus plătite global, dacă li se repar-tizează și depunerile colegilor lor morți între 30—70 ani, adică numai în timpul serviciului.

Cît restituie statul profesorilor pensionari?— Vom pune în linia întâia diferitele procente cu care presupunem că se fructifică reținerile de 10 la sută.

În linia a doua, încasările fructificate până la limita vieții unui pensionar care o admitem de 90 ani, ținând samă de mortalitate, încasări, vra să zică percepute dela cei 677 până 274 profesori în viață și în timpul serviciului lor.

În linia a treia, restituirile făcute direct profesorilor, până la cei din urmă care moare la 90 de ani. Avem :

Procente	7% ani	6% ani	5% ani	3.5% ani
Incasări	3064.69	1931.72	1287.14	683.17
Restituiri	586. 7	507. 5	443. 1	353. 3
Diferințe (activ)	2478 ani	1424 ani	844 ani	330 ani

În realitate restituirile sînt și mai mici, căci statul nu dă profesorului pensionar o pensie egală cu ultimul salariu, pe cînd eu am presupus în calculele de mai sus că pensia care se dă profesorului este cifra 1 anual, adică salariul mărit cu patru gradeții.*

* Pentru celor care se interesează cum sînt făcute calculele de mai sus, dăm următoarele lămuriri: Presupunem 1000 de născuți ; conform tabelii de mortalități, ating vrista de 30 de ani 677. Să zicem că toți aceștia ajung profesori. Ei depun după normele prevăzute în premisele noastre, adică cei între vrista de :

30—35 ani, depun	0.04	adecă	10%	din 0.4	care este	salariul	suplitorului
35—40 "	0.05	"	"	0.5	"	"	titularului
40—45 "	0.0625	"	"	0.625	"	"	plus 1 gradeție
45—50 "	0.0750	"	"	0.750	"	"	" 2 "
50—55 "	0.0875	"	"	0.875	"	"	" 3 "
55—70 "	0.1	"	"	1.00	"	"	" 4 "

Cu alte cuvinte, cei 677 profesori suplitori în vristă de 30 ani depun 677×0.04 . Tot așa cei 538 profesori cu trei gradeții în vristă de

Este ulmitor și totodată mișcător cit de puțin profită profesorul individual din reținerile lui.

Cit restituie statul soțiilor profesorilor morți.—Lințiile avind aceeași semnificație ca în paragraful anterior, avem:

Procente	7%	6%	5%	3.5%
Restituiri	455.0	368.2	304.3	229.3

1 reprezintă ultimul salariu anual cu 4 gradații.

Am presupus că soția ia jumătate din ultimul salariu al profesorului, adică socotit numai cu atâtea gradații câte avea profesorul când a murit.

Am admis că femeia este în medie cu cinci ani mai tânără ca bărbatul, că din 100 de profesori, 80 se găsesc căsătoriți în momentul morții și că femeile lor le supraviețuiesc.

Spre a nu se obiecta nimic, propun ca profesorii care au soții mai tineri decât cu 5 ani, să plătească o supra-taxă, care se va calcula. Statul ar rămânea în profit dacă diferența de vîrstă e mai mică decît 5 ani. Se știe că după legea actuală, dreptul de pensie decurge după ce funcționarul a făcut un stagiu de 20 ani în serviciu.

Am presupus că soția ia pensie chiar dacă se remărită.

Cit restituie statul copiilor minori ai profesorilor morți?—Cu toate că nu cunosc nici un copil minor, care să fi profitat de pensia tatălui său, profesor universitar, totuși calculul probabilităților dă, că statul restituie copiilor celor 677 profesori:

Procente	7%	6%	5%	3.5%
	ani	ani	ani	ani
Restituiri	56.5	43.5	33.6	22.7

50 ani depun 538×0.0875 , etc. Aceste depuneri se fructifică cu procentele indicate; capitalizîndu-se dobînzile, obțin astfel cifrele din linia încasări. De la vîrsta de 70 de ani (căci înainte nici un profesor nu se retrage la pensie ca să moară de foame, dacă n'a murit pînă atunci) presupun că statul restituie profesorilor, pînă cînd mor trectal pînă la ultimul în vîrstă de 90 de ani, o pensie egală cu ultimul salariu, adică 1 pe an. Atunci obțin cifrele din linia restituiri. În realitate statul nu dă nici a treia parte din unu.

Cetitoarele noastre pot afla cu această ocazie un detaliu interesant: Sexul slab e mai tare în fața morții decît sexul tare: Astfel tabelul de mortalitate arată că dintr'o mie născuți ai sexului tare ating vîrsta de 70 ani 274, pe cînd din o mie născuți ai sexului slab ating 70 ani 340. Și încă statistica de mai sus este făcută pe o perioadă din timp de pace, pierderile în vieți bărbățești sînt și mai mari din cauza războaielor. De aceia pun această întrebare doamnelor feministe: Ce vă plingeți în contra bărbaților? Nu vedeți, că așa cum este organizată societatea: femeia sub regimul pumnului iar barbatul sub regimul papucului, că femeia trăește mai mult decît barbatul? Acest argument nu mă împiedică pe mine însumi de a fi un feminist.

Am admis că ultimul copil se naște cînd tatăl are 40 de ani, și că copilul ia un sfert din salariu și că trăește pînă la majorat. Pare că nu m'a lăsat inima să aplic tabela mortalității și la copil. I-am lăsat să profite de pensie.

III

Rezumat.— Casa pensiilor, fructificînd cu procentele indicate, încasează și restituie după tabloul următor, chiar dacă nu ar mărgini cu o limită maximă de pensie.

Procente	7° o	6° o	5° o	3.5° o	
	ani	ani	ani	ani	
Incasări	3064.69	1931.72	1287.14	683.17	
Restitue	bărbaților	586.7	507.5	443.1	353.5
	femeilor	455.0	368.2	304.3	229.3
	copiilor	56.2	43.5	33.6	22.7
	Total	1097.9	919.2	781.0	605.5
Fură	1966.8	1012.5	506.1	77.6	

Cer ertare cetitorului, că întrebunțez acest termen: fură, îl rog să mă scuze pentru că nu găsesc alt termen mai juridic și mai exact, care să exprime raportul dintre tutelă și pupil, dintre casa pensiilor și pensionar.

Dar acest termen este jignitor pentru stat. Domnul Ministru de finanțe, poate să mă dea în judecată că calomnez statul. Eu țin calculele la dispoziția oricărui specialist. În realitate statul, prin casa pensiilor, fură și mai mult, căci nu-l plătește bătrînului profesor o pensie egală cu ultimul salariu, nu-l plătește nici a treia parte. Ori, calculele noastre sînt făcute pe ipoteza că statul servește ca pensie ultimul salariu.

Pe de altă parte, statul încasează mai mult. El mai face încasări din reținerile funcționarilor care au cîte două slujbe, și dela diurniști. În lipsă de date statistice, nu am putut trece și aceste încasări.

Cît ar trebui să se reție din leafă, pentru a servi o pensie egală cu ultimul salariu?

3.6	la sută, dacă reținerile sînt fructificate cu	7° o
4.8	"	6° o
6.1	"	5° o
8.9	"	3.5° o

Pentru cetitorul căruija calculele de mai sus i se par prea abstracte, să luăm un exemplu.

Un profesor de Universitate avea înainte de războiu ca salariu legal de bază una mie lei aur pe lună. Această cifră fiind atît de simplă, ne convine și nouă să o luăm de bază pentru a rezuma calculele noastre.

Așa dar unui profesor titular, fără gradații, i se cuvine o mie

lei pe lună din care, reținând 10 la sută pentru pensie, rămâne 900 lei lunar sau 10800 lei anual, celace, cu 1200 lei anual cît economisea pentru pensie, făcea 12000 lei anual, ciștigul lui legal. Dacă socotim la acest salar patru gradații a 25 la sută (cite una la cinci ani) așa cum am făcut calculele noastre, conform legii, salarul ultim al unui profesor este de 2000 lei lunar sau 24000 lei anual, din care scăzîndu-se economiile de 10 la sută, adică 2400 lei anual, rămîne 21600 lei aur. Această sumă, adică salarul ultim după 20 ani de serviciu al unui profesor titular pe un an, am luat'o drept unitate și am însămnat'o cu cifra 1. Aceasta pentru ca să putem aplica calculele noastre la orice salar de bază, fie a unui profesor universitar, fie secundar.

Acum să presupunem că acești profesori fructifică depunerile lor la o casă a pensilor cu 7 la sută, și să ne punem două întrebări.

Întrebarea I. Cît s'ar cuveni unui profesor, dacă după 35 ani de serviciu, casa i-ar restitui humal depunerile lui proprii fructificate, iar depunerile celorlalți profesori care ar muri în acest interval nu s'ar repartiza familiilor celor morți, ori profesorilor în viață ci le-ar confiscă statul ?

Ei bine, chiar în această ipoteză atît de dezavantajoasă, calculul arată că trebuie să i se restituie profesorului suma de 14 ani, adică unități și 31 sutimi, celace însămnă de 14 ori și o treime salarul ultim, sumă care face pentru un profesor universitar 14.31 înmulțit cu 21600 adică peste 300 mii lei aur (309096); iar pentru un profesor de liceu, 140 mii lei aur (139093), avînd în vedere că salarul de bază al unui profesor de liceu era 450 lei aur.

Dacă profesorul vrea să lase pe vecie capitalul depus la casă și să încaseze pe fiecare an numai dobînda, socotită cu 7 la sută a capitalului depus, atunci i se cuvine o *rentă perpetuă*, care să i-o moștenească strănepoții, egală cu ultimul salar adică 21600 lei aur pe an, plus cheltuielile de înmormîntare.

Aceasta în ipoteza că statul confiscă depunerile, cu dobînzile fructificate, ale profesorilor morți înainte de a împlini 35 ani de serviciu, pe care le găsește la acea casă de economii a profesorilor.

Întrebarea a II-a. Să presupunem că statul nu confiscă depunerile profesorilor morți în timpul serviciului, ci le lasă casei de economii, ca să le distribuie familiilor acestor profesori servînd pensile conform premezilor arătate în studiul nostru. Cît încasează casa, cît restituie și cît îi rămîne ? Bine înțeles ținînd samă de mortalități și de faptul că fructificările sînt făcute cu procent de 7 la sută.

Rezultatul este, că la trei părți care le încasază casa, restituie o parte profesorilor și familiilor lor; iar casei îi rămîn, sau fură, două părți din trei. Într'adevăr, aceasta este proporția * între numerile 3064 care reprezintă încasările casei, 1097 care reprezintă totalul restituirilor (făcute bărbaților, femeilor și copiilor) și numărul 1966 trecut la capitolul : fură ; adică se încasază fără să se restituie.

În realitate statul nu este nici măcar atîta de generos, ca să se mulțamească cu două părți din trei. Statul nu servește ca pensie ultimul salar, cum am presupus în calculele de mai sus, ci a treia parte din ultimul salar, care acum este și acela redus la a șasea parte.

* Această proporție explică tocmai celalt rezultat, că ar fi de ajuns ca reținerile să nu fie 10 la sută ci cam a treia parte : 3.6 la sută pentru ca să se servească ca pensie ultimul salar.

Adică statul nu restituie nici a 18-a parte. Ba, spre culmea ironiei, și o parte din această pensie care o dă statul poartă numele de *ajutor*.

Se pune atunci întrebarea : De ce statul trebuie să ajute uneori casa pensiilor ?

În primul rînd trebuie să se ție samă de faptul, că statul care a reținut întotdeauna 10 la sută din salariul funcționarului, l-a reținut lei aur și că trebuie să l-i restituie ca atare. Nu e de vină funcționarul dacă guvernele au devalorificat acești lei, atît prin trimiterea tezaurului la Moscova, cît mai ales prin sporirea circulației fiduciare, spre a ajuta comerțul în dauna tuturor salariaților manuali și mai ales intelectuali, adică în dauna producătorilor de bunuri materiale și morale, și mai ales în dauna elementelor care întrețin civilizația și ordinea în stat. Reținerile nu trebuiesc socotite ca lei—monedă variabilă—ci ca 10 la sută din salar pe care eu în calculele mele l-am socotit cu cifra *unu* pe an, indiferent de variațiile monedei și de sporirea sau scoborîrea salariului de bază. Este o nedreptate ridicată la patrat, cum am putea pe drept să o zicem, ca după ce însăși salariile funcționarilor sînt pînă la de șase ori mai mici (cum sînt acele ale Universitarilor) decît salariile dînnainte de războiu, apoi să mai micșorezi și însăși fracția acestor reduse salarii cînd o servești ca pensie.

Dacă statul ar fi încredințat reținerile de 10 la sută unei societăți de funcționari, care să fi organizat ea, sub controlul numai al statului, fructificarea și distribuirea pensiilor, și dacă această societate ar fi făcut afaceri proaste (ceia ce ar fi exclus, cum vom vedea) numai atunci statul ar putea zice că ajută casa pensiilor, cînd dă din buget o sumă ; dar cînd statul însuși îmi la rețineri forțate din munca mea, le ține la casa de depuneri cu 2—3 la sută, deci un împrumut forțat pe care-l prestează numai asupra mea funcționar, și îmi păstrează economiile mele în bani numerar, pe care mi-l devalorifică pentru interesele altor clase sociale, plătindu-mă în monedă pe curs forțat de patru lei la zece bani, nu-i mai este permis statului, din punct de vedere comercial, și cu atîta mai puțin din cel moral, să spună că-mi face o pomană.

Se va putea obiecta : „Nu numai acum, cînd leul s'a devalorificat, statul a fost nevoit să ajute casa pensiilor, ci și în vremuri normale“. Evident, pentru că statul este prin tradiție un rău administrator. Mai întăiu reținerile se țin la casa de depuneri și se fructifică cu 3 la sută, celace, după cum am spus, constituie un împrumut forțat. Dar chiar așa să fie și încă am văzut, că statul ar putea servi funcționarilor o pensie egală cu ultima leafă. Însă statul nu se mulțamește numai cu atîta, că plătește o dobîndă ridicolă reținerilor slujbașului său, ci tot din aceeași casă a pensiilor se servesc unele pensii privilegiate. Dacă țara, sau dacă vre-un partid politic vrea să răsplătească cu privilegii anumite servicii, acestea să nu fie trecute în comptul casei pensiilor, ci din bugetul general al țării. Dacă se trec cu drept de pensii, aproape periodic, diferite categorii de funcționari, diurniști, cărora nu li se făcea pînă atunci rețineri de 10 la sută, socotindu-li-se la pensie anii serviți, atunci trebuie ca din bugetul general al țării să se verse casei pensiilor rezerva matematică echivalentă reținerilor din trecut, nu să se socotească în sarcina acestei case obligațiile, ca și cum aceste rețineri s'ar fi făcut. Dacă este necesar ca unii slujbași, cum sînt cei dela C. F. R., P. T. T., reangajații militari, etc. să se retragă după 25 ani de serviciu cu drepturi întregi de pensie, apoi

aceste privilegii să fie plătite din taxe speciale ale acestor servicii publice, sau de către stat către casa pensiilor, nu să se încarce cu achitarea acestor privilegii casa pensiilor, care este o casă de economii și unde la mize egale se cuvin drepturi egale.

Se vede așa dar cum se face că statul trebuie să ajute citeodată casa pensiilor cu toate că această casă mai încasază, fără să restituie rețineri de 10 la sută dela funcționarii care au mai multe slujbe, dela diferite diurne, etc.. În realitate nu statul ajută casa pensiilor, ci casa pensiilor ajută statul.

IV

Soluția.— Se impune dela sine : casa pensiilor trebuie să fie a funcționarilor, nu a statului. Singurul serviciu pe care trebuie să-l facă statul este să verse reținerile de 10 la sută acestor case, care să fie administrate de funcționari, sub controlul de ex. al magistraturii, magistrații fiind și ei interesați ca viitori pensionari. Pentru cheltuielile de administrație ar fi de ajuns un comision de 5 la mie prelevat fie asupra împrumuturilor, fie asupra pensiilor servite.

Dacă reținerile de 10 la sută s'ar fi dat unei societăți mutuale de slujbași, această societate nu s'ar fi mărginit să le fructifice numai cu 3 la sută, nu le-ar fi ținut în numerar, global, pe care apoi să-l devalorifice în proporție de patru lei la zece bani. Din contra, această societate, cu administrație autonomă, ar fi valorificat banii reținuți în imobile și industrii de prima necesitate, cu care să-și alimenteze cooperativele ei proprii ; iar disponibilul l-ar fi fructificat, nu ca la casa de depuneri cu 3 la sută, ci cu minimum 7 la sută pe gajuri sigure, de preferință membrilor ei, care având astfel la îndemână și credite și de plătit dobânzi relativ mici, și-ar fi îmbunătățit și pe această cale situația lor materială. Pe lângă o pensie omenească, aproape fiecare funcționar, beneficiind de credite, și-ar avea și casa proprie; nu ca acum să fie nevoit a-și vinde și zestrea nevestei spre a putea servi statul.

Mai mult încă, această societate ar putea, contra unui mic comision, să facă asigurări pe viață oricărui cetățean, ca și unui funcționar. După un timp oarecare, această societate ar avea un capital formidabil, o rezervă matematică solidă, și cum n'ar fi familie, care să n'aibă vre-un membru în această societate, i s'ar putea acorda *casei pensiilor*, care va fi cu adevărat *casa poporului*, privilegiul de emisiune, nu ca acum unei bănci particulare, ai cărei acționari sînt în majoritate străini de nație, și care găsesc cu cale prin prelungirea privilegiului în timp, cit și în spațiu asupra României întregite prin sacrificiul celor 800 de mil, să fie singurii, acești acționari, unii chiar cetățeni englezi sau greci, care să profite de criza prin care trece țara, pe cînd funcționarii se sting cu leiuri de mizerie, și agricultorii trebuie să plătească aproape numai ei datorile țării prin taxe de export, până la 40 la sută din produsul muncii lor.

Cu alte cuvinte, producătorii hranei trupești și ai hranei sufletești se sărăcesc prin politica economică de stat. Descurajarea lor aduce după sine scăderea producției.

Se prestează forțat până la 85 la sută din salariul funcționarului (cum se face la profesorii universitari) și agricultorilor între 40—90

la sută dela țaran până la boeri, adică la 80 la sută din populația țării, exclusiv rominească, și cînd după aceasta se observă o deplasare a averilor dela majoritate către minoritate, se aruncă acuzația că Românul nu știe să lupte economicște, cu toată politica economică genială a guvernelor naționale.

Romînul știe să dea pine și carte. Nu e vina lui dacă îndeplinind acest rost, n'are ce mînca și n'are cu ce-și da copiii la școală. Ce să mai vorbim de bătrînețele lui ?

Dar văduvele și orfanii nu trebuiesc lăsați în părăsire și nici chiar bătrînul care dacă nu mai poate face slujbă statului, are drept la economille lui.

Funcționarii trebuie să ceară statului să le îngăduie ca să-și îngrijească ei singuri de reținerile lor pentru bătrînețe, nu statul, care se arată părinte vitreg pentru dinșii. Să ceară statului ca ei să le verse rezerva matematică cuvenită a reținerilor lor, la casa lor proprie, administrată de ei înșiși, cum se administrează de exemplu Banca Națională. La un buget de circa 10 miliarde salarii la stat, județ și comune, s'ar depune rețineri de 10 la sută în valoare de un miliard pe an.

Vă întreb, ce bancă, ce instituție financiară înregistrează la depuneri cîte un miliard pe an ? Ce putere financiară și economică ar deveni casa funcționarilor publici !

C. Popovici

Profesor la Universitatea din Iași

Dincolo, peste ocean

(Dintr'un jurnal de bord)

Pe lacul Yellowstone

Pe nesimțite ne-am ridicat la două mii cinci sute metri înălțime. Lacul, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mini uriașe cu degetele rășchirate. Aici e locul din munții Stincoși unde se despart apele, scurgându-se pe pante opuse spre cele două oceane: unele către Atlantic și altele către Pacific.

Ne imbarcăm într'o barcă mare cu motor. Echipajul foarte redus: la proră un băețel, negru, pe jumătate gol, c'un păr creț, ca o blană de miel, ne privește arătându-și dinții albi, lucitori; la mașină un bătrîn posomorît cu pipa între dinți; la cârmă o fată blondă, zdravănă, îmbrăcată într'un surtuc de piele cafenie, purtînd în bandulieră o lunetă de mare distanță.

Negrul ia în primire coșurile cu provizii. Înainte de a ne așeza bine pe băncile dela pupă, barca, fără nici o comandă, svicnește deodată plecînd din loc cu o viteză nebună. Cădem buluc în fundul bărcii; toți fac haz afară de femeia-pilot, care privește țintă înainte, încruntată, cu mâinile țapene pe roata cirmei.

O privim cu atenție. Ea nici nu ne bagă în seamă. Nu-i urîtă—trăsături regulate, dar severe—pielea arsă de soare și de vînt; are ceva impunător în privirea ei rece, în tonul de comandă, conștientă de rolul ce îndeplinește. Bătrînul inginer italian de lîngă mine privește cu coada ochiului la galonul de aur dela casceta ei, pe care o poartă îngropată într'o clae de păr roș aprins. După un salut respectuos, o întrebă discret:

- De cînd comandați vasul acesta?
- De doi ani.
- Dar din ce parte sînteți?
- Din Wyoeming.

— A! acolo femeile au dreptul să voteze.

— Și dreptul de a fi alese în parlament, adaugă scurt și apăsat femeia-pilot, fără a-și întoarce privirea pironită înainte.

Barca ușoară, c'un motor ca un ceasornic, zboară sfîșind cu botu-i ascuțit oglinda apei. În urma noastră valurile scînteiază ca niște brazde albastre de oțel. Pale de abur fosforescent se încovoae plutind în depărtare la poalele munților.

Urmărim cu luneta în zare piscurile albite de zăpadă. Ghizatul *Marele Teton*, la înălțime de patru mii de metri, sclipește feeric în lumina soarelui. Un lanț ciudat de creste stîlcoase, *Indian Sleeping*—Indianul care doarme—are înfățișarea unui om urlaș culcat pe coamele munților, dormind cu fața în sus. Se disting bine: capul, nasul, bărbia, pieptul. Gigantica și misterioasa figură, proiectată pe bolta cerului, face o stranie impresie călătorului care privește înfricoșat și nedumerit la jocul bizar al naturii.

În depărtare se vede malul jos, alb, acoperit parcă de un strat de ninsoare. Sînt cîrduri de mii de pellicani. Lacomii gușați, lăsați în voe, distrug fără cruțare popoarele de pești din apele acestea nestăpînite.

— Jos! toată lumea jos! Impiedecați vederea la proră, comandă sever femeia-pilot.

Ne supunem. Nimeni nu crîcnește. Barca micșorează viteza. Plutim alunecînd de-alungul unui mal păduros. O vegetație bogată, sălbatică; felurite erburi de apă împletite ca niște rețele verzi de frunziș umed, prin care joacă razele soarelui arzător.

Ocolim bancuri plutitoare de nufăr și plante agățătoare încalcite printre trunchiuri și rădăcini de arbori bătrîni, putreziiți pe locul unde au căzut de bătrîneță. În mijlocul acestor ruini vegetale, se simte viața bogată și misterioasă a miriadelor de vietăți de baltă, furnicînd în limpezimea apei, răscolită de învîrtirea elicelor în mers. Barca alunecă din ce în ce mai încet. Deodată, negrul în picioare la proră, face un semn cu mina—ochii lui ageri descoperise ceva în desișul malurilor. Femeia-pilot dă o comandă scurtă: *stop*. Mașina se oprește brusc, barca mai alunecă încă fișind molcom. Negrul, cu ochii scînteietori, cu minile pînă la gură, repetă clar: bu-fa-lo! bu-fa-lo!...

Se face liniște peste tot.

— Să trecem subț vînt, șopti Mister Pek, să nu ne simtă, că bestiile au mirosul grozav de fin.

O mișcare de cîrmă și cîteva învîrtituri de elice puseră barca într-o poziție potrivită. Urmărim cu ochii ațintiți în luminișurile canalului niște pete sure ce vin încet spre apă. O turmă de bisoni la adăpat. Cițiva es la lumină; se văd bine cu ochiul liber.

Ce fioroasă înfățișare are animalul acesta privit din față! O blană lăptoasă îl îmbracă partea de dinainte a trupului căzîndu-i până deasupra copitelor. Cu capul în pămînt, are parcă o călătură plezișă. Coarnele scurte îl es prin părul negru,

stufos, care-i acopere fruntea. Subt botul scurt și fin o făcălie de păr ca o barbă ascuțită de satir. Odinioară erau așa de mulți, că trecerea turmelor oprea în loc trenurile și vapoarele pe Misisipi trebuiau să ancoreze.

Lăcomia vânătorilor albi a distrus această rasă de animale, care da în trecut hrană și îmbrăcăminte Indienilor. Bisonul, ca și Indianul, stăpînul său, a avut același soartă; cu toată ocrotirea ce o dă azi guvernul american, rasa bisonilor dispare înaintea de a se fi domesticit, și Indienii de rasă roșie se sting fără să se fi civilizat.

Negrul atinse sirena bărcii. La zgomotul strident, care izbucni sfișind liniștea lacului, bisonii, nebuni de spaimă, cu coamele zburlite, o luară la goană, pierzîndu-se prin desișul pădurii.

Barca s'a pus în mișcare. Ne îndreptăm spre larg, către un punct negru care se zărea pe luciul lacului ca un creștet de stîncă eșind din sinul apei. O mică insulă de granit. Acostăm și debarcăm proviziile. E vremea prinzului. Se întinde masa pe un bloc de piatră roasă, în formă de ciupercă uriașă. Alătura e un izvor de apă clocotită, limpede ca lacrima; un basen natural scobit parcă anume într'o stîncă roșie.

Negrul, în pielea goală, intră în lac și aruncă la adînc o plasă—un fel de *prostovol*—ținînd un capăt de frînghie între dinți. După trei aruncături, răstoarnă pe mal o găleată de pînză plină cu pești lucitori—un fel de păstrăvi argintii cu pete roșii.

Pentru gătitul mîncării nu se face foc; fierbem peștii pe loc, ca într'o oală, în basenul natural cu apă clocotită. Tot fără foc ne pregătim ceaiul și cafeaua.

Pe timpul cînd noi stam la masă, femeia-pilot se îngrija de barcă. Felurite erburii de apă se învîrtise în jurul axului elicei. Negrul intrase ca să le taie. Femeia-pilot îi da ordine de pe mal și, deodată, o vedem că-și scoate surtucul de piele, trece răpede după o salcie bătrînă și începe a se dezbrăca. După cîteva minute apare într'un tricou foarte scurt și străveziu. C'un salt îndrăzneț se aruncă în apă; se dă la fund și apare departe la suprafață. Inotînd grațios pe spate, se întoarce pînă la barcă; c'o mină se ține de cîrmă, cu alta curățată elicea de erburile adunate în drum.

Noi, din jurul meselor, priveam de departe, surprinși, fără să scoatem o vorbă, fără să avem curajul de a ne apropia de mal. După cîteva minute sirena esă din apă, și călcînd hotărîtă pe pămînt se îndreptă spre salcia unde-și lăsase hainele. Cu spatele spre noi își scoase repede tricoul ud lipit de pielea albă, care luci în lumină, cîteva clipe numai, pînă ce se îmbrăcă cu mișcări repezi. Inchelată corect, femeia-pilot se așeză la masă. Mister Pek o întrebă zîmbînd:

— A fost bună baia?

Foarte serioasă, ea răspunse scurt:

— Apa e foarte caldă.

Mai tîrzlu, pe drum, se schimbară păreri în șoaptă asupra

acestei intimplări. O americană uscată, Miss Prey, căuta să-l facă să înțeleagă pe italianul bătrîn de lingă mine că femeia-pilot nu avea de ce să se jeneze.

— A! Dacă ar avea un corp urit, înțeleg să-l ascundă. Dar trebuie să recunoașteți că are forme frumoase, c'un asemenea corp, admirabil proporționat, poate să umble goală și pe stradă.

Rasa roșie

Ajung sara printre cei din urmă la casa de adăpost. O construcție bizară în mijlocul unei păduri seculare. Un palat construit tot numai din lemn necoșit. În capul scării găsesc un grup strîns în jurul unor bucele desfăcute: blănuri, țesături multicolore, papuci indieni—*mocasini*—din pele de cerb... o întregă industrie casnică indiană.

În apropiere, în ultimile văi ale munților stîncoși, e una din acele *regiuni rezervate* de guvernul american pentru triburile rămase din rasa vechilor stăpînitori ai continentului american. Unii, mai întreprinzători, străbat munții și ajung la primele stații de cale ferată, unde-și desfac industria lor primitivă și originală.

Doi Indieni din tribul *Picioarelor negre*, plecați de cinci zile pe drum, mai au încă vre-o patru zile de străbătut regiunea Yellowstone până la prima stație de cale ferată. Îi privim c'o avidă curiozitate, ca pe niște animale de-o specie rară.

Figuri serioase, trăsături regulate, severe, o expresie de energie și răceală în ochii lor negri, metalici. Obrajii osoși, cu pomeții eșiți, au culoarea cărămizii. Nasul acvilin, părul lîns, negru ca păcura. Figuri imobile; nu au surîsul umil al Negrului și nici acel veșnic fals surîs al Chinezului. Măști de aramă. În privirile fixe și grave au ceva dur, rigid, de statui antice.

Candida noastră tovarășă de drum, Miss Prey, le vorbește limba, înțelegîndu-se foarte bine cu ei.

Ne minunăm, întrebînd-o de unde a învățat limba Peilor roșii.

— Am stat trei ani între ei, răspunde cu mîndrie. Am organizat acolo o școală de infirmiere vizitatoare. Aveam șaptezeci de eleve.

Nici nu vă închipuiți ce oameni simpatici și gentili sînt acești sălbatici. Cit am stat acolo n'am văzut bătăi, certuri, furturi, înșelăciuni. Deși n'au legi scrise, interesele comunității se regulează prin obiceiuri mai puternice la ei decît legile.

Și Miss Prey, la început cam intimidată de stăruințele noastre, se încălzea din ce în ce povestînd viața în *rezervele indiene*. La urmă se declară aprigă apărătoare a rasei roșii.

— Ospitaleri și solidari, acești sălbatici nu au, ca noi, egoismul feroce al proprietății individuale. Al meu și al tău, bo-

gătle și sărăcie, stăpîn și slugă, toate aceste reci frumuseți ale civilizației, ei nu le înțeleg ca noi. În schimb ce calități morale și ce forță de caracter au acești oameni! Liniște, demnitate și stăpînire de sine, pe care numai stoicii antici au putut să le aibă.

Timp de două ore, după masa de sară, Miss Prey ne vorbi de obiceiurile, eresurile, jocurile, de sărbătoarea soarelui cînd Indienii își îmbracă vechile costume împodobite cu pene... de felul cum femeile își poartă copiii legați pe o scindură și îi pun în cuer la ușa bisericii pe timpul cît ele își fac rugăciunea în biserică.

— Ce puțin sînt cunoscuți oamenii aceștia—spunea ea—de lumea civilizată, căci albil nici n'au voe să se așeze în regiunile rezervate. Numai cînd trăești între ei poți înțelege opera celui mai mare artist pe care l-a produs America. *Fenimore Cooper*, cu scrierile lui, a întocmit Iliada rasei roșii și, cu drept cuvînt, se zice că a compus și epitaful acestei rase care se stinge. Căci e sigur, rasa aceasta admirabilă se pierde, învinsă, resemnată, moare înăbușită de cruda și lacoma noastră civilizație.

— Fatal trebuie să dispară această rasă, interveni Mister Pek, care ascultase tot timpul surizînd ironic.

După ce își aprinse din nou luleaua stinsă demult, începu :

— Mă rog, să punem chestia la punct. E de prisos să ne pierdem în regrete eterne. Rasa roșie n'a fost distrusă prin războaie ; triburile s'au luptat totdeauna între ele ; guvernul american n'a fost niciodată crud cu Indienii, acte de violențe, masacre n'au decimat această populație. În interesul păcii, guvernul le-a rezervat anumite regiuni, în care albil n'au voe să se așeze ; cu multă bunăvoință sînt ajutați ; li se fac școli, spitale, mori, caută să-i convertească la agricultură, li se trimit în fiecare an vite, haine, pături. Dar Roșii sînt rebeli la orice transformare, pe cînd Negrii se civilizează cu repegiune.

Omul roș are o puternică personalitate ; un caracter aparte, cu totul diferit de omul alb, galben și negru.

Cheia enigmei rasei roșii trebuie căutată în modul de traiu pe care-l duce rasa asta la fel de zece, poate douăzeci de mii de ani. Ea n'a trecut ca celelalte rase dela vînat la păstorit, agricultură și industrie. Și omul alb și omul roș au trăit odată la fel, vînînd animalele sălbatice cu silexul. Pe cînd unul s'a tot modificat ajungînd până la telegrafia fără fir, celălalt a rămas pe loc tot ca în vîrsta pietrei. De ce unul s'a modificat și celălalt nu ? Poate că în Europa și Asia vînatul a dispărut mai repede. Necesitatea a împins pe omul alb să caute alte mijloace de traiu. Fapt e că vînatul și azi încă e mai bogat în America decît oriunde. Lovitura de moarte rasei roșii s'a dat numai prin contactul cu civilizația ; ea moare sufocată, a fost deajuns numai schimbarea bruscă a condițiilor de viață, căci

ghiața se topește atinsă de o ploaie caldă și o plantă de munte se vestejește repede într'o seră încălzită.

Toți ascultam cu atenție, numai profesorul belgian clătina din cap cu îndoielă după fiecare păhărel de piperment.

— Și totuși, întrerupse el, această rasă a avut o civilizație splendidă: Mexicul, Perul, Aztecii, Imperiul lui Montezuma...

— Al Dumneavoastră cei din Europa ați rămas tot la povestea lui Montezuma, și Mister Pek începu să ridă cu poftă.

O undă de roșăță se ridică în obrajii Belgianului. Dar se stăpîni, întrebînd scurt:

— Cum? negați existența civilizației antice, a cărei urme se găsesc încă în noul continent?

— Nu o neg, dar o reduc la justa valoare, răspunse repede Americanul, potolindu-și risul într'un zîmbet ironic. Să ne lămurim. Până acum n'am vorbit decît de triburile din America de Nord. E drept că în America centrală, în Mexic și Peru se găsesc urmele unei populații mai înaintate. Dar civilizația Imperiului lui Montezuma, așa cum ne-a fost cîntată până acum, nu-i decît o poveste fantastică plină de minciuni și contradicții.

Istoria Egiptului, a Atenei, a Romei a fost scrisă studiindu-se la fața locului. Istoria Mexicului s'a scris dela distanță. Abia acum s'a ajuns ca să se poată separa *istoria* de *povestire*. Tot ce se spunea de Montezuma nu era decît *roman istoric*, după texte vechi spaniole. Cortez, călugării și toți *conquistadores* aveau tot interesul să exagereze opera lor de cucerire în ochii guvernului spaniol.

S'a creat o legendă exploatată de o sumă de savanți de birou care nici n'au văzut măcar Mexicul. Ultima anchetă științifică riguroasă, făcută de Anderson Wilson, a dovedit că celebrele cetăți ale lui Montezuma, nu erau decît niște mari sate indiene; clădiri de cărămidă nearsă și construcții lacustre pe piloți. Nu au rămas ruini de piatră ca în Egipt și Grecia, deși până azi dela cucerirea spaniolă nu sînt decît vre-o cîteva sute ani. Vă puteți închipui o civilizație fără arme de metal și fără monedă? Aztecii, Montezuma, pe care călugării spanioli îl credeau maur, nu erau decît urmașii unui puternic trib indian care emigrînd dela Nord se stabilise pe platoul mexican.

Belgianul nu se lasă convins.

— Dar ruinele găsite în Yucatan, urmele construcțiilor ciclopiene în stilul piramidelor egiptene, nu dovedesc o veche și grandioasă civilizație?

— De sigur; însă această civilizație nu are nimic comun cu Pielele roșii; este cu mult mai veche. Toate discuțiile și teoriile n'au arătat încă în lumină vechea populație a Americii. Au fost pe-aici Fenicienii? Au fost Chinezii? Cine știe? Poate într'o zi se vor descoperi în fundul oceanului Atlantic urmele acelei legendare civilizații de care a vorbit Platon.

Dacă a existat odată *Atlantida*, acel continent prăbușit prin cine știe ce cataclism, era firesc ca focarul său de civilizație să radieze spre țărmurile celorlalte continente. Cum s'ar explica asemănarea ce există între urmele de civilizație găsite în Mexic, Peru, la fel cu cele din Libia, Etruscia, Egipt?

Știința nu și-a spus încă ultimul cuvânt. La Washington este un mare așezământ: *Institutul Simthsonian*, întemeiat cu banii unui bogat savant englez, pentru cercetări științifice în legătură cu trecutul, populația și vechea civilizație americană. Dar trebuie să mărturisim că, după atita cheltuială și muncă depusă, lumină nu s'a făcut încă. Nepătruns a rămas misterul trecutului și nedeslegată-i până azi enigma istorică a noului continent.

Jean Bart

Priviri asupra limbii și literaturii poporului englez *

Punctul de vedere din care voi trata subiectul implică admiterea axiomatică a adevărului că limba și, îndeosebi, marea literatură a unui popor sint exponenți ai caracterului lui național.

Sint produse elementare și spontane, mari expresii de adinci intuiții, cu semnificații caracteristice pentru viața sufletească a națiunii, pe care scriitorii ei de geniu o reprezintă artistic, inconștient și etern. Valoarea documentară a literaturii e directă și deci ea nu poate fi schimbată, pe cînd faptele istorice relatate trec prin prisma istoricului și astfel ele pot fi subiectiv interpretate. Limba și literatura poporului englez nu sint decît expresii, între multe alte manifestări sufletești, ale vieții acestui mare popor, pe care ele îl caracterizează specific și convergent îndelungul vieții lui istorice.

Cele citeva observații introductive asupra caracterului acestui popor, cuprins în istoria faptelor, a limbii și a literaturii lui, volu căuta să le expun aici sintetic, succint și sugestiv.

*

Imperiul Britanic are acum o suprafață de peste 30.000.000 kilometri pătrați, cu aproape o jumătate miliard de supuși, iar limba vorbită de poporul englez e azi cea mai răspîndită depe glob,—e recordul capacităților istorice a tuturor popoarelor, din toate timpurile.

---

* Conținutul acestui articol a servit ca material pentru lecția de deschidere a cursului de *Limba și Literatura engleză*, inaugurat la Universitatea din Iași, în Februarie, 1924.

Prin situația ei geografică,—destul de depărtată de Continent, pentru a fi fost ferită în trecut de vijeliile năvălirilor asiatice și îndeajuns de apropiată pentru a nu suferi de izolarea insulară a Islandei,—Anglia a fost predestinată de Istorie să frăminte toate elementele și influențele venite de peste mare, pentru a făuri pe teritoriul ei cea mai originală civilizație, prin concepțiile ei de libertate și demnitate ale individualității omenești. Anglia e țara individualismului, în înțelesul cel mai înalt al cuvintului.

Acest caracter individualist, care-și pune pecetea pe toate manifestările de viață a poporului englez, se explică, în parte, și prin particularitatea topografică a Angliei.

Pe această insulă, așezată între Islanda și Continent, cu o suprafață puțin mai întinsă decât a vechiului nostru regat, s'au amestecat, în curs de cincizeci de generații,—începând din veacul întâiu, dela cucerirea romană,—diferitele populații celtice, Romanii, Anglo-Saxonii, Danezii și Normanzii, printr'un proces continuu de amalgamare,—pe baza de predominare teutonică,—până în veacul al XIII-lea.

Cucerirea normandă din veacul al XI-lea a deschis o perioadă de influență franceză, devenită puternică, culturalicește, mult mai tirziu, căci la început populația autohtonă anglo-saxonă e repudiată de cuceritorii normanzi, ca o clasă de iobagi, a căror limbă aproape ajunge un stigmat social, pe cind limba literară și oficială a Angliei era limba franceză.

Anglia era considerată ca o feudă a prinților normanzi, ajuși, prin cucerire, regi ai Angliei, și rămânând în același timp vasali ai regelui Franței. Abia în veacul al XIII-lea, după pierderea Normandiei de către regii Angliei, cele două țări încep să se individualizeze politicește. Consecința socială pentru Anglia a acestui fapt politic a fost apropierea între cucerii și cuceritori, formarea conștiinței ei naționale: locuitorii Angliei ajung să simtă că formează, împreună, în fața Franței, un singur popor cu interese deosebite. Disprețul brutal al celor de sus și ura mocnită a celor de jos încep, sub presiunea intereselor comune, să facă loc apropierii sufletești: atunci și cele două limbi înclină să se contopească. Limba anglo-saxonă a țaranului iobag își perduse valoarea literară, dela cucerirea normandă. Ea nu mai sămăna cu limba lui Caedmon și a Regelui Alfred,—cele două nume mari ale literaturii anglo-saxone,—ci devenise un simplu *patois* rustic și ca atare se simplificase, pierzându-și inflexiile și reducându-și noțiunile la nevoile unei vieți simple și inculte de șerb al pământului. Dar acest șerb al pământului forma masa compactă conservatoare a poporului și cind el se ridică la viața largă a libertăților cetățenești, structura limbii lui triumfă. Pe ea se va greșa lexicul rafinat francez al stăpînilor cultivați, formîndu-se o limbă nouă cu structură teutonică și cu un procent lexic francez aproape de 50 la sută. Acesta e caracterul limbii engleze, eșită din contopirea pe teritoriul Angliei a limbii anglo-saxone

cu limba franceză, sub presiunea nevoilor istorice ale poporului și-a legilor fonetice, cerute de evoluția limbilor.

În cei peste 150 de ani, dela cucerirea normandă, cît timp cele două naționalități au trăit în izolare de vrăjmășie pe teritoriul Angliei, limbile lor nu s'au amestecat, păstrîndu-și fiecare purismul lexic și gramatical; cînd însă s'a trezit în ele conștiința poporului unic, numai cîteva decenii au fost îndeajuns ca o nouă limbă să se formeze, cu o fizionomie deosebită și unică. Limba engleză e o limbă teutonică; cu toate aceste, mai puțină asemănare este între limba engleză și cea anglo-saxonă, decît între limba franceză și cea latină.

Și intrucît o limbă poate oglindi caracterul poporului care a creat-o, această limbă,—rezultată din absorbirea de către limba teutonică a Anglo-Saxonilor a lexicului francez,—poartă pecetea individualismului rasei: energia și iubirea ei de libertate.

„Fără îndoială, spune Otto Jespersen, filologul danez cunoscut pentru studiile lui asupra limbii engleze, e imposibil să caracterizezi o limbă printr'o formulă.. Cu toate aceste, este o expresie care îmi vine în minte, ori de cîte ori mă gîndesc la limba engleză, și o compar cu alte limbi: îmi pare în mod pozitiv și hotărît *bărbătească*.. Limba engleză n'ar fi fost celace este dacă Englezii n'ar fi deprinși, de veacuri, cu respectul *libertăților individuale*, și dacă n'ar fi fost liber oricine să-și deschidă căi nouă“.

De același părere e și Iacob Grimm.

„Aceasta se vede de asemenea, continuă Jespersen, și în vocabular. Cu toate sforțările multor scriitori, de înaltă valoare literară, Englezii niciodată n'au suferit să se institue la ei o Academie ca cea franceză, ori ca cele italiene, care aveau ca scop principal regularea vocabularului, așa că orice cuvînt ce nu se găsea în dicționarele lor, era considerat ca nedemn de a fi întrebuințat în literatură. În Anglia, fiecare scriitor este, și a fost totdeauna, liber de a-și lua cuvintele de unde voește, fie din stocul obișnuit al cuvintelor întrebuințate în viața de toate zilele, fie din dialecte ori autori vechi, sau din alte limbi moarte ori vii. Urmarea este că dicționarele engleze cuprind un număr mai mare de cuvinte decît ale oricărui alt popor și că ele prezintă un tablou variat de cuvinte, din cele patru părți ale globului pămîntesc“ *

Cel dintăiu scriitor de geniu care consacră această limbă, astfel caracterizată, printr'o operă mare originală, e *Chaucer*,—autorul poemii *the Canterbury Tales*, scrisă în *middle English*, în ultimul patrar al veacului al XIV-lea. În aceeași epocă apare și prima traducere a Bibliei în limba națională: celebra Biblie a

* O. Jespersen, *Growth and Structure of the English Language*, pp. 2, 16.

lui Wickliff. Anglia pe atunci avea o populație de două milioane jumătate de locuitori, iar Londra numai 40.000

Veacul al XV-lea e o epocă relativ sterilă în Anglia, tulburată de războiul celor două roze. E o epocă de pregătire și de asimilare culturală a clasicismului și a influențelor străine moderne. Limba progresa și ea spre forma modernă, consacrată în veacul următor de Shakespeare și de marii lui contemporani, —care e aproape limba engleză de astăzi.

Veacul al XVI-lea însă e veacul suprem pentru Anglia, fără comparație în Istoria universală, prin puterea lui de expansiune, în toate manifestările vieții. Nici secolul lui Pericles, nici al lui August, nici al lui Ludovic al XIV-lea nu poate fi, niciunul, comparat cu secolul Elisabetei. Toate aceste epoci de eflorescență vin, în mod firesc, să încununeze faime istorice îndelung stabilite; sînt roduri ale maturității, nu expansiuni spontane ale tinereții. Dar Anglia Elisabetei? Avea o populație numai de 5.000.000 de locuitori, în majoritate țărani nu prea demult scăpați din iobăgie; iar Londra lui Shakespeare, dacă ajungea la populația lașului nostru de astăzi.

Abia se terminaseră procesele de formare a naționalității și a limbii; și nu trecuse multă vreme dela încetarea sfișierilor interne. O țară insulară, fără acțiune dincolo de hotarele ei, dar cu o tenacitate robustă pentru cultură și o îndrăzneală superbă pentru întreprinderi.

Din izolarea ei de țară mică, insulară, Anglia intră deodată triumfal pe scena Istoriei lumii, cu o impetuozitate necunoscută nici unei alte țări. Aproape numai în jumătate de veac, Anglia a trecut prin Renaștere; a realizat Reforma; a răspândit tiparul; a sfărmat flota Imperiului lui Filip II, în care soarele nu apunea niciodată; a dat omenirii pe Shakespeare și pe Bacon; și-a ilustrat Istoria și cultura cu numele Elisabetei, al lui Spencer, Sidney, Marlowe, Lyly, Jonson, Raleigh, Drake... ajungînd deodată cea mai mare putere pe mare și umplînd lumea nouă cu cei mai îndrăzneți exploratori. Ea pleacă la cucerirea lumii cu majestatea poporului roman și cu procedee care amintesc pe vechii Greci. După trecere de două veacuri, state mari și puternice, de ea create, îi vorbesc limba și o recunosc de metropolă, cu recunoștință; iar mările o au de stăpînă. Istoria expansiunii Angliei e cea mai mare și mai uluitoare epopee din Istoria universală.

*

În istoria politică Anglia, dela 1215,—cu *Magna Charta*,—a pus baza principiilor tuturor Constituțiilor viitoare ale popoarelor; dela 1688,—cu legea *Habeas Corpus*,—a proclamat *Drepturile omului*, cu un veac înainte de Franța; și astfel, prin marea Revoluție din 1789,—care e cel mai însemnat eveniment din vea-

cul al XVIII-lea, al Istoriei Angliei, petrecut în Franța, cum spune un scriitor englez,—a schimbat mentalitatea politică a Europei apusene, cu repercutări revoluționare în 1830 și 1848.

Anglia a scăpat Europa de tirania lui Napoleon, cu toată estetica ei, și de militarismul prusac, cu toată brutalitatea lui, dovedind, chiar pe cimpul de luptă, că conștiința trează a cetățeanului face mai mult decât tunul soldatului disciplinat.

Azi ea a recunoscut dreptul claselor muncitoare la guvernarea Statului, fără imensele jertfe de sînge cerute în Rusia, pentru întronarea acelulași principiu; dupăcum a proclamat în trecut *Drepturile omului*, fără sacrificiile omenești, care au sîngerat atît de crud Marea Revoluție franceză.

Acum lumea suferindă, după marea catastrofă umană, așteaptă lumina mîntuitoare a viitorului, tot din extremul Apus al Anglo-Saxonilor, lăsînd Răsăritului slav privilegiul exclusiv al luminii soarelui astronomic, pentru cine o așteaptă.

Experiența a sădit în conștiința cetățenească, individualistă, a Englezului, un instinct al ritmului istoric, care a făcut posibile, în Anglia, cele mai mari revoluții fără vărsare de sînge, păstrîndu-se chiar cu pietate reminiscențele politice ale trecutului, în forme arhaice de guvernămînt:—„ce-a fost util în trecut devine frumos în prezent“.

Fatalitățile mersului istoric al evoluțiilor societății, în Anglia, se împregnează firesc în sufletul tuturor claselor sociale, treptat și din timp, evitîndu-se acumularea urilor de clasă și cataclismele erupțiilor revoluționare. Conștiința de drept și de demnitate omenească, de fiecare zi, a Englezului, le previne, făcînd ca cedările și concesiile între clasele sociale să devie un proces continuu de progres.

E caracteristic și unic, în Istoria lumii, faptul, că în Anglia a venit azi la guvern un partid muncitoresc, prin consensul tuturor partidelor burgheze, fără ca el să fi avut majoritatea constituțională.

Acest respect pentru trecut și comprehensiune pentru viitor, semnalat în faptele istoriei politice a Angliei, are la bază instinctul individualismului dîrz al rasei Anglo-Saxone. E o caracteristică a rasei, care se manifestă în toate formele de expresie a vieții publice, și e axa în jurul căreia s'a organizat sufletul întîm al englezului modern.

Mulțumită caracterului individualist al Englezului, revoluțiile sanguinare nu caracterizează Istoria Angliei așa cum ele caracterizează istoria altor țări. Prin atitudinea lui cetățenească—revoluționară—de fiecare zi, Englezul asigură evoluția lentă a societății. Englezii n'au așteptat să vie peste ei *stihille* revoluționare, peste puterile omenești de stăpînit, ca să închee epoci istorice cu hecatombe umane, ci au dominat *ei* evenimentele, înțelegînd la timp fatalitățile istorice.

Pentru fîgăduința unei mai bune societăți, Anglia n'a fost nevoită să suprimă sîngeros sute de mii de vieți omenești. Viața

omenească e mai scumpă decât un principiu social. Și autodefeurile se făceau în numele principilor, ba chiar în numele lui Dumnezeu !

Continentalul, prin instinctul lui gregar rămâne pasiv și supus epoci istorice întregi, stînd sub apăsarea fetișului social pînă ce *stihia* revoluționară vine ca o avalanșă, căreia voința omenească nu i se mai poate opune. Omul se sălbătăcește deodată și în numele societății viitoare, e sîngerată adînc cea veche.

Atît pasivitatea îndelungată a celor de jos cît și apăsarea crescîndă a celor de sus are la bază temperamentul gregarist al continentalului, care duce la Revoluțiile-stihii. Erupțiile sfîngeroase însă nu sînt inerente și fatale evoluției istorice a popoarelor : dovadă e Istoria Angliei.

*

Anglia e țara cea mai religioasă din Europa, dar religia pentru englez, nu însemnă dogmă sau ritual : e sentimentul izvorît din adîncul sufletului omenească, în fața problemei *Marelui Necunoscut*,—a celui *au-delă*, care turbură pe orice om cugetător și-l impune smerenle prin conștiința propriei lui neputinți.

Pe baza acestui, cel mai profund și mai organic sentiment omenească, Englezii însă n'au îngăduit niciodată așezarea temeinică și de lungă durată a unei dominații clericale, și prin întăia traducere în limba națională a Bibliei, Wicklif,—cu 150 de ani înainte de Luther,—a proclamat Biblia, ca singurul cod valabil în raporturile dintre om și Dumnezeu, și-a declarat superfluă intervenția intermediatorului papal. Individualismul englez nu poate suferi nici-un fel de tiranie.

Sentimentul mistic religios turbura sufletul anglo-saxon, înainte de a îmbrățișa religia creștină, la sfîrșitul veacului al VI-lea.

În fața Sfîntului Augustin, cu suita lui în halne aurite, Regele saxon consultă Sfatul Thanilor, dacă e de părere să îmbrățișeze învățătura Mintuitorului. Unul din ei se ridică și vorbește :

„Îți amintești poate, o rege, de un lucru care se întîmplă uneori în zile de iarnă, cînd stai la ospăț cu conții și thanii tăi ? În casă focul arde și e cald, iar afară e ploaie, nîsoare și furtună. Iată o păsărică, ce trece ca o săgeată prin sală ; a intrat pe o ușă și a eșit pe alta ; un scurt moment cît a trecut, i-a fost bine ; ea n'a simțit nici ploaia, nici vremea urîtă de iarnă ; dar acest moment a fost scurt, păsărica a dispărut într'o clipeală, și din iarnă a trecut iar în iarnă. Așa, mi se pare, e viața omului pe pămînt, față de timpul nesigur ce se întinde dincolo. Așa dar, dacă această nouă învățătură ne poate spune ceva mai sigur, merită s'o urmăm“.

Iată dar ce chinuia sufletul neliniștit al Anglo Saxonului, înainte de a trece la Creștinism. Noua religie însă a găsit în sufletul individualist al Englezului antidotul firesc împotriva tira-

nilor sociale, chiar cînd ele sînt întemeiate subț binecuvîntarea lui Dumnezeu. Nicăiri triumful libertății de conștiință, în religie, nu s'a întronat atît de mult și atît de deplin, ca în Anglia.

„Nu putem exista fără dreptul de a ne exprima liber asupra chestiilor de morală și de religie“, spune R. P. Scott, un scriitor care a avut un mare rol în organizarea învățămîntului secundar, în Anglia,—educația secundară,—cum spune el. „Mai bine mizerie, mai bine închisoare, mai bine dezastru național, decît o mărginire a libertății de conștiință“, spune același autor.*

E inconceptibil, în oricare altă țară, un limbaj atît de categoric, tocmai cînd e vorba de organizarea învățămîntului de stat. Dar e atît de caracteristic pentru mentalitatea engleză. Statul, după mentalitatea englezului, nu e o entitate căreia *individul* îi datorește *necondiționat* supunere: e numai un instrument de oportunitate practică pentru a folosi individualității omenești, să-și sporească neconținut sfera ei de independență și libertate. Acesta trebuie să fie idealul uman și rațiunea statului, pentru englez.

Poate că acest ideal, ca toate idealurile frumoase, să fie veșnic intangibil pentru biata omenire, dar e logic și realist ca din acest punct de vedere să se privească raportul dintre individ, stat și societate, cu toate constrîngerile ei, oriunde. Și drumul progresului, *în această direcție merge*, dacă observăm istoria oricărei țări, cu aptitudinile de civilizație. E adevărat însă că nu toate țările sînt, într'un moment istoric, în același stadiu de civilizație, și deci nu se pot imita între ele; totuși, în sforțările de a înainta pe drumul progresului, fiecare țară *nimerește*, desigur, cînd se inspiră dela cea care stă în fruntea tuturor. Istoria ne arată că libertățile au trecut pe Continent, din Anglia.

Această concepție nu pleacă dintr'o mentalitate anarhică, ci din noțiunea dinamică a societății omenești. Englezul din școală învață că organizarea socială trebuie să meargă în continuă dezvoltare, spre emanciparea individualității; și că fiecare e dator, dintr'un punct de vedere, să o privească ca un nemulțumit, nu ca un satisfăcut. Niciodată progresul omenirii n'a fost făcut de cel supuși, pasivi și mulțumiți.

Iată un fragment dintr'o conferință ținută înaintea elevilor dela Harrow:

„Răspłata de a servi omenirea este totdeauna Crucea. Lu-mea sfarmă inima celor mai mari binefăcători ai ei, și apoi, după o zi, le ridică monumente pe mormînt. Dacă voiți să înălțați epoca în care trăiți, trebuie să trăiți deasupra ei, și a trăi deasupra ei înșamnă a nu fi înțeles, și poate persecutat. Dar vă spun că singurul mijloc de îndreptare, fie într'un stat ca „Anglia noastră, ori într'o școală, stă în devotarea acelora, fie „ei numai doi sau trei, care îndrăznesc a încerca să îndrepte „viața tovarășilor lor“.

* R. P. Scott, What is Secondary Education, p. 28.

*

Caracteristica mentalității individualiste a Englezului e evidentă în toate manifestările vieții lui și poate cu nici-o alta nu stă într'un contrast mai luminos decât cu cea germană, — tipic de disciplinată, ordonată și gregară.

Pentru lămurirea afirmării mele, voi lăsa să vorbească doi mari scriitori ai acestor două mari popoare, într'o apreciere care privește cea mai importantă și mai complexă chestie din psihica societății moderne și cel mai frecvent subiect în literatura lumii. Și voi lua ca exemplu cea mai excesivă, mai tipică și mai cunoscută capod'operă reprezentativă, a lumii, a acestui subiect. Cine nu cunoaște piesa *Romeo și Julieta*, a lui Shakespeare?

Cine n'a fost mișcat de pasiunea arzătoare și de sfirșitul tragic al amantilor dela Verona? Fără să voim, — pentru că Romeo și Julieta fac parte din sufletul nostru al tuturor și vor face parte din sufletul omenirii cât timp ea va exista, — ne punem întrebarea ce e și ce rost este în biata iubire omenească, și ce înțeles trebuie să tragem din piesa lui Shakespeare?

Gervinus, — unul din cei mai mari, dacă nu poate cel mai mare dintre comentatorii germani ai lui Shakespeare, — crede că ideea fundamentală a piesei e o lecție de moderație în sentimente, afirmând textual:

„Excesul în orice bucurie, oricât de pură ar fi ea, transformă „dulceața ei în amărăciune; abandonarea de sine unui singur „sentiment, oricât de nobil ar fi el, ajunge la pasiune excesivă, și „pasiunea scoate pe bărbat și pe femeie din sferele lor firești“.

Iată cum răspunde, textual, profesorul Dowden, — unul din marii Shakespeareiști ai Angliei, deși nu de puterea intelectuală a lui Gervinus, dar cu mai mult humor:

„Este cam prea mult pentru Shakespeare, spune Dowden, „să admitem că el a ascuns în fiecare piesă a lui câte o idee centrală pentru a fi descoperită de câte un critic german. Și dacă „în *Romeo și Julieta* este o idee centrală, poate fi oare aceasta? „Ce! Vrea să spună Shakespeare, că *Romeo și Julieta* s'au iubit „prea mult? Că totul s'ar fi petrecut mai bine dacă eroii s'ar fi „dat unul altuia cu mai puțină pasiune și în mod mai puțin absolut? La ce punct precis trebuie o privire discretă, pentru un „alt suflet omenesc, să se oprească și să spue: «Până aici voi „înainta pentru complecta unire a noastră, aici însă e prudent „să ne oprim».

„Nu; acest mod de a judeca caracterele și acțiunile, după „criteriul plăcerii și neplăcerii, măsurate de simțuri, nu interpretează morala și arta lui Shakespeare, nici a oricărui alt mare „poet. Shakespeare știe că orice emoție puternică, care exaltează „și intensifică viața sufletească a omului, îl expune, în același „timp, la riscuri exterioare. Dar înțelesul tragediei, conceput de

„poet, nu e prosperitatea sau nesuccesul material: — e o semnificare spirituală, îndeplinirea sau neîndeplinirea unui destin superior, celui ce se rapoartă la arta de a *trece bine* prin viață.

„A muri în anumite împrejurări poate fi o fericire mai mare decît a trăi.. Eroii s'au iubit înfinit. Iubirea lor a învins ura familiilor Montague și Capulet. Viețile lor și-au îndeplinit rostul, și eroii pasionatei dragoste și-au ocupat locul în istoria lumii, unde se întîmplă multe asemenea cazuri“.

„Shakespeare, în ultima scenă, ne îndepărtează imaginația noastră dela oroarea mormîntului, la o mai bună viață a omului, cînd o așa iubire ca a lui Romeo și Julietei va fi în mod public respectată“.*

Ce deosebire caracteristică e între părerile celor doi comentatori!

Gervinus, ca orice bun german, simte în el prioritatea drepturilor societății înaintea individualității, și o condamnă tacît pe Julieta. Idealul lui în iubire nu poate fi pasionată. Julieta, cî ascultătoarea Fräulein, care cu binecuvîntarea părintească și subt benedicțiunea Bisericii întemeiază sfînta familie pentru Vaterland. „Aceasta e sfera firească a femeii“, spune Gervinus; așa o cere societatea actuală germană și el nu e mai presus de idealurile ei. Pentru Gervinus, Shakespeare dă sfaturi morale pentru sănătatea familiei și societății germane.

Cu cît mai complicată și mai înaltă e judecata lui Dowden! El e cu toată inima pentru Julieta: îi aprobă pasiunea și'n moartea ei vede un rodnic sacrificiu divin care îmblinzește urile dintre oameni. Se răsvrătește împotriva constrîngerilor societății, dar o face discret, subt tristeța sentimentului fatalelor necesități ale vieții omenești; și crede că va veni odată timpul cînd iubirile pasionale ca a Julietei vor fi public respectate.

Gervinus e un moralist de-o actualitate *terre-à-terre*, Dowden e un răsvrătit, — un rațional răsvrătit, — și un idealist îndurerat de soarta bieteii iubiri omenești, subt constrîngerile ei sociale. Cel dintău e un gregarist, cel de al doilea un individualist.

În acest exemplu se oglindesc două moduri de a privi viața a două popoare, din care, — deși ambele de origine teutonică, — unul e cel mai gregarist, în toate chipurile lui de a fi, iar celălalt, de cînd apare sufletul lui înregistrat în literatură, se distinge, caracteristic, prin cel mai dirz individualism.

*

Istoria și limba unui popor sînt desigur exponenți semnificativi ai caracterului național; fără îndoială însă că nimic nu poate reprezenta mai adecvat sufletul unui popor decît litera-

* E. Dowden, Shakespeare, His Mind and Art, pp. 122-124.

tura lui, fixată, după epoci, de numele marilor săi scriitori. Istoria relatează faptele, literatura ne arată omul, poporul însuși, ale cărui bătăi de inimă le simțim prin geniul și arta marilor contemporani ai clipei lor trăite și păstrate cu putere de evocare în operele lor.

H. Morley, un mare istoric literar englez, studiind opera lui Gower, un scriitor din veacul al XIV-lea, contemporan cu Chaucer, spune :

„Auzim în el, vocea care se silește prin întreaga literatură a poporului englez să sprijinească dreptatea și să lupte „împotriva nedreptății“. *

De aceleași sentimente e pătruns celebrul poem alegoric *Piers the Plowman*, al lui Langland, un alt mare contemporan al lui Chaucer.

Cunoscutul critic danez, Brandes, în opera sa celebră, *Curențele principale din literatura veacului al XIX-lea*, volumul *Naturalismul în Anglia*, vorbind de poezii englezi, din veacul al XIX-lea, spune :

„Toți, fără excepție, se deosebesc prin o puternică dorință „de dreptate. Wordsworth o moștenește dela Milton ; Campbell, Byron și Shelley o simt intuitiv, și sînt gata, prin puterea simțirii lor, să sfideze lumea. Acest sentiment nu joacă niciun rol în viața marelui înaintaș german al lui Byron,—Goethe,—nici în a mult înzestratului său urmaș francez,—Musset. Nici unul din acești doi n'a chemat vreodată monarhi ori guverne înaintea tribunalului dreptății.. Nici un popor nu e atît de pătruns de sentimentul neatîrnării personale ca poporul englez... Transmiterea acestei independenți în literatura engleză a făcut, în momente hotărîtoare, din arta ei o artă de caracter ; și în secolul al XIX-lea, această calitate particulară produce în realitate noua mișcare în literatura Europei“. **

De aceeași părere e Taine, ale cărui cele cinci volume asupra literaturii engleze sînt un adevărat imn ridicat în slava spiritului de libertate englez.

„Lăsînd deoparte punctul de vedere politic, spune istoricul literar german Engel, oricine se apropie de literatura engleză „nu poate să nu simtă atmosfera de libertate ce emană din ea.. „Putea ori ce altă literatură să producă o dramă istorică, cu un suflu de libertate atît de puternic, cum e drama de pe timpul Elisabetei și a lui Iacob I ?... Să nu uităm că, în Richard III, Shakespeare zugrăvește pe un rege englez, dela moartea căruia „nu trecuse încă o sută de ani ; iar în Henric al VIII, dă portretul tatălui Reginei Elisabetha însăși. Să comparăm acest fapt „cu scena franceză, pe care, până la 1793, nici o piesă nu s'a aventurat să se atingă de istoria propriei ei țări, sau chiar cu scena germană de astăzi a teatrelor imperiale din Berlin, pe care nici o piesă, cu subiect din istoria casei regale, din Pru-

* H. Morley, *A First Sketch of English Literature*, p. 142.

** G. Brandes, *Naturalism in England*, Chap. II, pp. 11, 14.

„să, nu este îngăduit să se reprezinte, fără o permisiune specială“.

„În 1897, poliția a oprit, la Frankfort pe Oder, reprezentarea piesei *Der Burggraf*, pentru că se referea la lucruri din „istoria familiei de Hohenzollern“. *

Dar aceste exemple, aduse de Engel, pot fi întărite prin altele încă mai caracteristice.

În veacul al XIII, Henry of Bracton, justițiar al Angliei, sub Regele Henric al III, scrie o carte, definind rolul suveranului său astfel:

„Regele nu trebuie să se supună nimăruia afară de lui Dumnezeu și Legii, căci Legea îl face Rege. Prin urmare Regele să dea Legii ceea ce Legea îi dă lui: stăpânire și putere, „căci nu e Rege acolo unde voința și nu Legea conduce“. **

Iar poetul Gower, „moralul Gower“, cum i se spune, nu se crede irreverențios față de Regele Richard al II, să-i spue în versuri, în poemul său *Vox Clamantis*:

„Fii liber, o Rege, de păcatul lăcomiei, alungă inerția și împotrivește-te ospitelor cârnii, și cu bărbăție ține-te pe drumul „cel drept“. ***

E drept că Thomas Morus, cancelarul lui Henric al VIII, și-a pierdut capul pe eșafod, dar nu atât pentru *Utopia* lui, cât mai cu seamă din cauza atacurilor sale personale împotriva lui Henric al VIII, pe care nu voia să-l recunoască de șef al Bisericii, și mai cu seamă din cauza temperamentului lui Henric al VIII, care găsea această procedură foarte practică chiar și pentru soțiile lui regine.

Istoria și literatura unui popor sînt două fețe ale aceluiași lucru, expresii ale aceluiași suflet. Popoarele își au totdeauna istoria și literatura pe care le merită.

„Dacă comparăm literatura engleză, spune Engel, cu cea franceză găsim următoarea caracteristică în ascensiune continuă la cea dintâiu,—caracteristică isvorînd dintr'un simț înăscut „pentru libertate,—«o mîndrie bărbătească în fața Suveranului», „cum spune Schiller. E iubirea și respectul unui om liber față de conducătorul lui legal, însă fără lingușirea, ce aruncă rușine asupra suveranului cît și asupra supusului lui, care e cea mai respingătoare trăsătură a literaturii franceze din epoca zenitului ei, în veacul al XVII-lea, sub Ludovic al XIV-lea“. ****

Dar comparînd literatura franceză din veacul al XVII-lea, din punct de vedere strict al economiei ei literare, cu literatura engleză, găsim și aici deosebiri mari caracteristice. Formula politică absolutistă a lui Ludovic al XIV-lea, *l'état c'est moi*, a

* E. Engel, A History of English Literature, p. 4.

** H. Morley, A First Sketch of English Literature, p. 82.

*** H. Morley, A First Sketch of English Literature, p. 142.

**** E. Engel, A History of English Literature, pp. 4-5.

exercitat-o Boileau, cu aceeași rigoare în literatura clasicismului francez.

Timp de aproape 150 de ani, literatura clasică a Franței a dominat literatura Europei, în veacul al XVII-lea și în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, dar cetitorii ei nu erau din masa mare a poporului. Era literatura Curților și a restrânselor aristocrației; substratul ei politic era Monarhia absolută, iar maestrul ei de ceremonii era Boileau. Sîmpulații severe de stil și limbă impuneau literaturii franceze o anumită înținută de paradă; măsurarea limbajului și stăpînirea sentimentelor intrau în protocol; căldura sufletească și expansiunile pasiunilor nu erau permise de etichetă: retorică nivela totul. Cîtă deosebire între Corneille, Racine și Shakespeare! Fanaticii unităților de acțiune de loc și de timp n'au nimic comun cu Shakespeare, care nu respectă nici una din regulile lui Seneca, puse pe nedrept în răspunderea lui Aristot. Dar în locul unităților rutinare el aduce, cum spune Heine, două unități nouă, în piesele lui pline de seva naturală a vieții: unitatea umanității și a eternității. Piesele lui Shakespeare erau pentru toată lumea și sînt pentru toate timpurile, pe cînd Corneille, Racine și chiar Molière, chiar și în propria lor țară, au avut întotdeauna un public restrîns.

A fost și în Anglia o scurtă perioadă de apăsare a clasicismului francez, sub influența franceză a Stuartilor catolici și absolutiști. Artificialitatea calculată a stilului a fost și în Anglia o modă, dar decît mai scurtă durată ca în Franța! Nu poate fi nici-o comparație, nici în puterea autorității, nici în a duratei timpului de dominare, între Boileau, în Franța și Alexander Pope, în Anglia.

Arta compoziției și a măsurii în toate; logică subtilă în combinația creatoare a caracterelor; pătrundere adîncă în analiza sufletului; spirit scînteitor; imaginație clară... cu un cuvînt bogate calități cerebrale caracterizează literatura franceză, din timpul marilor ei clasici, și din toate timpurile, în măsuri deosebite.

Creație spontană și intuție adîncă, în loc de compoziție meșteșugită; lirism și poezie nestăpînită; imaginație turbure și furtunoasă, de o vigoare dramatică supraomenească; tandreță și brutalitate; puternic sentiment al naturii; humor cu lacrimi și ris; viziune cu perspective infinite în sufletul omenesc...

Iată însușirile care caracterizează pe Shakespeare, într'un grad și într'o complexitate unică în literatura lumii, și care fac din studiul lui un capitol separat în istoria literaturii comparate a popoarelor. Cu drept cuvînt, Dumas exclamă că: „În teatru totul pleacă dela Shakespeare, cum în lumea reală totul emană de la soare“, iar Hugo îl numește „l'homme océan“.

Dar aceste sînt însușirile tipice ale scriitorilor englezi, în general, deși, desigur, nu ajung în nici un altul la gradul și bogăția complexă din Shakespeare: aceste însușiri îi deosebesc de clasicii francezi.

Contactul cu literatura engleză schimbă gustul literar în Franța și apoi pe tot Continentul.

Substratul politic al noului gust literar pe Continent era cu totul altul decât al clasicismului. E o clasă nouă socială care e chemată de istorie să joace un mare rol politic; o clasă setoasă de viață și de libertate, care în Anglia se născuse cu un veac înainte și a cărei suflet își găsisse expresia în o puternică și bogată literatură, creind aproape un nou gen literar, Romanul.

Burghezia continentală a găsit deagata literatura burgheziei engleze și o absoarbe cu lăcomie. Revoluția franceză vine pe aripele ei, din Anglia. „Anglomania” întunecă cu totul clasicismul francez care mai reapare odată sub imperiul lui Napoleon, ca un simptom al unui nou absolutism. În fluctuațiile Revoluției franceze, popularitatea lui Shakespeare, în special, e cel mai bun indicator al triumfului burgheziei; iar injuriile franceze împotriva lui, descopăr totdeauna o nouă perioadă de reacțiune, odată cu o reintronare a clasicismului.

Cu mult înainte de a apărea *La Nouvelle Héloïse*, a lui Rousseau, — carte care deschide o epocă nouă în istoria literară a Franței, — *Anotimpurile* lui Thomson, *Noaptea* lui Young, *Elegia scrisă într'un cimitir de țară*, a lui Thomas Gray, erau cetite cu pasiune și lacrimi, în Franța. Lirismul și sentimentul naturii din aceste opere, care în general caracterizează în larg literatura engleză, față de cea franceză, aduceau un farmec necunoscut noilor cetitori, emancipați de clasicism.

Puțini scriitori au avut o așa popularitate în Franța, și apoi pe tot Continentul, ca De Foe, Richardson și Fielding. În special Richardson, care e considerat ca „fondatorul Romanului modern”, și despre care Joseph Texte spune că e „cel mai mare dintre realiști”.

E evident că Rousseau a scris *La Nouvelle Héloïse*, avînd înaintea sa romanul lui Richardson, *Clarissa Harlowe*. Sint chiar părți evident compilate.

„Richardson, spune Joseph Texte, a trecut în toți cetitorii „lui Rousseau. Trebuie de observat că timp de aproape un secol, cea mai mare parte dintre discipolii lui Jean-Jacques au „fost deasemeni discipolii lui. Toți romanticii dinainte sau de „după Revoluție au asociat cu pietate numele lui Richardson de „al glorioșului său imitator”.

„Bernardin de Saint-Pierre a învățat dela el să iubească și „să-l îmiteze pe autorul *Clarissei*. André Chénier îl laudă în cuvine pasionate. M-me de Staël mărturisește că răpirea *Clarissei* „a fost marele eveniment al tinereții sale. «Oameni de noroi, „femei depravate, scria Ballanche, nu vă atingeți de cărțile lui „Richardson... ele sint sacre!» Chateaubriand se roagă fierbinte „lui Dumnezeu ca gloria lui să renască. Charles Nodier admiră „caracterele lui «naive și sublime». Sainte-Beuve, în primele lui „versuri, recheamă cu emoțiune «les purs amours» ale *Clarissei* „și *Clementinei*. Lamartine face din Richardson autorul favorit „al tinereții sale. George Sand se entuziasmează pentru acel pe

„care Villemain îl numea «cel mai mare și poate cel mai involuntar imitator al lui Shakespeare», și despre care Alfred de Musset spune că a scris cel dintâiu roman din lume“.

„Dintre toate creațiile literaturii engleze, din veacul al XVIII-lea, cu siguranță, cea mai originală e romanul de moravuri burgheze... În istoria literaturii europene, puține revoluții se pot compara cu acea pe care o fac De Foe, Richardson și Fielding, spirite pozitive și observatori care, în locul aventurilor după moda spaniolă și franceză, introduc cu curaj studiul exact al societății contemporane. Foarte puține revoluții, cu siguranță, au avut urmări atât de însemnate... În Germania, în Franța, în țările de Nord și până în Italia, romanul englez dădu impresia de un gen nou, neasămănător cu oricare altul, liber în dezvoltarea lui uimitoare, de orice model clasic, complect virgin de orice influență tradițională.... Romanul, acest gen ignorat, sau aproape ignorat de cei vechi, ajunge, cu Englezii, epopeea lumii moderne“.

„Englezii sînt aceia, spune M-me de Staël, care au îndrăznit să creadă cel dintâi că tabloul afecțiunilor private era deajuns pentru a interesa spiritul și sufletul omului; că nici celebritatea personajilor, nici minunăția întâmplărilor nu erau necesare pentru a captiva imaginația, și că, în puterea de a lubi se găsea material deajuns pentru a reînvi neconținut tablourile, fără a obosea vreodată curiozitatea. Englezii, în sfîrșit, sînt aceia care au făcut din romane, opere de morală, unde virtuțile și viciile obscure își pot găsi motive de exaltare și-și pot crea un gen de eroism...“

„Prin acest gen, spune Joseph Texte, Englezii sînt maiștrii oricărui romancier care ține astăzi condeiul în mînă... Literatura burgheză, adică întreaga literatură a timpurilor moderne, își are rădăcina în romanul englez“.*

*

Anglia a renăscut literatura modernă a Continentului, iar Franța a răspîndit-o, după cum libertăților constituționale, născute pe pămîntul Angliei, Franța le-a dat elanul Revoluției Franceze.

Dacă am voi să deosebim romantismul englez de clasicismul francez, printr'un singur cuvînt, fără îndoielă am spune că cel dintâiu e sentimental, iar cel de al doilea e cerebral.

Sentimentalismul e o caracteristică distinctivă a literaturii engleze. Ea n'a distilat genuri pur intelectuale, bazate numai pe însușiri formale de expresie, așa cum se întâmplă în literatura franceză, cu rafinații stilului și ai esteticii sterilizate. În litera-

* *Joseph Texte, Jean-Jacques Rousseau et les origines du Cosmopolitisme littéraire*, pp. 309, 171, 173.

tura franceză găsești, de obicei, mai multă preocupare de *compoziție*; la baza celei engleze e o mai adîncă *intuiție*.

Celace caracterizează literatura engleză e amploarea ei sufletească: lirism, sentiment al naturii, poezie, largi simpatii umane, vigoare dramatică, în special, care nu lipsește nici din literatura alegorică, și ajunge neîntrecută în Shakespeare. Chiar cu riscul deformațiunilor formale, aceste însușiri, nu lipsesc aproape nici din unul din marii scriitori engleji, dela Langland la Bernard Shaw, oricare ar fi genul literar pe care ei îl ilustrează.

E o literatură cu fond adînc sufletesc, care întretine viu conflictul etern dintre bine și rău, în conștiința omului. Lupta dintre Ormuz și Ahriman va fi cît timp va fi o societate omenescă, și ea nu poate lipsi din o literatură în adevăr mare, a cărei menire este să reprezinte viața cu conflictele ei eterne, nu cu jucăriile ei estetice trecătoare. «Să ții oglinda în fața naturii; să-i arăți virtuțile proprii ei chip, disprețului propriu-i icoană, și fiecărei epoci forma și urma ce o lasă»,—cuvinte prin care Hamlet arată scopurile ce trebuie să le aibă adevărata artă,—e formula de care scriitorii englezi au ținut totdeauna samă, mai mult decît de *rețetele* lui Boileau și ale lui Alexander Pope.

«*To hold the mirror up to nature*» e desigur nu numai formula lui Shakespeare, ci a tuturor marilor artiști.

De aici lărgimea masei mari de cititori ai literaturii engleze, și durabilitatea ei în timp. E firesc că o literatură care face să vibreze sufletul omenesc, în datele lui elementare, adînci și permanente, se adresează la mai mulți cititori și nu se învechește atît de curînd, ca literatura care satisface numai gusturi trecătoare ale unor anumite cercuri din anumite epoci.

Mathew Arnold,—Sainte-Beuve al Angliei,—arată clar, în citeva cuvinte, ce înseamnă morala în literatură, care desigur nu trebuie să urmărească a fi un cod de predici sau un program de idealuri, după cum nu trebuie să ajungă nici un arabesc de cuvinte sau o acrobație stilistică.

„Poezia este în fond o critică a vieții, spune Mathew Arnold, „mărimea unui poet stă în aplicarea puternică și frumoasă a ideilor „la viață—la întrebarea: Cum trebuie să trăim? Adesea ori morală e tratată într'un chip îngust și falș; e legată cu sisteme „de gîndire și credință care au trăit; e căzută în minile pedan- „ților și traficanților de profesie; ajunge plicticoasă pentru unii „din noi. Uneori simțim plăcerea chiar în o poezie de revoltă împotriva ei; în o poezie care și-ar putea lua ca motto: «Hai să „ne desdăunăm în cîrciumă de timpul pe care l-am pierdut în „moschee». Ori ne place o poezie indiferentă față de morală; ori „o poezie, în care conținutul poate să fie ori care, numai forma „să fie îngrijită și elegantă. Ne înșelăm în fiecare caz; și cel „mai bun mijloc de prevenire a greșelii noastre este să lăsăm „mintea noastră să cerceteze marele și cuprinzătorul cuvînt *viață*, „până ce vom ajunge să pătrundem înțelesul lui. O poezie de „revoltă împotriva ideilor morale e o poezie de revoltă împotriva

„vieții; o poezie indiferentă față de ideale morale este o poezie „indiferentă față de viață“.

Creația artistică pleacă totdeauna dela un fond sufletesc, nu dela un gol sufletesc; și acel fond sufletesc prin artă ajunge element activ în societate: admirația artistică dă sugestii și provoacă acțiuni. De câte ori *un beau geste* nu acopere o faptă urită, pe cînd un gînd bun, spus fără talent, are un efect tocmai contrar.

Nimeni nu imită și nu urmează liber și spontan decît ceace admiră, nu ceace-l plictisește. Morala afectivă stă totdeauna la remorca Esteticei. Toți oamenii mari care au exercitat o influență asupra omenirii fac parte din Istoria literaturii, în sensul artistic al cuvîntului. Chiar, mari generali, conducători de popoare, ca Caesar și Napoleon, au locul lor în Istoria literaturii, pentru cuvintele lor înaripate, alături de oamenii politici, care stau grupați sub capitolul elocinței, nelipsit din nici o Istorie a literaturii, unde se găsesc, de obicei, și numele marilor predicatori ai credinței. Marii artiști sînt reformatori, după cum marii reformatori trebuie să fie totdeauna și artiști. Arta dar e un stimulent al Societății și Societatea are dreptul să știe direcția în care Arta o duce.

„Dacă un lucru e dovedit cu siguranță, de întreaga Istorie „a literaturii, până în timpurile noastre, spune Addington Symonds, un critic de mare autoritate, acesta e că instinctul de conservare de sine al omenirii respinge arta care nu contribuie „la hrana ei intelectuală și la susținerea ei morală. Omenirea nu „poate sta mult timp în contact cu ideile care se îndreaptă împotriva principiilor propriului ei progres. Orice artă, pentru a fi „în adevăr mare, trebuie să fie morală,—trebuie să fie în armonie cu acele principii de conduită, cu acel ton de simțire, pe „care instinctul de conservare de sine al omenirii civilizate trebuie să-l întărească. Aceasta nu înseamnă că artistul trebuie să „fie în mod conștient didactic ori inoportun etic. Scopul eticel nu „se confundă cu scopul artei. Cea dintăiu analizează și instruește; „cea de a doua intrupează și desfătează. Dar pentru că toate artele dau formă ideilor și sentimentelor, urmează de aici că cea „mai înaltă artă este aceia care cuprinde în sinteza ei cele mai „complexe idei și sentimente. Cu cît un poet va cuprinde mai „complect natura omenească, ca tot, și cu cît prezentarea acesteia vieți, în complexitatea ei organizată, va fi făcută de dînsul „mai complect, cu atît el va fi mai mare. Ori, toată lupta rasei omenești, dela barbarie la civilizație, este o neîntreruptă „sforțare de a dezvolta demnitatea ei morală. Numai prin păstrarea și întreținerea însușirilor morale, noi progresăm. Organizarea tuturor facultăților noastre într'un tot perfect e armonia morală. Deci artiștii care aspiră la mărire nu pot fi nici „potrivnici nici indiferenți față de morală“.

În acest sens literatura engleză e poate cea mai tipică dintre toate literaturile.

Încă o caracteristică prin care ea se distinge, în special de

literatura franceză, e sentimentul iubirii de natură, care respiră puternic din toți marii ei scriitori: se află în Chaucer; mai mult în Spenser; foarte puternic în Shakespeare; e o însușire specială a Școalei *lake-iste* reprezentată prin Southey, Wordsworth și Coleridge; e atât de robust în Burns și atât de complex în Byron și Shelley. Nu lipsește nici chiar în Pope.

Poeții englezi, spune Brandes, sînt toți, fără excepție, observatori, iubitori și adoratori ai naturii. Brandes mai face observația, că sentimentul naturii transportat în domeniul social, e revoluționar: astfel s'a întimplat cu Rousseau. E o observație foarte suggestivă care cadrează adînc cu spiritul literaturii engleze: e instinctul de emancipare a individului față de constrîngerile sociale,—e tipicul individualism englez.

Epoca puternicil influenți a literaturii engleze asupra Franței, și apoi prin ea asupra Europei întregi, începută la jumătatea veacului al XVIII-lea, continuă peste o sută de ani, până spre apusul marilor reprezentanți ai perioadel victoriene: George Eliot, Dickens, Thackeray, Carlyle... În acest timp scriitorii francezi sînt aproape imitatori ai marilor scriitori englezi: Musset a fost acuzat că pastîșează pe Shakespeare și plagiază pe Byron. Vigny, Lamartine, Hugo sînt evident influențați puternic de autorul lui Childe Harold. Succesul lui Scott pe Continent a fost enorm. Romanticismul german datorește imens scriitorilor englezi, iar Shakespeare ajunge aproape un scriitor național în Germania, alături de autorul lui Faust. După epoca victoriană, Franța ajunge iar în fruntea literaturilor. De după războiu însă, Anglia pare că iar își începe ascensiunea. Bernard Shaw, Wells, Galsworthy... au trecut demult triumfal pe Continent.

Astfel literatura engleză apare ca una din cele mai specifice și mai bogate contribuții pe care poporul englez o aduce la cultura omenirii, întipărind urmele sale în toate țările unde ea a putut pătrunde în sufletul omului.

Literatura engleză a început influența ei și asupra literaturii noastre, prin intermediul literaturii franceze, care, pe la mijlocul veacului trecut, implica organic exercitarea unei influențe de *second-hand* a literaturii engleze.

I. Botez

Ideia de timp în conștiința modernă

Reflecții în marginea lui Einstein și Bergson.

Un dramaturg francez contemporan, H. Lenormand, a plâs-muit, într'o piesă a sa, „La vie n'est qu'un songe“, ipoteza că toate evenimentele existenței s'ar produce simultan. Contemporani cu trecutul cel mai îndepărtat, eroii săi își cunosc, până în adânci amănunte, destinul cuprins în desfășurarea viitorului. Problema aceasta care a preocupat pe Eminescu în „Sărmanul Dionis“ și care l-a făcut pe marele Kant însuși să declare că timpul e cea mai subiectivă din formele „a priori“ ale senzibilității, nu e o fantazie răsărită în mintea cîtorva cugetători moderni. Ea a fost cîndva o realitate de toate zilele. Bineînțeles nu sub forma simultaneității. Această idee presupune un proces de abstracție și de imaginație complicată pe care nu-l vom găsi în trecut. Ideia succesiunii evenimentelor și mai ales obiectivarea ei, e o apariție relativ recentă.

Oamenii n'au perceput întotdeauna schimbarea din natură, din ei sau din societate. Mentalitatea lor era statică. Eternitatea trebuia să repete într'o exasperantă monotonie aceleași clișee, aceleași legi inexorabile. Puține mărturii antice ne arată o concepție dinamică a universului. S'ar putea cita, printre gânditori, desigur, pe Heraclit. Dar Heraclit era un filozof și celace gîndesc filozofii ajunge abia după secole în mentalitatea comună.

Existau în antichitate și istorici care însemnau evenimentele în desfășurarea și curgerea lor treptată. Unii din ei aveau chiar sentimentul transformării și-l mărturiseau cu amărăciune sau melancolie. Dar dacă privirea lor era ațintită către trecut, niciodată nu și-au aruncat-o spre viitor. Nu aveau sentimentul că universul cu legile lui e supus schimbării veșnice. Nu aveau mai ales ideea unui progres treptat, a unei continue ameliorări.

Va trebui să treacă secole pentru ca ideea de progres să apară. Abia oamenii eleganți și fericiți ai secolului al XVIII-lea, pentru care viața era o continuă desfătare, au proiectat mulțumirea lor în viitor, văzîndu-l în continuă perfecționare. Pentru un Condorcet sau Turgot, genul omenesc e îndreptat fatal către pro-

gres, fiecare epocă aducînd o nouă achiziție de fericire și perfecțiune.—Pe urmă a venit evoluționismul sub diferitele forme ale sec. XIX.

De cîteva decenii însă, noțiunea timpului se afirmă din ce în ce mai fundamentală pentru spiritul nostru. O mulțime de directive, pornite din colțuri diferite, se reunesc într'un mănunchiu din ce în ce mai complex, dar și mai unitar.

În primul rînd istorismul. Științele acestea despre trecut s'au furișat, oglindind o trebuință a minții noastre, peste tot. Nu numai că au măsurat și au evidențiat vicisitudinile efemere care schimbă fața societăților, nu numai că au întrebuițat—ca să o poată spune—metode viguroase și sistematice, dar au intrat și în domeniile acelea, care au fost crezute până atunci nestrămutate în eternitate. Avem, de pildă azi, o istorie a fizicei și celace e mai teribil, o istorie a matematicii. Ni se arată anume, că adevărurile acestor științe au fost căpătate pe îndelete, că s'au format încetul cu încetul din diferite trebuințe. Ni se arată astfel că adevărurile—nu adevărul,—au o curbă de creștere și decadență, cu alte cuvinte o viață pieritoare. De aici relativismul modern. Nu mai există adevărul, cu a mare, ci adevăruri; nu mai există dreptate „îmanentă“, ci diferite dreptăți, nu mai există frumos, ci frumosuri.

„Le vrai, le beau et le bien“ nu ne mai îngrozesc prin maiestatea lor. Fiecare epocă le schimbă, adoptînd ce-i trebuie sau ce crede că-i trebuie, celace e același lucru.

Progresul științelor istorice a fost formidabil în ultimul secol. Inexistente la începutul său, aceste discipline au devenit azi un fel de metodologie aproape apriorică a oricărui început de studiu. Nici o știință n'a avut atîtsucces. În orice chestie, explicăm, azi, actualul prin trecut. După același trecut ne permitem supoziții pentru viitor. Inducția modernă e istorică. În relativismul lor adevărurile au ajuns aproape o modă. Nu deslipim ideia devenirii de nici un fenomen. Dar dacă pentru idealismul german ideia devenirii este o metafizică, pentru conștiința modernă, ea a încetat de a fi o dogmă, ea e o ipoteză, un punct de vedere. Dar un punct de vedere devenit o a doua natură a conștiinței moderne, o categorie a cugetării aproape. Sau mai bine spus poate, ea a devenit o formă a senzibilității noastre. Ca urmare a acestei forme în care se modelează realitatea pentru noi, această realitate nu mai poate fi concepută ca ceva dat odată pentru totdeauna, *ea se face, devine*. Categoria, pe care metafizicienii o numesc a existenței, e înlocuită prin categoria devenirii. Astfel noțiunea așa de temută de toate sistemele metafizice statice, vrem să spunem noțiunea *timpului* se furișează pe nesimțite ca factor activ în toate colțurile cugetării noastre. Lucrurile nu mai sînt aduse toate pe un singur plan și judecate după un singur etalon fix, căci noțiunea timpului diversifică, individualizează, introduce pretutindeni categoria relativului, acolo unde ne plăcea să implintăm pe aceia a absolutului. Noțiunea absolutu-

lui, conceput ca ceva definitiv și fix, e izgonită astfel fără posibilitate de întoarcere din conștiința omului modern, al cărui simbol de credință n'are decît un singur articol: acela al relativismului universal. Și, dacă axioma lui Aristot că nu există știință decît despre universal, sau aceea a lui Platon că „nu există știință despre ceia ce trece“, rămasă valabilă pentru științele care operează cu cantitatea pură, ea constituie un postulat prea rigid și sterp pentru științele morale. 1

Astfel concepția absolutului e aproape complet ruînată. Cel care ne-ar vorbi azi de substanță, inerență sau imanență, ne-ar trezi în minte doar un demodat ton scolastic.

Relativismul modern, care măsoară viața adevărilor, și-a găsit, alături de istorism, un alt criteriu de evaluare: pragmatismul. E adevărat ceia ce fecund, ceia ce răspunde la o aplicare practică și e confirmat de un succes ca atare. Și cînd necesitatea de aplicație încetează, dispore și adevărul.

Cu fiecare zi *timpul* pătrunde peste tot. De curînd, Einstein l-a împlîntat în chiar domeniul științelor care erau considerate ca cele mai imuabile: fizica și matematica. S'a demonstrat acolo, că timpul e, nici mai mult, nici mai puțin decît o a patra dimensiune a spațiului. Obișnuința noastră de a concepe spațiul sub trei dimensiuni trebuie să înceteze. O nouă noțiune, acela a „spațiului-timp“ a fost elaborată și în calculele noastre, va trebui să ținem samă, de acum înainte și de dînsa.

Nicăeri însă această noțiune n'a căpătat o tratare mai centrală ca în sistemul filozofic cel mai plin de succes astăzi, în sistemul lui H. Bergson.

După cum se știe, marele filozof francez concepe existența într'o veșnică curgere, într'o continuă devenire.

„Rien n'est fait, mais en train de se faire“. Funcția noastră principală de cunoaștere, inteligența, adaptată mai ales nevoilor acțiunii, nu poate prinde pulsul acesta de veșnice transformări a realității, decît tăind din ea porții detașate pe care le studiază izolat. Dar acest mod de cunoaștere e arbitrar. Existența e într'o continuă curgere. Analiza spațială, cantitativă nu-i convine. Schimbarea permanentă nu poate fi exprimată matematiceste. Ea nu poate fi redată decît prin intuiție, care singură ar fi capabilă să prindă ritmul transformării. Dacă materia inertă poate fi analizată după categoriile inteligenței, lumea interioară, psihică, depășește puterile de comprehensiune ale acesteia. Viața sufletească intră în categoria timpului. Caracteristica ei e durată și nu extenția. De aici libertatea ei creatoare. Viața e și ea asemenea sufletului. Și ea nu poate fi prinsă decît sub criteriul timpului. Elanul vital în tendința lui generoasă descrie o curbă veșnic alta.

1 D. D. Roșca, Reflecții pe marginea unui interview, „Viața Românească“, Februar, 1924, p. 201.

Uniformitatea e o invenție practică a inteligenței. Ea nu există nicăieri. De aici dualismul cunoașterii, de aici dificultatea percepției juste a existenței. La baza cosmosului trebuie recunoscută *schimbarea* și măsura ei, care e *durată*. Facultatea care le poate reda nu poate fi alta decât intuiția.

Indiferent de adevărul doctrinei bergsoniene, ea nu e mai puțin simptomatică. Tendințele ei generale se reduc la un fel de „pan-temporalism“, la o viziune metafizică exclusivă a timpului, cu caracterele sale de durată și de schimbare. Dar dacă e adevărat că un sistem filozofic nu poate apărea izolat de ambianța sa spirituală, bergsonismul nu face decât să teoretizeze într'un sistem o stare de spirit mai generală.

Cași relativismul, istorismul sau evoluționismul, traduce necesitatea mentală generală, care constă în a introduce din ce în ce mai mult, în toate judecățile noastre despre lume, ideia timpului.

Febra modernă de activism, schimbarea mai mult decât periodică a valorilor, succesiunea efemeră a modelor de tot felul, necesitatea mereu crescîndă de a recunoaște originalitatea ca o valoare în sine, constituie un mediu moral, în care noțiunea timpului e centrală. Americanismul, industrialismul, adaptările iuți și improvizate, nervozitatea contemporană, ne obligă să părăsim din ce în ce mai mult concepțiile despre absolut. Conștiința modernă e obligată să împrumute în interpretările ori lămuririle sale ajutorul Ideii de durată. Einsteinismul ori bergsonismul traduc tocmai această trebuință, devenită aproape morală. Subt ruinile geometriilor care cad, trebuiesc căutate mai întălu, cerințele sufletești ale vieții moderne.

II

Cînd constatăm că timpul se bucură de o importanță specială în structura cugetului actual, nu înșamnă că formația lui nu e mai veche. Primitivul cași copilul îl cunosc. Există elemente în construcția noastră psihică care-l presupun. Tot ce se întîmplă în viața noastră vegetativă ori sufletească se desfășură după legea ritmului. Respirația și circulația în primul rînd. Oscilațiile atenției, tenziunea psihică, intensitatea senzației au urcușuri și scoborișuri mai mult ori mai puțin regulate. Intre momentele succesive ale acestui ritm, subiectul a trebuit să perceapă porțiuni de durată. Pe de altă parte, aprecierea kinestezică între un efort făcut și realizarea rezultatului său e susceptibilă de o apreciere în durată. Toate comparațiile senzoriale pot duce la percepția timpului. Intre zgomotul sau lumina trăsnetului și prăbușirea lui există o distanță în timp care o percepe oricine.

Alături de aceste date psiho-fiziologice, o serie de atitudini biologice de adaptare duc la formația percepției de durată. Printre altele trebuie amintit în primul rînd *așteptarea*. Cînd un animal

își pîndește în tufiș prada care întirzie, interesul său în erecție, măsoară instinctiv timpul până cînd ea va fi în fața lui. Cînd așteptăm să ne vie rîndul la o vizită medicală, sau cînd la o întîlnire dată, persoana așteptată întirzie, măsurăm în permanență curgerea timpului. Interesul ne face să lungim sau să scurtăm percepția subiectivă a duratei. Tot el trebuie să fie la baza distincției pe care o facem între epocile timpului: trecut, prezent, viitor. Aceste trei momente nu sînt decît gradele interesului nostru. Ceva care ne interesează intens, ne absoarbe într'atît atenția încît ne confundăm cu el, credem în existența lui, la care participăm și cu care facem una. Acel obiect sau moment e, pentru noi, *prezent*. Actualitatea e gradul cel mai intens al interesului nostru. Din contra, un obiect *trecut* sau absent ne interesează mult mai puțin. El nu stimulează atenția noastră, atît încît să ne identificăm cu el. Importanța unui eveniment trecut e totdeauna mai mică. De aici necesitatea de a micșora importanța unui serviciu pe care un prilej ni l-a făcut în trecut, și acela de a mări importanța unui prezent. Celace prezintă minimum de interes, e domeniul viitorului. Celace trebuie să vie e ceva imaginativ, închipuit. Interesul nostru pentru astfel de posibilități e foarte scăzut. Viitorul e mai mult ori mai puțin asimilat utopiei.

Celace e viitor ese din sfera intereselor noastre fiindcă atînge problematicul. Iată cum, atît prin însăși structura sa psihofiziologică, cît și prin adaptarea la mediul exterior, chiar omul primitiv, ajunge în mod firesc la ideea de timp. Nu ne gîndim aici însă la percepțiunea elementară de durată, indispensabilă în orice act de adaptare la lumea exterioară. Vorbim de accepțiunea obiectivă a noțiunii de timp, de timpul ca factor rațional de acțiune, de conduită.

După toate cercetările de psihologie comparată, punctul de vedere genetic se impune azi în psihologie. Toate funcțiile sufletești nu au apărut deodată și nici sub aspectul sau structura pe care o au azi. Ele s'au format treptat, cerute de condițiile vieții. În această privință avem o mulțime de motive să credem că ideea de timp e o apariție tîrzie. În orice caz, ea e posterioară ideii de spațiu. Și e firesc să fie așa. Necesitatea cea mai urgentă a conduitei în mediul exterior e mișcarea pe diferitele puncte ale extenziunii. Diferența între animal și plantă e că cel dintău se poate deplasa ca să-și adune mijloacele de existență. Avantajul mișcării care permite adaptări mai variate, presupune o întindere și o cunoaștere a acestora. Deaceia, printre primele conduite, copilul învață să se orienteze în spațiu; de aceia au apărut geometriile, stabilind cele trei dimensiuni de care au nevoie, deaceia au apărut mai tîrziu filozoficele care au construit o noțiune uniformă și infinită a spațiului. Nu același lucru s'a întîmplat cu timpul. Experiența exterioară nu-l cerea în mod imperios. Desigur că o adaptare mai complexă, mai adecuată, îl presupune. Dar una simplă, se poate dispensa de el. Dovadă sînt toate sistemele filozofice simultaneliste, sistemele ba-

zate pe ideia unei substanțe unice, filozofii panteiste ori inspirate de ideia absolutului, în care totul e dat dela început, în care nici o schimbare nu intervine între elementele componente. Această stare de spirit, dacă se poate spune anti-temporală, o oglîndesc mai ales marile concepte metafizico-religioase, pe care le-au formulat religiile orientale. Totul e predestinat încă dela început de o divinitate care conține, în însăși ființa ei, tot ce există.

Afară de aceasta, timpul e o experiență psihică interloară. El se formează din ritmul cenesteziei. Are perfectă dreptate Bergson, cînd arată, că fenomenele psihice nu se pot exprima decît în durată. Celace e propriu prin excelență naturii psihice e schimbarea în timp. Numai exteriorul e cantitativ ori spațial, sufletescul nu poate fi măsurat la fel. Dar omul descoperă foarte tîrziu viața interioară. La început el e proiectat în afară și nu are ce face cu experiența internă. Toată atenția lui e obiectivă. Subiectivitatea nu vine decît atunci cînd se formează eul sau personalitatea. Incetul cu incetul, pe măsură ce-l descoperă în el, omul încearcă să utilizeze timpul la adaptarea externă. Ii aplică atunci măsurători cantitative și-l exprimă în formule spațiale, adică substituie celace cunoaște mai demult la celace descoperă recent.

Ceasornicul și calendarul sînt încă pînă azi singurele mijloace de obiectivare ale duratei. Aceste instrumente însă, pe al căror cadran timpul e împărțit în porțiuni egale de întindere, nu sînt decît ajustarea unui limbaj spațial la un fond temporal. *Faptul că nu s'au găsit încă pentru percepția duratei simboluri de exprimare proprie și s'a recurs la instrumentele spațiale, dovedește recența ideii timp în istoria sufletească a omului.* Timpul e apanajul vieții interloare fiindcă n'am lucrat deajuns cu el.

Alte observații vin să întărească această constatare. Că timpul e un instrument incomod, se poate vedea din faptul că pînă la Einstein, toți fizicienii au preferat să-l evite, adoptînd metoda cantitativă matematică, prin excelență spațială, dar care elimină cu desăvîrșire durata.

Distincțiile de calitate, de schimbare n'au pătruns decît instanțele morale, care, tocmai din această pricină sînt considerate ca discipline lipsite de rigurozitate, iar adevărul lor primit sub beneficiu de inventar.

În concepția noastră științifică, încă pînă azi, celace se schimbă, nu poate fi ceva sigur, adevărat. Iar în concepția populară trecător și falș sînt noțiuni sinonime. Cuvîntul efemer are un înțeles peiorativ și nimic nu întrece în dispreț adevărul de scurtă durată a modelor, a curențelor trecătoare. E de-ajuns să intervie timpul într'un proces oarecare, pentru ca să-l degradeze. Pentru noi timpul e o non-valoare, fiindcă nu sîntem încă deprinși cu dînsul. Nu-l putem utiliza adecuat, făcînd din el un instrument docil de acțiune așa cum e spațiul, cucerit și asimilat

definitiv de geometru, fiindcă n'am lucrat în deajuns cu el. De aceia ne comportăm cu stîngăcie în durată și cînd complicațiile ei ne împiedică, preferăm să o eliminăm printr'un artificiu oarecare de metodă matematică.

Ceiace e sigur e că nu-l posedăm încă, imblînzit, domesticit așa cum e întînderea. Surprizele și contingențele lui ne descurajează și ne încurcă. Un exemplu empiric ne poate lumina și mai bine. Una din cele mai maleabile calități ale spațiului e *reversibilitatea*. Putem face o plimbare de o sută de metri ca să căutăm o adresă oarecare. Dacă din greșală am trecut de dînsa, ne putem întoarce înapoi ca s'o găsim. Dacă și de data aceasta n'am găsit-o, putem reveni încă odată, până cînd, aflîndu-ne exact în fața ei, ne-am oprit. E o minunată facultate aceia care ne permite după atîtea dibuiri, o adaptare așa de justă. Strămuțați-vă acum cu gîndul în timp. Acolo reversibilitatea nu e posibilă și un moment scăpat din vedere e pierdut pentru totdeauna. Nimeni nu se poate întoarce înapoi în timp, nimeni nu-și poate permite în durată, plimbările pe care le făceam adineaori în spațiu și care ne permiteau o așa de strictă ajustare la realitate sau la mobilul căutărilor noastre. Timpul e ireversibil : iată ceiace-l face extrem de greu adaptabil. Nu ne putem prîmbra prin el, fiindcă curba sa nu duce decît înainte, niciodată înapoi, e predestinat într'o monotonă curgere pe care o parcurgem cu fața înainte, fără dreptul de a privi în urmă.

Există totuși remediu și la această stare de lucruri, există memoria care ne permite și escursii înapoi. Dar cît de imperfecte sînt aceste peregrinări ! Orice distanță în spațiu, poate fi exact parcursă înapoi. Dar în timp, în memorie ?

O bună parte, cea mai mare parte a amintirilor dispar din sufletul nostru sau sînt cu greu rememorate. Avem atunci nevoie de semne obiective ca să le fixăm și recurgem la scriere, la documente. Dar putem oare nota tot conținutul nostru sufletesc, fără să scăpăm nimic din el ? Desigur că nu. Iată de ce istoria apare așa de tîrziu. Starea ei actuală, imperfecția de care suferă, ne arată tocmai dificultatea cu care ne orientăm încă în timp, greutatea de a acorda și timpului, această formă „a priori“, miezină a spațiului, reversibilitatea și celelalte comodități de adaptare. O serie de condiții ale vieții moderne fac însă, din ce în ce mai posibilă, întrebunțarea pragmatică a timpului. De aici simptomele pe care le constataseam mai sus, în compoziția conștiinței moderne.

III

Predilecția pe care epoca actuală o arată pentru noțiunea timpului e simpla constatare a unui fapt. Toate manifestările spirituale contemporane o indică. Se naște atunci o întrebare legitimă : care e motivul ce favorizează o asemenea transformare ? Dacă logica omenească s'a putut dispensa atîta vreme de apli-

cația practică a acestei categorii, care sînt cauzele care o produc astăzi ?

Ca să poată fi vorba de percepția timpului, trebuie mai înainte să fie vorba de schimbare. Durata nu se poate măsura decît între două puncte alternante. Numai între vîrfurile a două stări sufletești dominante se poate măsura o scurgere de timp. Dacă această alternanță e veșnic același, dacă ea devine monotonă, percepția se șterge încetul cu încetul și dispare, fiindcă repetiția omoară stările sufletești. Trebuie dar în plus o variație în alternanță, trebuie o cantitate mai mare de acte sufletești pentru ca combinația lor să aducă variație. Cînd un individ nu se interesează decît la un număr limitat de fenomene, cînd atenția lui nu e mișcată de un număr mai mare de mobiluri, viața sa sufletească cade într'o toropeală aproape mistică, în care pulsul schimbării nu se mai aude. Pentru sufletele simple sau mistice, eternitatea, care echivalează cu simultaneitatea, devine starea normală de percepție temporală. De acela misticii vorbesc în permanență despre absolut.

La fel cu obsedații. Contopirea lor cu obiectul preocupării e așa de complectă, încît nu se îndoesc o clipă de eternitatea lui.

Din contra, sufletele bogate sînt atrase de o infinitate de aspecte. Și fiindcă capacitatea psihică e limitată, atenția lor nu poate consacra decît un foarte scurt timp pentru fiecare din ele. În curiozitatea ei, ea oscilează repede dela unul la altul, provocînd acea variație în alternanță care dă senzația duratei. *Complexitatea e terenul propice în care apare ideea de timp.*

Ne putem acum întreba dacă există ceva în conștiința modernă care ar putea încuraja astfel de stări sufletești, o serie de condiții favorabile care au apărut azi și care nu existau ieri.

Cînd H. Spencer a afirmat că senzul evoluției merge dela omogen la eterogen, el a observat, desigur, că diferențierea crescîndă e legea generală a vieții, lege aplicabilă și lumii exterioare și vieții psihice. Aceste două serii de realități, cea interioară și cea exterioară sînt într'un continuu proces de acțiune și reacțiune, de adaptare reciprocă. Cu toate deosebirile, cu tot divorțul dintre ele, ele se ajustează de multe ori una la alta. În amîndouă aceste domenii, pe măsură ce diferențierea crește, complexitatea elementelor se afirmă ca un firesc corolar. În afară de noi, pe zi ce trece, ambianța se îmbogățește: descoperiri, invenții nouă, disocieri din ce în ce mai multiple. Progresul tehnic, economic, politic în diferite domenii sînt numai cîteva din aspectele acestei complexități. În lumea interioară, viața se îmbogățește și ea. Incetul cu încetul se formează noi nuanțe, sentimente nebănuite, delicateți neașteptate. Rațiunea construiește zilnic sisteme, idei, judecăți nouă. Până și percepțiile ori chiar senzațiile se multiplică dela epocă la epocă. Dacă pe timpul lui Homer nu existau decît două sau trei culori, cantitatea lor, astăzi, este cel puțin inzecită. Același lucru se poate spune pentru toate simțurile.

Intr'o structură sufletească așa de complexă, nici un element nu se poate transforma în obsesie, nu poate tiraniza echilibrul sufletesc. Din contra, fiecare element nu poate rămâne decât o clipă în cadrul vieții mentale ca să facă loc apoi și celorlalte. Astfel sufletul se transformă într'un caleidoscop care perindează veșnic alte aspecte. O viață interioară bogată nu poate fi unilaterală. Ea trebuie fatal să schimbe veșnic atitudinile.

Gândiți-vă la sufletul simplu al feudalului care locuia la moșia sa, legat de tradiție, animat de un grup limitat de idei și sentimente, continuând aceiași funcție socială pe care au făcut-o și strămoșii și la condițiile de existență ale unui individ contemporan care locuiește într'un mare oraș occidental, care exercită de cele mai multe ori mai multe profesii, se adaptează veșnic la circumstanțe variate, se cultivă prin multiple senzații. Ce diferență între percepția timpului la unul și la celalt.

Diferențierea crescândă a vieții psihice, complicația ei provocată de complexitatea vieții moderne de urbanism, aventură și nervozitate, au adus în sufletul modern preocuparea de timp, care sancționează logic, nevoia actuală de schimbare.

Acest progresism modern e încurajat în afară de aceasta și de organizația socială a timpurilor noastre, în special de felul cum se exercită presiunea grupului asupra individului. În societățile primitive, după cum se știe, conformismul e de o rară severitate. Orice abatere dela legea comună e grav pedepsită. E azi un lucru constatat că sancțiunea penală, coercitivă e mai frecventă în astfel de societăți. Codul penal e mai bogat acolo ca oriunde. Individul n'are voie să schimbe nimic: invenția e suprema crimă a primitivului. Pe măsură ce înaintăm însă în scara civilizației, sfera infracțiunilor și deci a pedepselor descrește. Infracțiunile religioase, morale, intelectuale nu se mai pedepsesc. Inventatorii nu se mai persecută, adesea se respectau chiar reformatorii religioși cum a fost cazul lui Luther. Cînd greutățile vieții, provocate de densitatea populației ajung serioase, cînd invențiile tehnice apar ca să le soluționeze, speranța socială se îndreaptă către acestea din urmă. Invenția nu numai că nu e considerată ca o acțiune de dezolvare socială care trebuie reprimată, dar grupul social începe să o considere ca salutară. Atunci întreaga atmosferă colectivă devine favorabilă descoperirilor, căutărilor, studiilor, se acordă chiar recompense sociale pentru invențiile utile, originalul devine o valoare, fiindcă societatea e îndreptată către viitor și privește încrezătoare promisiunile progresismului. Constrîngerea socială asupra individului s'a schimbat și ea. În loc de reprimare, din contra stimulare. *Sancțiunile pre-miale s'au substituit celor penale, iar succesul înlocuiește pedeapsa.*

E dela sine înțeles că imboldul către noutate, către căutare veșnică, întărește noțiunea de timp și de durată. Viața valorilor devine efemeră și gloria lor trebuie măsurată. Febrilitatea contemporană nu mai poate admite longevitatea idealurilor.

Cronica juridică

Un studiu românesc despre persoanele juridice *

Noua lucrare a strălucitului profesor eșan, aruncă o lumină vie, aproape revelatoare, asupra conceptului de personalitate juridică, atât de divers construit de toate teoriile doctrinei juridice de până acum. D. Matei Cantacuzino, reluând într-o treatare magistrală o veche și mare problemă a dreptului, prin dezlegarea ei, ne aduce astăzi, nu numai valoarea soluției în sine, dar și o prețioasă privire sintetică asupra elementelor care, întotdeauna, alcătuiesc temelurile vieții juridice.

Libertatea individuală condiționează existența dreptului însuși; dreptul apare înainte de toate ca o putere individuală. Această putere privită din punctul de vedere social, presupune cu necesitate, pentru fiecare om, o sferă de autonomie socială, — ceea ce se exprimă tocmai prin noțiunea libertății individuale. Cași nevoia, libertatea este înăscută în om; căci ființa lui conștientă îi dă și menirea și puterea de a-și îndruma nevoile și tendințele, în vederea unei conviețuiri pașnice și folositoare între toți semenii săi. Libertatea aceasta, adică puterea de a se orienta înăuntrul sferei sale de autonomie socială, dă omului calitatea de a fi subiect de drepturi, de a fi titularul unui patrimoniu, de a avea o voință creatoare de drepturi și de obligații, de a realiza în sfera juridică o personalitate deplină.

Libertatea individuală, manifestându-se pe tărîmul social sub aspectul de putere autonomă a inițiativei private, a fost în toate vremurile pîrghia de transformare și de progres a omenirii; ea a creat instituțiile și toate formele de cooperare socială. Printre aceste instituții și forme de cooperare, au luat ființă, sub impulsul nevoilor sociale, așezăminte create pe bază de asociație, corporații sau fondații, în vederea satisfacerii unor scopuri sau în-

* *Matei Cantacuzino*, „Despre libertatea individuală și persoanele juridice”, 1924, București, „Cartea Românească”.

terese colective. Aceste așezăminte înzestrate cu patrimoniul distincte, s'au încheat astfel prin existența lor autonomă și durabilă ca noi subiecte de drepturi private, pentru a corespunde, prin satisfacerea unor categorii de nevoi colective, unor roluri sociale care în majoritatea cazurilor, prin durata sau întinderea lor, întrec limitele vieții și a mijloacelor individuale. În această categorie intră toate asociațiile religioase, așezămintele spitalicești și de binefacere, fundațiile culturale și asociațiile profesionale care urmăresc un scop permanent de asistență mutuală.

* * *

Obiectul cercetărilor d-lui Matei Cantacuzino este precizarea noțiunii de persoană juridică în ce privește așezămintele care au luat ființă ca subiecte de drepturi private și titulare de patrimonii, fie din puterea unei voințe creatoare, fie prin concursul mai multor energii întrunite laolaltă—toate însă ca manifestări ale voinței individuale. Autorul se referă astfel numai la fundații și corporații, lăsând la o parte asociațiile comerciale sau așezămintele de interes colectiv care sînt delegatele autorității publice. Denumirea de persoane juridice se cuvine numai așezămintelor înființate prin puterea autonomă a inițiativei private în vederea realizării unor scopuri colective, sau de utilitate generală, fiind ca atare susceptibile de a fi subiecte de drepturi private și titulare de patrimonii în înțelesul juridic al cuvîntului, ca adevărate persoane autonome.

Personalitatea aceasta nouă, distinctă de personalitatea creatorilor sau compunătorilor vremelnici ai așezămintelor a trebuit să fie analizată și explicată ca fenomen juridic. Explicațiile cele mai cunoscute determină personalitatea juridică fie ca o analogie fictivă a doctrinei, fie, după cea mai recentă teorie a d-lui M. Planiol, ca o formă deosebită de proprietate colectivă, fie ca o creație arbitrară și artificială a puterilor statului. Contra tuturor acestor păreri, d. Cantacuzino susține teza puterii creatoare individuale.

Într'adevăr, caracteristica fundației este voința inițială și unică a fondatorului care hărăzește patrimoniul și determină pentru totdeauna scopul așezămîntului ca o modalitate inerentă existenței lui. Colectivitatea beneficiarilor succesivi, care au și ei un rol pur pasiv, reprezintă numai interesul social în vederea căruia a fost creată fundația. Pe cînd în corporații, chiar cînd apare ideea de afectare a patrimoniului în vederea unui scop depășind interesele membrilor actuali, ceace predomină caracteristic, este voința colectivă a grupului, totdeauna în stare de a se manifesta în limitele statutului de funcționari.

Fundația ar fi „universitas rerum”, iar corporația „universitas personarum”. Dreptul roman, cu respectul lui adînc pentru realitatea socială în genere și pentru inițiativa individuală în deosebi, a recunoscut izvorul de creație privată și autonomă a cor-

porațiilor, iar mai apoi a fundațiilor, „plae causa“ înmulțite de influența ideii creștine.

În dreptul germanic, autonomia individuală și inițiativa privată rămân deosemeni izvorul de creație a persoanelor juridice care se dezvoltă și se înmulțesc din îndoita înflorire a instituțiilor religioase și a instituțiilor corporative orășenești. Abia mai târziu, prin veacul al XVII-lea și XVIII-lea statul începe să impună limitări acestei libere inițiative mai cu osebire în Anglia și Franța, dar nu pentru a tăgădui principiul creației libere în sine, ci spre a îngădi acumularea de bunuri de mână moartă ce reveneau bisericii prin fundații și numeroase danii.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea își face drum noua concepție filozofică, raționalistă și etalistă reprezentată prin J. Locke și J. J. Rousseau, care tăgăduind orice izvor de drept altul decât convenția socială și deci orice noțiune de drept colectiv ca realizare pe tărîmul social al libertății individuale, ajunge la concluzia că așezămintele create prin inițiativa privată pentru realizarea unor scopuri colective sau sociale, își împrumută ființa și existența juridică nu din puterea creatoare a libertății individuale ci dintr'o concesie precară și revocabilă din partea statului. În această concepție, personalitatea juridică recunoscută așezămintelor de interes colectiv este o ficțiune și exagerându-se mai apoi de școala franceză teoria lui Savigny asupra conceptului de capacitate juridice de natură artificială a persoanelor juridice, se ajunge la teoria că numai statul, prin actul său suveran, poate crea personalitatea juridică.

Împotriva acestei teorii, Ihering proclamă că destinatari al oricărui drept este numai omul, arătînd că „persoana juridică“ este forma juridică sub care o categoric de indivizi, adevărații destinatari sau beneficiari ai scopurilor unui așezămint de interes colectiv își manifestă raporturile lor juridice în mediul social. Persoana juridică nu emană din puterea statului, ci rezultă dintr'o jertfă individuală de patrimoniu, și dintr'o voință organizatoare activă dela origine pentru a se asigura satisfacerea permanentă a nevoilor și intereselor individuale dintr'o anumită categorie, prin intermediul unui așezămint titular al patrimoniului hărăzit scopului social generic. Puterea individuală crează un așezămint—persoana juridică—pentru a fi intermediarul între voința individuală creatoare și nevoile individuale considerate în cuprinderea lor colectivă. Organul de conducere a așezămintului, reprezintă în corporație voința actuală a membrilor actuali ai colectivității, iar în fundație acest organ perpetuiază voința fondatorului, potrivit interesului colectiv al categoriilor de beneficiari.

Statul nu poate fi un scop ci numai un mijloc social; ca atare, el nu poate înlătura și nici substitui voințele indivizilor. Rolul statului, în ceiace privește existența persoanelor juridice, este numai de a stabili îngădirile cerute de ordinea publică și de ordinea legală pentru înființarea și viața așezămintelor, care, în multiplele lor tendinți și variatele lor alcătuirii, nu pot urmări

și ocroti decit, scopuri legitime și legale. Dar înăuntrul acestor limite, autonomia individuală rămâne izvorul unic de creație a personalității juridice.

* * *

D. Cantacuzino ajunge la aceste concluzii după o puternică analiză critică a tuturor teoriilor care, în evoluția istorică a instituțiilor au căutat să explice rînd pe rînd noțiunea personalității juridice. Metoda de o claritate clasică, expunerea de o atrăgătoare simplitate și adevărul profund omenesc al rezultatelor cîștigate, fac din lucrarea profesorului eșan o contribuție de cea mai mare însemnătate, pe care știința juridică română o aduce la loc de cinste propășirii universale a dreptului.

Ca metodă științifică, d. Cantacuzino ne oferă însuși, la finele unui strălucit articol publicat în *Revue trimestrielle de droit Civil*,* caracterizarea sistemului său care cuprinde în același timp și o admirabilă cugetare. „Ceiace în chestiile sociale importă „pentru omul de știință, este mai presus de toate, de a nu contribui la „crearea de concepte artificiale, care, transformate prin iluziile și suferințele celor mulți în articole de credință, ar putea să fie de „natură a rătăci, a precipita sau a stinjeni, în paguba adevărului „și a dreptății, eterna, citeodată măreață, totdeauna tragica muncă „a omenirii. Să ne preocupăm de oameni și să ne pierdem în „contemplarea zellor!“

Ca morală și ca atitudine de cugetător față de însemnătatea autonomiei individuale în interdependența socială, d. Cantacuzino, cu prilejul soluționării problemei persoanelor juridice ne arată crezul său profund: „...In afară și mai presus de soluțiile juridice „dice pe care teza libertății individuale le implică, ea are înainte de toate o puternică valoare morală de îndrumare și de educație; căci pe lângă că în istoria civilizației inițiativa privată „s'a arătat ca un factor de progres mai îndrăzneț, mai puternic „și mai priceput decit puterea greoaie a statului... inițiativa privată mai constituie o școală de solidaritate socială, prin ridicarea libertății individuale la rolul de putere creatoare de funcții „sociale“.

Iată un glas care, mai ales în vremurile actuale, dă acestor mari și fundamentale noțiuni un răsunset semnificativ.

Valeriu Bulgaru

---

* „Noțiunea de stat și conceptul de personalități“, articol publicat în *Revue trimestrielle de droit Civil*, Paris, asupra unui studiu prin care profesorul de drept public francez, d. Hauriou, încerca să dovedească existența unei deosebiri între conceptele de „persoană juridică“ și „persoană morală“.

Cronica teatrală

— I AȘI —

— Turneul „Companiei Bulandra“: „Othello“; „Țarina“
cu d-na Lucia Sturdza.—Reprezentările trupei
de opere „Leonard“ —

„București — iată un oraș unde toți miniștrii se numesc Brătianu!“ — a spus mai demult cineva. Ne-am adus aminte de această vorbă cetind afișul „Companiei Dramatice Bulandra“ care a dat, în ultimul timp, câteva reprezentații la Iași.—Iată o trupă în care toți actorii sînt Bulandra. Să-i cităm, după alfabet: L, N., P., T. (Bulandra). Chiar d-na *Lucia Sturdza* e Bulandra!

Acum cîțiva ani l-am văzut pe d. Tony Bulandra jucînd roluri naturaliste în piese de salon: o figură corectă, o ținută zveltă și elegantă, un glas plin, ferm, armonios (mai ales după aprecierile feminine). Dăunăzi d. Bulandra a apărut în romanticul *Othello*, avînd fața mînjită cu cărbune — fără frac și mănuși. Atftea cauze de insucces! (V'aduceți aminte cît de grațios își scotea d-sa mănușile — deget după deget). Publicul era deprins să discute calm cu d. Bulandra pe *causeuse*. În *Othello* însă d-sa a aruncat dela distanță niște vaete prelungi, ca un semnal de alarmă de pe vapor — în tuspatri puncte cardinale... Nimeni nu s'aștepta la o astfel de jelanie și la atîta furie. O vecină de stal mi-a spus chiar la ureche, rotunzindu-și buzele:—Bietul Tony... îmi vine să-l mîngîi pe frunte și să-i șoptesc dulce: „De ce te-ai supărat așa?“.

Intr'un cuvînt, *Othello* a căzut — adică d. Bulandra, care de data aceasta și-a greșit genul. D-sa s'a reabilitat însă adouazi în rolul ofițerului rus din „Țarina“ de M. Lengyel. A-

ceastă comedie ușoară, cu multe situații nostime și cuvinte de spirit, redă un moment sentimental din viața Ecaterinei II : o aventură cu un ofițer de cavalerie. În cursul piesei, bogată în acțiune, personajele pomenesc și de alte aventuri imperiale : una de pildă într'un cort, în tabără, cu un soldat. Dar acestea se petrec între culise... Cortina se lasă pe disgrația ofițerului, concomitentă cu triumful ambasadorului francez, prezentat de cancelar la Curte tocmai în „momentul psihologic“, cum se exprimă sugestiv programul. Și acțiunea simți că începe *da capo*, după lăsarea cortinei...—Dar nu piesa-i interesantă ; interesant e numai jocul d-nei Lucia Sturdza. D-sa s'a coborât cu pași majestuoși spre piesa lui Lengyel. Ecaterina II și-a purtat malacovul cu grație și demnitate. Fiecare cuvânt, pe buzele artistei, avea intonații surprinzătoare. Nu tonuri—subdiviziuni de ton răsunau pe scenă. Cuvintele nu erau aruncate de un simplu aparat de precizie, ci—roștile de artistă—trălau și mulțumită mîmiceii mobile, mulțumită gestului discret și expresiv. Un joc fin, nuanțat, inteligent—chiar până la exagerare. La un moment dat --de teamă să nu pierdem nici un gest, nici o șoaptă--ne-am trezit făcînd abstracție de ceilalți actori, urmărind-o numai pe dînsa—atît de corectă, atît de distinsă, atît de spiritualizată în limitele cochetăriei feminine.—Cum n'a găsit impresarul o piesă la înălțimea talentului d-nei Lucia Sturdza ! Păcat...

Compania „Leonard“ s'a oprit, în turneu-i oficial, și la Iași. Ne-am așezat în stal, așteptînd cu nerăbdare ridicarea cortinei. Doar trupa aceasta, în anii adolescenței noastre, ne-a descoperit multe din dessous-urile vieții... După cîteva lovături de taler (în vremea aceia regizorul lovea cu un baston în scînduri),—cortina, cu mici opriri, se ridică până sus. O biserică... D. Leonard avea odinioară predilecție pentru altfel de localuri. S'a pocăit ? Dar—liniște ! Un brigand, cu pelerină neagră, intră în scenă—rotîndu-și ochii fioroși împrejur... Apoi începe, acompaniat de orchestră : „Io sono... caro... prigionero“. A da,—il recunosc. Acesta cînta pe vremuri : „Și-am să-i trag un chef, băeți !“ Ce schimbare ! Mutra lui veselă dinainte de războiu s'a posomorît într'afîta, încît acum cu greu i-am putut „descifra“ trăsăturile. Peste puțin timp, cu pași gravi, coboară treptele din fund o venerabilă matroană. Vai, cum a îmbătrînit ! Și nu-s decît vre-o cincisprezece ani de-atunci. Mi-aduc aminte ca acum. Era drăgălașă — toată în horbote, ca un zarzar în floare. Rîdea într'una. O, dînții aceia... își înclina puțin bustul înainte, își prindea cu două degete rochia pe ambele laturi și, clătîindu-se ușor, începea un cîntec sprîntar :

Eu sint fetița dulce,
 Trimisă sint de sus.
 Cînd Domnul mi-a dat viață
 Era bine dispus...

Aici... rochițele erau zvirlite, c'un gest scurt, în sus... jartiera arăta granița dintre permis și „verboten“. Ochi neastîmpărați treceau granița. Publicul, orchestra, decorurile nu mai existau. Lecția de Matematici parcă își destrămase cifrele în neant. Pedagogii? Directorul? Nimic! Jartiera aceea... Actrița sărea în spatele d-lui Leonard; și amindoi dispăreau între culise urmăriți de aplauze și de priviri invidioase. De-atunci nu-l pot suferi pe d. Leonard...

Interpreta „Fetei Dulci“ nu-și mai rotește astăzi, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai sus, rochiile de dantelă... Piciorușele și-au mărit „numărul“. Abilitatea lor coreografică a dispărut. Actrița pășește acum solemn—ca un actor antic în coturni. Nu mai sare pe umerii actorilor, nu se mai învîrte într'un picior, nu mai rîde—ca un șipot de munte. Așa-i de serioasă! O rochie lungă îi cade până în pămînt. Unde-i jartiera aceea?...

Dar d. Leonard? Mult am vrea să-l vedem, să-l auzim cîntînd („cîntînd“—c'est une manière de parler). D. Leonard însă nu se arată nici în primul act, nici în actele următoare. Strașnic am fi vrut să-i studiem metamorfoza.

Doamnele care au fredonat, ani de zile, romanțele d-lui Leonard, dereticînd prin casă sau pregătînd cozonaci cu mac, au renunțat demult la poezie. Domnișoarele s'au măritat, au copii și-s amorezate de artiști dela cinema. Gloria d-lui Leonard a trecut.

D-sa a apărut pe scenă probabil în sările următoare, cînd nu l-am văzut—ca element de operă. Sau poate n'a jucat de fel... poate-l numai directorul trupei. Nu știm.

Oricum, imagina d-lui Leonard—un tînăr creț, zglobiu, seducător—stăruie încă în mintea publicului, ca 'n sara aceea... cu dansul, cu jartiera, cu fuga între culise... Poate și aversiunea noastră are aceiași vechime.

M. Sevastos

Miscellanea

Europeism și tradiționalism

Avem și noi, în fine, o „*quêrelle des anciens et des modernes*“. Mai multe publicații tradiționaliste cer din nou artă clară, clasică. Altele vor artă românească autentică, vreau să zic, inspirată de veletățile și posibilitățile naționale. În fine, cîteva denunță inspirațiile moderniste românești ca împrumutate din sforțările care se fac astăzi, în lumea germană, la München ori la Viena, aceste centre evocînd dela 1916 încoace, groaza patrioților, a mamelor de familie și a direcțiunii siguranței generale. Să încercăm a reconstrui genetic acest proces. Cînd s'a lichidat războiul, România rămăsese fără stocuri, lipsită total de coloniale, mătăsuri și cărți occidentale. S'a importat atunci, aproape oficial, adică cu bonuri de tezaur, smochine, pijamale și expresionism. Doi ani de războiu, blazaseră cele mai nesăcătuite izvoare de patriotism. Volam occident și exotism, într'un fel sau altul, dar cu orice ch'p. Lăcomia importului era omagiu pe care izolarea noastră îl aducea restului planetei.

S'a văzut atunci și cel mai puternic curent de emigrație culturală către capitalele europene. Prin 1920, singur Parisul număra peste 3000 de studenți romini. După o frugală informație pe acolo, s'au întors mulți din ei, aducînd în geanta de călătorie, mostre după modele occidentale. Unii s'au însărcinat cu reforma teatrului, alții cu a revistelor, alții cu a sintaxei. Aceștia

din urmă au reușit să împace pe Miron Costin cu Rainer Maria Rilke ori F. Werfel, realizînd o limbă cronicărească turnată în cel mai autentic metru expresionist. Alții s'au adresat teatrului, realizînd înscenări, care erau cu atît mai hilariante cu cît trebuiau să fie mai tragice. Pictura a adus și ea un transport nou de inepții, jumătate naive, jumătate șarlătănești, pe care un public neinițiat sau zăpăcit le admiră de frică, lipsit de sfatul autorizat al criticului de artă,—trebuie s'o spunem,—absent cu desăvîrșire la noi în țară.

Și ca toate popoarele de epigoni, am exagerat. Cînd în Apus, mentalitatea dadaistă a decăzut după o scurtă vilvă, făcînd loc, cel puțin în Franța, unei puternice reacțiuni neoclasice. Ia noi s'a continuat un curent artistic început în Occident încă înainte de războiu, dar azi complect lichidat. În timp ce făcea călătoria către noi, dadaismul murise în patria lui de origină :

„Era pe cînd nu s'a văzut
Azi o vedem și nu e“.

E soarta tragică a provinciei față de capitală : nu poate adopta simultan aceeași modă. Cînd se poartă la București rochiile scurte, la Mizil se poartă lungi. Fiindcă viața principiilor moderne e efemeră, până adoptă provincia o nouă tablă de valori, capitala a și schimbat-o.

Să ne ferim totuși, ca poziția noastră să fie interpretată ca tradiționalistă. Revista noastră ocupă și azi, cași în trecut, o poziție intermediară între tradiție și europeism. Sîntem contra oricărui zid chinezesc. Voim un contact de toate zilele cu lumina Occidentului dela care avem de învățat totul. Credem că ce e bun și generos în țara aceasta ne-a venit de peste hotare, prin intermediul acelor minunați „bonjuriști“ care nu și-au uitat suferințele de acasă, pentru petrecerile de aiurea. Trecutul nostru e sărac în cultură, în artă și în ideologie, și în afară de păturile populare, e prea puțin al nostru. Tradiționalism pur și simplu, înșamnă grandomania mizeriei. Vorba lui Nietzsche, aplicată poporului german după 1870, „noi nu avem nici ieri, nici azi, numai mine“, e cu atît mai adevărată pentru noi. Dorim să importăm valori de peste hotare. Dar să ne în-

țelegem bine care. Nu dibuiri minoritare discreditate în chiar patria lor. Ne dezgustă acea mitocănie în imitație după care cutare fiu de sătean, adesea în prima generație de alfabetism, nu mai poate trăi fără senzațiile perverse ale opiului, ale cocalnei, ale versurilor lui Cocteau ori a pînzelor lui Van Dongen.

Și slavă domnului că avem ce importa. Ne lipsesc total până la demență, sistemele ideologice care dau un sens lumii și vieții, ne lipsește, în dureroasa noastră incoerență, logica. Ne trebuie imperios și urgent silogismul. Ne lipsește complect morala, nu aceia ipocrită a filistinismului colectiv, ci aceia personală, care e o chestie de scuză față de propria conștiință, de proprie împăcare, de revoltă sinceră, de demnitate neîntinată. Ne lipsește gustul, îndreptar de măsură, de tact și de decență față de toate deșanțările, urîțeniile și excesele. Și în fine, ne lipsește dureros, până la asfixie, sentimentul democratic al libertății și al dreptății, respectul persoanei altuia, care trebuie să fie altceva decît un mijloc de exploatare cotidiană.

Cînd e atîta pustiu la noi, tocmai rafinăria senzorială ne mai lipsea ?

Am cerut întotdeauna contactul cu Occidentul : în politică, știință și tehnică. În literatură însă e cu totul altceva. Artistul, pentru o mie de motive, nu poate fi decît național. Produs al unei societăți, el scrie pentru o societate dată. Marea lui calitate e specificitatea. Și aceasta nu poate fi decît națională. O inspirație forțată, care ar veni dela un grup de senzații, pe care viața noastră nu le cunoaște, cași reacțiunile exotice în fața acestor senzații, nu poate da decît literatură de seră, sau în cel mai bun caz, de abilitate. Literatură mare sau cel puțin propriu zisă nu poate da.

Am spus-o de atîtea ori ; aceasta am înțeles subț crezul nostru poporanist. O epocă, care imită procedee literare de aiurea, nu poate fi interesantă decît ca simptom. Ea însămnă o criză, un provizorat, care mai de vreme ori mai tirziu trebuie să aducă altceva.—*M. R.*

Cazul lui Unamuno

Vestea deportării lui Miguel de Unamuno într-o insulă perdută a Atlanticului, a impresionat suflarea intelectuală a Europei

întregi. Căci ilustrul scriitor, essayist, romancier și poet, despre care s'a vorbit de mai multe ori în revista noastră, nu e o simplă glorie locală, ci una din figurile reprezentative, și de o înaltă autoritate morală, ale lumii latine.

Operele lui, în care face apologia lui Don Quichotte, cavalier al idealului, ca și acea asupra „Sentimentului tragic în viață“, traduse azi în mai multe limbi, sînt o vibrantă și adesea splendidă apoteoză a acelui avînt mistic, eroic, patetic, irațional, înclinat spre excesiv și extrem, care a fost totdeauna una din trăsăturile literaturii spaniole și în același timp a temperamentului arzător și pasionat al copiilor Sudului.

Ceiace Rusia țaristă nu și-a permis împotriva lui Tolstol odinioară, un soldat ignorant și brutal, dictatorul De Rivera, nu a ezitat să o facă, față de un om, care nu e numai un mare nume al patriei lui, ci pentru mulți încarnează însăși conștiința Spaniei! Lungul șir de martiri, ce umple cu cinste paginile unei istorii, care a uitat demult de efemera glorie a atîtor „cezari de carnaval“, arată însă, în deajuns, neantul acestor infantile și simpliste măsuri medievale. Ele pot cel mult califica un regim, grăbindu-i poate declinul. Bun neprețuit și de o valoare eternă, libertatea gîndirii trebuie însă totdeauna, oricînd și oriunde aparată de luptătorii condeiului, chiar dacă prin nedemnitățile lui, brațul secular ce a atins-o ar merita doar disprețul.

Iată de ce simțim de datoria noastră, că la inimosul apel al lui Valery Larbaud să ne reunim glasul, cu acel al atîtor intelectuali ai apusului și să protestăm cu toată puterea, împotriva deportării marelui scriitor.—/ X.

P. Nicanor et Co.

Recenzii

Andrei Corțeanu. *Schițe politice și economice*, Colecția actualității, „Cultura națională“.

D. Corțeanu e unul din puținii noștri scriitori politici care cugetă.

Părerile lui exprimate într'un stil viguros și elegant nu sînt niște simple impresii subiective sau un produs al palinilor de partid. Alimentație de o cultură generală social economică solidă și de o vastă informație, ele au la bază o concepție și pornesc totdeauna dela o analiză obiectivă și sistematică a realității.

Ideia ce domină opiniile sale în politica externă, înrudită de altfel cu părerea unui Keynes sau Nitli, e aceea a nevoei unui nou sistem politic european, în acord cu necesitățile vieții economice.

Pe cînd solidaritatea și unificarea economică a Europei se impun ca o necesitate vitală de existență și în același timp de rezistență a ei, împotriva Americii și a Asiei, organizațiile politice mari și mici, au rămas, în urma războiului, slăpînite de aceleași vechi prejudecăți istorice, moșteniri ale unor vremuri, cu sule de ani în urma progreselor economice de azi.

Aceste prejudecăți agravează criza economică și financiară în care se zbate Europa, ele împiedică libera circulație a bunurilor, făcînd ca Statele să se dizolve în izolare și să fie amenințate de faliment.

Cît timp, un sistem politic stabil nu va fi găsit, învingătorii continentali vor prefera chiar ruina generală, căci puterea lor actuală stă azi, mai mult în nepuțința economică a învinșilor.

D. Corțeanu speră însă, că ruina economică ce servește în urma războiului de bază a echilibrului european, va trebui să convertească pînăla urmă, popoarele Europei la o nouă religie politică.

Aceasta implică însă, în mod fatal, slăbirea vechiului crez al suveranității naționale și aici trebuie să căutăm greutatea de a găsi o soluție.

Liga Națiunilor sau o altă instituție, concepută în același spirit, va trebui ferită de riscurile politice, să devină regulatorul vieții economice. Ea ar deține, exclusiv, dreptul de a bate monedă pentru toată Europa și de a acorda credite. Statele naționale, lipsite de dreptul de a bate monedă și de a falsifica la nevoie, nu ar mai putea cultiva războiul, ca mijloc de realizare politică și ele ar trece astfel, din faza organizării politice agrare și agresive, în aceea a solidarității economice.

Nu mai puțin interesante, deși avînd un colorit mai personal, mai multă vervă și avînd combativ sînt opiniile d-lui Corleanu, în politica internă.

Asemenea școlii junimiste, al cărui descendent se declară, d-sa socoale burghezia ca o plantă ce nu-i naturală, în organizația noastră socială. Industria romînească e în fașă și nu reprezintă, nici ca capitalism, nici ca proletariat, o forță capabilă să reziste jărănimii. Burghezia noastră blurocralică se sprijină numai pe deținerea puterii în stat și în momentul în care o va pierde, va pierde totul, căci hrănilă și întreținută în mod artificial, ea nu are nici măcar practica profesională a burgheziei capitaliste. Naționalizarea izvoarelor de bogăție, permisă de noua constituție, nu tinde decît la extinderea și perpetuarea parazitismului unei minorități dominante, ce se susține numai prin dictatura politică și economică și grație pasivității tuturor păturilor sociale.

Impotriva acestei stări anormale și primejdioase, organizarea jărănimii ca partid, apare ca o profundă necesitate și lupta de clasă nu e o sperietoare, sau o frază de efect, ci o realitate și o datorie.

Noul partid nu trebuie să se lase însă condus de vederi teoretice, ce se potrivesc pentru jări într-o fază economică mai înaintată, ci admișînd liberul joc al legilor naturale, să tindă la crearea unei burghezii ca și a unui proletariat rural, devenînd astfel un partid al proprietarilor agricoli.

Marile chestii de actualitate : acea evreiască sau criza economică, sînt analizate într'un spirit larg și cu o deosebită pătrundere de d. Corleanu. Convins de nevoia absolută în care sîntem de capitalul străin, d-sa are pagini crude impotriva himerei naționalismului economic, ce nu vede preluțîndeni decît trădători, a misticismului vizionar cași a obsesiei valutare a conducătorilor noștri financiari, ale căror măsuri contribuie în realitate la dezorganizarea statului, la mizeria salariaților și ruina producătorilor.

Oricine simte nevoia să se orienteze în problemele de o importanță covârșitoare azi, ale politicii externe cași în haosul vieții noastre publice și sociale, va consulta cu un real folos, aceste studii serioase și substanțiale.

A. D.

* * *

General C. Găvănescul, *Egiptul*, Vol. I. din Ocolul Pămîntului, Tipografia Gutenberg, Timișoara.

Egiptul a fost cea dintăiu etapă mai lungă din călătoria împrejurul lumii a Prințului Carol, călătorie descrisă de generalul Găvănescul în patru volume, din care întăiul intitulat *Egiptul*, formează obiectul recenziei de față.

Volumul I conține 400 pagini și e înfrumusețat cu numeroase clișee originale și hărți topografice, care constituiesc, după mine, partea cea mai principală dintr'o carte de călătorie, dacă sînt înșirate sistematic și dacă reprezintă ceiace este caracteristic.

Autorul descrie zi cu zi impresiile sale personale asupra a tot ceiace a vizitat, adăugînd note statistice din spusesele ciceronilor, din Baedeker sau din lucrări consultate asupra subiectelor descrise.

Nu judecăm cartea din punct de vedere literar. Observăm numai că descrierea călătoriei e impetrijată în mod sistematic cu reminiscențe din viața intimă a autorului, care nu privesc de loc titlul volumului și pîlcăiesc dela o vreme pe cefilor prin deasa lor repetare.

Din punct de vedere științific însă, mai ales pentru mine care am urcat Nilul până la cataracta a II-a și pot controla pas cu pas o

călătorie în Egipt. pot afirma că volumul conține regretabile greșeli geografice, istorice și astronomice.

Scăpări din vedere a celace este interesant și mici erori sau navitități, se întâlnesc destul de des aproape la fiecare capitol, dar acestea pot trece neobservate, mai ales că această carte se adresează marelui public. Însă marele public e foarte peștriș; întrinsul se găsește și specialiști pentru care o *erezie științifică* sare în ochi cași cum ar fi scrisă cu cerneală roșie.

Semnalez cîteva, ca să se vadă că volumul intitulat *Egiptul* n'a fost supus unui control riguros înainte de a fi dat publicității. La pag. 40 se află scris: *La ora 5.30 dimineața văd luna în formă de corn în creștere*. Niciodată decînd știe lumea, luna nu poate crește dimineața, ci seara!!

La pag. 69, o mare erezie astronomică repetată încă de două ori în cuprinsul volumului. Autorul zice: *Am crucea de sud deasupra capului* (L. Alexandria 31° lat.) sau mai departe la pag. 284: *Crucea sudului s'a ridicat sus pe cer și parcă a început a inclina nișel spre nord (!)*. La pag. 385: *Crucea sudului s'a dus demult spre nord trecînd dîncolo de creștetul capului nostru*. Erezia atinge punctul ei culminant cînd autorul declară tot la pag. 69: *Steaua polară s'a scoborit mult spre orizont*. La cîte grade poate să se afle steaua polară la Alexandria? Evident la 31° căci latitudinea unui loc se calculează după înălțimea stelei polare. Deci steaua polară la 31° iar crucea de sud la 90° (după cum afirmă autorul), prin urmare diferența între aceste două polare e 59 pe cînd în realitate este de 162°. Ca cineva să poată avea crucea de sud la zenit trebuie să meargă în regiunea polară anarctică la 62° lat. căci constelația Crucii de sud se află numai la 28° departe de polul sud ceresc. La Alexandria nu se vede de fel (căci 90 - 31 = 59 alții cit Alexandrinii văd din emisfera australă cerească). Dela Theba (25° lat.), Crucea de sud abia apare la orizont, iar la eșirea din portul Aden (10° lat.) această constelație se urcă până la 18° deasupra orizontului. Cum vedem, nici într'un caz nu se poate urca până la zenit în locurile pe unde a trecut autorul, care a confundat această celebră constelație cu Orionul.

La pag. 141, autorul crede că mumia lui Keops se află la muzeul egiptean, cînd e lucru știut că poporul răscolindu-se după moartea acestui faison, a pătruns în piramidă rupîndu-i mumia în bucăți.

La pag. 142, autorul vizînd cavoul reginei din marea piramidă, se miră că nu găsește sarcofagul și zice: *Nu s'au mulțumit „hoșii” numai cu mumia și cu comoara, ei au luat și sarcofagul de granit (!)*. Această este o imposibilitate, de oarece acolo n'a existat niciodată sarcofag, și chiar de ar fi fost, nu putea fi scos prin strîmia intrare. Regina s'a îngropat în picloare într'o escavațiune în zid.

La pag. 145, autorul zice că sfinxul s'a cioplit pe deaîntregul în stîncă pe care se odihnește, cînd e lucru dovedit de egiptologi că s'a lucrat din piatră adusă. De crăpătura dintre două blocuri s'a pfitat pentru a se săpa gura.

La pag. 148, autorul descrie templul descoperit la picloarele sfinxului, în pămînt. Coloanele dinăuntru, autorul zice că sînt de granit *avînd o duritate aproape metalică și un luciu ca de sticlă*. În realitate e un cuarț foarte compact, lucrat și lătat extrem de fin dintr'o carieră (zisă de indigeni de „alabastru”) locmat dela Asuan.

La pg. 320, bisERICA Copșilor din Cairul vechiu e numită Sf. Gheorghie, pe cînd ea se numește Alu Serge (Sf. Sergiu).

La pg. 340, auto-ul crede că actualul canal al Suezului a fost început încă depe vremea lui Darius, Ptolomeu și Traian și mai mult chiar, dat circulației, cînd e lucru știut că vechiul canal s'a săpat între Nil și Marea Roșie mult mai sus, că a ucis mii de oameni și n'a fost terminat niciodată din cauza superstiției poporului.

* Este o constelație circumpolară la 28° lat. australă (nu apune niciodată).

În ce privește clișeele fotografice, autorul le-a încurcat, și explicația dată sub ele (la multe) nu corespunde adevărului. Confuziile sînt regretabile, dar nu pot fi controlate de acei ce nu cunosc Egiptul. Deamînirea singur autorul mărturisește la pg. 312: *Azi am vrut să-mi pun în curent toate lucrările. Altfel s'ar fi aglomerat și nu le-aș mai fi dat de rost (!)*

Să arătăm cîteva: la pg. 223 vedem o fotografie care corespunde (după autor) colonadelor din templul Medinet-Habu dela Theba. În realitate această fotografie reprezintă colonadele templului dela *Esneh* mult mai în susul Nilului!

La pg. 250, vedem o fotografie care are în jurul ei scris: Ruinile templului din Kourna. În realitate fotografia reprezintă colonadele templului din Lușor, unice în tot Egiptul prin frumuseța lor. La Kourna nu există colonade!

La pg. 280, vedem statuia lui Ramses II culcată la pămînt între palmieri. Autorul o așează în necropola Thebei lingă Ramzeum; în realitate colosul fotografiat se află tocmai la Memphis pe drumul ce merge la piramidele Sakora!

În prefața cărții se anunță apariția a încă trei volume: India, Japonia și America. Urăm autorului să fie mai fericit decît în acest prim volum.

Gh. Rașcu

* * *

Werner Sombart, *Les juifs et la vie économique*, trad. par dr. Jankélévitch, 512 pag. Payot.

Celebrul profesor de economie politică dela Universitatea din Berlin, încearcă în ultimul său studiu să pună în lumină clarificatoare rostul pe care l-au avut Evreii în dezvoltarea capitalismului modern, și implicit a civilizației contemporane, izvorită din acest capitalism.

Lucrarea sa recentă se desfășură în același cadru de larg relativism, care formează crezul economistului german.

Viața, cu variatele sale aspecte—inclusiv cel economic—nu poate să-și aibă obirșia într'un principiu general, permanent.

Rostul filozofului, cași al economistului nu este să descopere norme directive de o valabilitate perpetuă,—ci să desprindă factorul sau factorii care la un moment dat, și în anumite împrejurări, exercită o înfrîntare de căpetenie asupra vieții economice.

Spre deosebire de școala austriacă de pildă, care,—în analiza elementelor vieții economice—dă o deosebită însemnătate mobililor de ordin sufleteș, disprețuind condițiile sociale și epoca, în care aceștia mobili se manifestă,—W. Sombart pune pe aceiași treaptă cu factorii psihici, mediul și împrejurările istorice.

Cheia explicatoare a vieții economico-sociale, economistul german o găsește în *psychologia istorică*.

Iată cum sintetizează această concepție:

„Cel care văzînd în spiritul capitalismului, forța motrice a vieții economice moderne, vrea să-l urmărească în toate manifestările sale de seamă, trebuie—inainte de orice—să fină socoteală de faptul următor: capitalismul a început să se dezvolte în acest mediu particular, alcă-

lul de evul-mediul european, adică în mijlocul unei naturi determinate, al unor rase determinate, de un moment în care cunoștințele tehnice și civilizația spirituală atinseseră un anumit nivel într'un cadru de organizație juridică și ordine morală determinate; că același spirit capitalist ar fi produs efecte cu totul deosebite, dacă s'ar fi manifestat în alte condiții. Există prin urmare o teorie a capitalismului în genere". (Le capitalisme moderne, pag. 28)

În lumina acestor principii, Sombart se străduiește să conlucreze contribuția Evreilor la formarea capitalismului modern. Evreii au avut — în epoca de constituire și dezvoltare a societății capitaliste contemporane — un rol mult mai important decît s'ar părea la prima ochire.

Încercînd să explicăm transformările efectuate în viața economică a Europei în spațiul de timp ce se scurge între sfîrșitul secolului al XV și sfîrșitul sec. XVII, — observăm o deplasare a centrului economic de gravitate din țăările de miazăzi ale Europei, către cele de miază-noapte și răsărit.

Această schimbare a centrului de gravitate a fost extrem de bogată în urmări: odată cu apunerea strălucirii și sărăcirea orașelor italiene, cu decăderea Spaniei, cu prosperitatea vremelnică a Lyonului, înflorim înflorirea economică a Hamburgului, a Franckfortului, a Livorniei, etc.

Sombart stabilește un paralelism explicator între soarta economică a statelor și orașelor de o parte, și deplasările elementului evreesc de altă parte; în epoca de care ne ocupăm, Evreii — din varlate motive — se ridică din partea sud către nord-estul european.

De aci legătura: „...privînd mai deaproape, am putut să-mi dau sama că Evreii erau aceia, — care sub raporturile esențiale — prilejuiseră avîntul economic al țărilor și orașelor în care se așezau și decădența economică a țărilor și orașelor, pe care le părăseau" (Les Juifs et la vie économique, pag. 10).

Și acum, întrebarea capitală: căruia fapt se datorește înclinația elementului evreu către viața economică și firește, rolul hoților, împlinit de ei în stimularea și desăvîrșirea economiei moderne?

Răspunsurile de până acum: „constringere externă; aptitudini speciale pentru comerț și trafic; lipsa de scrupule; și altele asemenea sînt vagi și banale, nepuținătoare să ne lămurească una din cele mai însemnate și delicate întrebări a istoriei universale.

Un prim element determinant în menirea economică a Evreilor este religia.

„Este un fapt incontestabil — spune Sombart — că religia unui popor sau unui grup de popoare, hotărâște în mare parte forma și organizația vieții sale economice.

„La Evrei, religia nu era numai un prilej de sărbătoare; ea pătrundea viața de toate zilele pînă în cele mai neînsemnate amănunte...

Legea ebraică nu stabilea numai raporturile între om și Dumnezeu, iar prescripțiile religiei nu erau sortite să satisfacă numai o nevoie metafizică: cărțile religiei conțin deopotrivă norme obligatorii pentru toate raporturile imaginabile între om și om și între om și natură. Dreptul iudaic face parte din sistemul religios cași morala iudaică" (pag. 252).

Principiile religioase erau perfect cunoscute de cel mai umil dintre Evrei.

Analizînd proverbele Evreilor, Deuteronomul și Psalmii, Sombart evidențiază caracteristica iudaismului, ajungînd la încheierea că la baza religiei ebraice rezidă aceleași idei conducătoare, care alcătuiesc trăsătura esențială a capitalismului; și unele și altele sînt insuflețite de același spirit (pag. 268).

Al doilea element al înriuririi preponderante exercitate de Evrei asupra evoluției economice, este faptul următor: un popor — ca cel evreu — cu sîngele cald, popor de deșert, popor nomad, a venit — prin pe-

regnările sale— în atingere cu popoare de o constituție radical deosebită, datorite cu un temperament calm— uneori rece,— sedentare, legate de pământ— și a fost, astfel, nevoit să trăiască și să muncească în mijlocul unor condiții externe care nu sâmâneau întru nimic țării sale băștinașe.

Fără îndoială, dacă ar fi rămas pe meleagurile lor primitive sau dacă ar fi emigrat în ținuturi calde, Evreii ar fi acționat conform temperamentului lor, însă activitatea lor n'ar fi avut caracterul dinamic, sub care s'a manifestat în țările europene.

Probabil că ei ar fi jucat un rol similar Armenilor în Caucaz, Kabililor în Algeria, Chinezilor, Afganilor sau Perșilor în India.

Însă noi n'am fi avut în nici un caz acest produs extraordinar al civilizației umane : capitalismul modern.

Sombart vede obirștia înriuririi profunde, enorme, desfășurată de Evrei asupra economiei și— firește— asupra civilizației moderne, într'o contopire particulară a împrejurărilor externe și condițiilor interne a poporului evreu.

Capitalismul își datorează nașterea sa unei asocieri pur întâmplătoare a unor popoare cu o constituție adinc deosebită și ale căror destine au fost determinate de o mie de împrejurări deopotrivă întâmplătoare.

Fără risipirea Evreilor în țările emisferului nordic al globului terestru, n'ar fi fost nici capitalismul modern, nici civilizația zilelor noastre.

*

De cîtăva vreme însă, înriurirea Evreilor este în declin. Faptul se poate stabili prin cercetarea datelor statistice asupra întreprinderilor economice, unde întâlnim tot mai rare nume de Evrei, alit în consiliile de administrație, cit și în posturile de directori, etc.

Constatarea aceasta se fundează— e drept— pe un element pur exterior, însă este coroborată și de alte fapte.

Explicația declinului o găsim într'o serie de cauze complexe : în primul rînd, ne-Evreii au dobîndit abilitate în mînuirea factorilor economici, prin transformarea înclinațiilor personale și adaptarea lor condițiilor și cerințelor sistemului capitalist ; în al doilea rînd, Evreii au pierdut— în urma modificărilor, ivite în starea lor externă (îmbunătățirea statului civic, scăderea sentimentului religios)— cel puțin în parte, aptitudinile, care le-au îngăduit odinioară o influență hotărîtoare asupra vieții economice ; și în al treilea rînd, micșorarea înriuririi Evreilor se datorește schimbării efectuate în condițiile obiective ale mediului în care se desfășură activitatea economică : marile întreprinderi capitaliste— de pildă instituțiile bancare— devin, pe zi ce trece, administrații birocratice, care nu mai au imperioasă nevoie de intervenția aptitudinilor personale și specifice.

Noua fază a capitalismului substituie burocratismul comercialismului.

*

Dintr'un anumit punct de vedere, studiul este unilateral, în sensul că năzuește să limpezească rolul Evreilor în economia modernă, fără a menționa întru nimic, factorii care alături de ei, au contribuit la făurirea capitalismului contemporan ; cu toate acestea, însuși auto-

rul recunoaște că alături de Evrei, alți factori au avut un rost covârșitor.

Cartea e scrisă într'un spirit de rară obiectivitate, autorul ferindu-se să facă cea mai neînsemnată apreciere asupra caracterului Evreilor, asupra operei și acțiunilor implinite de ei.

Sombart înregistrează faptele, le cercetează, le explică înlănțuirea cauzală, lăsind la o parte orice judecată de valoare asupra acestor fapte.

Insemnătatea acestui studiu pentru cunoașterea forțelor creatoare ale capitalismului modern e inutil s'o mai subliniem.

Petre I. Ghiță

T. G. Masaryk, *Idealurile umanității. Despre bolșevism*, traducere de P. Cancel, „Cultura națională”, 1923, 85 p. 25 lei.

Președintele republicii ceho-slovace e sociolog. Activitatea sa științifică e mai mult decât vacanța unui politician. Studiul său asupra marxismului (*Die soziologischen und phylosophischen Grundlagen des Marxismus*, Wien, 1899) e primul, conceput sub punctul de vedere filozofic general al unei sociologii științifice autonome, independentă de materialismul istoric. Studiile sale asupra istoriei și vieții sociale rusești constituiesc una din cele mai complexe, mai sintetice și mai profunde monografii asupra acestei materii. O traducere românească s'ar impune.

Celelalte opere ale sale se resimt de caracterul militant al propagandei naționale cehe.

Studiile care ni se dau azi în traducere românească sînt scrise după războiu, și se adresează în formă vulgarizată, marelui public. Nu înțelegem pentru ce s'au ales din opera lui Masaryk tocmai aceste cercări de bătrînețe. S'ar fi putut traduce cu mai mult folos studiile asupra marxismului ori asupra Rusiei.

Se trece în revistă rapidă socialismul, individualismul, utilitarismul, pozitivismul, evoluționismul, principiile fundamentale ale eticii umanității. Autorul e eclectic și alege din toate aceste directive, părțile care i se par sănătoase. Ultimile pagini conțin o critică a bolșevismului sub lumina punctului de vedere democratic și sînt adresate muncitorimii cehe. Traducerea d-lui P. Cancel e clară și corectă.

M. Ralea

C. Bouglé, *De la sociologie à l'action sociale* (Pacifisme, feminism, cooperation), Paris, Presses universitaires, 1923.

Profesorul de sociologie dela Sorbona, adună în acest volum cîteva studii împrăștiate prin reviste și cîteva conferințe ținute la diferite culturale ori sociale.

Problemele tratate sînt următoarele: „Tradiția franceză și Societatea Națiunilor”, „Cooperarea intelectuală internațională”, „Problema morală a democrației” — conferință făcută la București în April trecut, „Viața morală și idealul național”, „Feminism și sociologie”, „Producători și cooperatori”.

După cum se vede, e vorba de probleme de morală practică, cotidiană. Ele nu sînt studiate însă după capriciul inspirației ori după constatări empirice. La baza lor stă metoda sociologică franceză, inaugurată de Durkheim și continuată cu succes de d. C. Bouglé. Metodă care constă în a considera socialul ca anterior individu-

alului, deși formal ca și aceștia din stări sufletești, din reprezentări, colective însă Idealism social care se opune materialismului istoric, așa de exclusivist în unele din interpretările sale.

Această melodă e, în plus, comparativă. Ea își alege materialul din tipuri sociale diferite, îl clasează, îl comoră în timp și în spațiu și pe urmă își formulează concluziile. Înarmat cu aceste experiențe cu caracter teoretic, d. C. Bouglé pășește cătră o serie de inducții practice. Bazat pe metoda sa, el poate arăta un optimism justificat în realizarea și progresul cooperatismului, al feminismului, al democrației, al Societății Națiunilor.

În slujba acestor idei d. sa alege, ca totdeauna, exemple strălucitoare, și întrebuințează acea formă suplă, plină de intuiții fine și de nuanțe de inteligență care fac farmecul obișnuit al scrierilor sale.

L. Levy Brühl în lucrarea sa „La morale et la science des moeurs”, a arătat convingător că orice aplicație practică, orice artă socială cu caracter normaliv, nu se poate înfăptui decât pe baza unui sever studiu teoretic preslabil. Medicina științifică n'a fost posibilă decât cînd biologia era deja fundată. Cei care se mai îndoesc încă de progresele pozitive ale sociologiei, pot căpăta o confirmare indirectă din aplicațiile fecunde pe care le indică cartea d-lui C. Bouglé.

M. Ralea

* * *

Léon Daudet, *L'Hécatombe*, (Récits et Souvenirs politiques de 1914 - 1918), Paris, Nouv. Libr. Nat..

Hecatomba de care vorbește d. Daudet în aceste memorii sînt morșii Franței în războiul european. Un milion trei sute douăzeci și cinci de mii de morși, față cea mai mare „hecatombă” pe care o nație a sacrificat-o vreodată pentruca să-și scape viața și să-și salveze libertatea. Această hecatombă omenească ar fi putut să fie neasemănătoare mai mică, — după părerea d-lui Daudet, — în cazul cînd Franța n'ar avea regimul nenorocit pe care-l are. (Nenorocit, tot după părerea d-lui L. Daudet). Iată teza pe care autorul o apără cu talent și cu nesuspus de răpitoare vervă.

Celace constituie interesul acestor 300 de pagini, nu sînt teoriile regaliste pe care autorul le dezvoltă și le-a expus deatîta ori în „Action Française”, și 'n alte multe lucrări ale sale. D. Daudet, pururea gata de luptă, le repetă aceste teorii cu accent viguros, și 'n aceste memorii. Dar, mai interesante și mai instructive decît aceste raționamente, adesea foarte ingenioase și nu totdeauna utopice, sînt faptele concrete și nouă pe care d. Daudet le aduce în sprijinul credințelor sale politice. Celitorul poate să mărturisească alt crez politic, poate să nu accepte nimic din premisele autorului, poate să refuze ca neîntemeiate, ca prea ușuratic generalizate și exagerate, concluziile trase din înșirarea și interpretarea faptelor, dar nu va putea nega elocvența seducătoare a faptelor însăși pe care d. Daudet le dă publicității. Ceiace poate face celitorul venerator de alie dogme politice, e să restrîngă semnificația faptelor și a documentelor aduse de d. Daudet, sau, în cel mai bun caz, să schimbe interpretarea lor. Clemenceau, republican de sînge și de suflet și, dușman înăscut al doctrinei și-al oamenilor reprezentajî prin L. Daudet, s'a închinat în fața evidenței faptelor, și, ajungînd la cîrmă, a lucrat în consecință.

Doctrina d-lui Daudet, și raționamentele pe care le dezvoltă, n'ar părea altă de utopice într-o țară unde regimul republican și democrat și-a dat cu belșug roadele, dacă una din premisele acestui spirital „camelot” al Regelui, ar corespunde realității. Și anume, a-

firmația d-lui Daudet că Franța ar fi țara cea mai amenințată de pe continent, în continuu pericol de moarte. E evident că dacă realitatea ar fi atât de tragică, „concentrarea” și economisirea (foarte problematică aceasta) energiilor naționale, și exaltarea lor ar fi un imperativ categoric pentru Franța. „Concentrarea” aceasta nu e posibilă decît c'un regim regalist și neparlamentar. D. Daudet merge, uneori, și mai departe: cere dîctatură. Premisa, pe care noi o contestăm, a avut valoare în cursul războiului european. Istoria războiului a dovedit că cele două mari și decizive învingeri franceze, luptele dela Marna, nu s'au putut realiza decît de doi „dictatori”: Joffre și Clemenceau. Dar cine, afară de d. Daudet și aderenții d-sale poate crede că Franța e azi tot așa de amenințată ca în 1914, 1918? Și că o „dictatură” perpetuă se impune? Brodînd pe astfel de premise, e evident și natural, mai dat fiind și temperamentul foarte afirmativ al d-lui Daudet, ca memoriile d-sale să fie presărate ici și colo de afirmații absurde, puerile uneori, și care nu pot fi sprijinite pe nici un element dat de rațiune. Dar la d. Daudet, — din fericire pentru d-sa, — acolo unde rațiunea zice nu! vine dogma — catolică sau regalistă, după necesități și împrejurări — și zice da! Iar acuza pe care o aduce întregului clan Cailiaux — Malvy (acesta din urmă ministru de interne în trei cabinete pe timpul războiului) deși sprijinită pe dovezi palpabile, ni s'a părut prea sistematizată. Tabloul la uneori proporții fantastice și adesea celto-rul are senzația că se găsește în fața unei descrieri trase de un nevropat care suferă de delirul persecuției... Dar să nu uităm că d. Daudet e în primul rînd un artist și că deci, la d-sa, chiar și acolo unde vorbește omul politic, dotat de altfel cu o vie intuiție a necesităților politice impuse patriei sale de o evoluție istorică de veacuri, intervine imaginația artistului colorînd totul cu culori stridente și schimbînd sugesive portrele de oameni politici cu rol hotărîtor, în caricaturi care rînjesc sinistru deasupra tragicei hecatombe a Franței... Subiectul iritat de autor și leza pe care o apără explică, și în parte și scuză, această procedură.

Cităm frînturi de titluri sugestive din frumoasa carte a d-lui L. Daudet: „L'essor des grands bobards... La panique des gouvernants... La dictature de Joffre... L'éparpillement de la vermine du monde... Deux poussées allemandes: celle du dedans et celle du dehors... Insuffisance des présidents du conseil pendant trois ans de guerre... Le coup de foudre du chèque Duval...” Acestea, în loc de expunerea conșinutului.

D. D. Roșca

* * *

O. Hesnard, *Les partis politiques en Allemagne* (Enquêtes du musée social), Paris, Crès et Co., 1923.

Studiul d-lui Hesnard, aducîndu-ne o mulțime de date controlate, ne dă cheia înțelegerii mormanului de informații confuze, și adesea contradictorii, furnizate de ziare și reviste despre Germania politică de după război. Cefîndu-l, întrezărim în lumină clară, rostul și înlănțuirea multor evenimente politice, pe care până aci nu le-am putut înțelege și avem puțința să judecăm, cu măsură cit de cit dreaptă, rolul pe care l-au jucat unii din oamenii politici germani dela armistițiul încoace.

D. Hesnard scriînd Istoria partidelor politice germane aduce deci publicului francez un mare serviciu. Materia n'a fost luată nici din lucrări germane similare care dau mai mare importanță considerațiilor de natură teoretică, neglijiînd indicațiile concrete și nici din scrierile

oamenilor politici de partid ținute de obicei pe-un ton de polemică și diformind, de cele mai de multe ori, realitatea în folosul partidului. Autorul ne înșiră izvoare: dări de samă amănunțite ale congreselor, anuare, calendare editate de diferite organizații politice, presă cotidiană, reviste, etc. Cum vedem, materie extinsă și brută. De aci, poate, defectul de formă al lucrării d-lui Hesnard: Expunerea e de cronică, seacă, adesea aridă. Selecționarea și concentrarea unui material așa de vast pe 250 de pagini a adus cu sine în mod necesar acest defect de formă. Ca fond însă, studiul d-lui Hesnard păstrează imparțialitatea cronicarului conștiincios. Autorul își înăbușește reflecțiile proprii chiar și acolo unde o judecată personală, și franceză, a problemelor ar fi fost psihologicește explicabilă și îndreptățită. Voim să spunem că programele de politică externă ale diferitelor partide germane — atingând deci direct interesele franceze — nu sînt pe nici o singură pagină a acestei cărți, dăscălite sau condamnate. Și aci, autorul caută mai mult să înțeleagă și să explice decît să judece. Calități foarte rare la autorii care tratează materie de politică recentă.

Informația e completă pentru fiecare partid în parte: istoricul formației partidului, rolul jucat în cursul războiului, peripecțiile de după războiu, compoziția, organizația, mediul recrutării partizanilor, programul tactic și mijloacele de luptă, sînt dezvoltate în cartea d-lui Hesnard. Lămuririle sînt sprijinite totdeauna pe date și pe cifre.

La lumina acestor informații, partidele germane apar ca puternice corporații organizate militarmente și ale căror rețele se întind pe tot întinsul imperiului. Acțiunea lor asupra guvernului este decisivă. Și, fapt de reținut, partidele politice germane guvernează aproape în mod direct. Căci miniștrii sînt mai mult mandatarii diverselor fracțiuni asociate în vederea conducerii, decît colaboratorii aleși ai unui premier responsabil. Regimul parlamentar funcționează în Germania în chip cu totul a parte. Puterea politică reală nu aparține unei majorități conștiente de responsabilitatea sa față de parlament ci, „ea se exercită, am putea spune, de un număr oarecare de firme rivale și asociate, care sînt reprezentate în comitetul central prin delegați aleși, și care vegheză cu sfînțenie să se păstreze partea de influență care le revine la fiecare din ele în raport cu importanța lor în direcția întreprinderii”. Căci, în principiu, se poate spune că un partid are drept la un număr de deputați proporțional numărului aderenților săi, în cabinetul Imperiului la un număr de miniștri proporțional efectivului său parlamentar etc. etc..

Inconveniențele unui regim parlamentar astfel conceput sînt manifeste. Căci sentimentul responsabilității politice, în general, atît de anemic în regimul parlamentar continental, devine nul. Pe de altă parte, organizația partidelor este astfel întocmită încît individualitățile politice de samă pot fi ușor eliminate în folosul mediocrității care se știe „învirtii”. În fiecare partid sînt instituite comitele, singure în drept de a pune candidaturi!

În cadrele lor generale, partidele politice actuale au existat și înainte de războiu. Revoluția din 1918 a operat numai o deplasare de forțe, modificînd pentru un timp repartișa acestor forțe. Această deplasare s'a făcut la început în favorul partidelor din stînga: democrat, socialist. Conflictul cu Franța, criza economică, determinată în mare parte de problema reparățiilor, deprecierea mărcii și proletarierea claselor mijlocii au schimbat direcția curentului. Nemulțumirile și desnădăjduirile trecură la dreapta naționalistă, sau la stînga de opoziție intransigentă, la socialiștii independenți. Facilitatea unei opoziții intransigente într'o țară învinsă, și al cărei eșec e atribuit printr'o puternică propagandă „voinei de exterminare a Franței”, slăbiciunea guvernelor care s'au succedat la putere dela armistițiul încoace, forța economică formidabilă a agrarienilor și a marelui industriei, influența

funcționarilor vechiului regim rămași la posturi, iată o samă de factori care explică succesele însemnate realizate de naționaliști.

În ce privește Centrul, cităm pe d. Hesnard: „Centrul, mulțumită legăturilor sale confesionale, își menține, — nu fără greutate și de altfel, și făcând mereu apel la idealismul partizanilor săi, — venerabilul său edificiu politic, și pe care-l repară neîncetat cu resursele unei diplomații încăpăținat de oportuniste”... Iar social-democrația își conservă și ea clientela politică în ciuda vitregiei timpurilor, a dificultăților financiare și a succeselor naționaliste.

*

Dar cu toată informația exactă și bogată pe care ne o aduce d. Hesnard, studiul d-sale prezintă o gravă lacună. Se știe că conform Constituției de la Weimar, Consiliul economic — (o veche idee a partidului conservator) — e provizoriu și nu are deocamdată decât rol consultativ. Dar există în Germania de după războiu o puternică opinie, — în creștere mereu, pentru a dezvolta reprezentarea profesională și a mări rolul Consiliului economic astfel încât, cu timpul, reprezentarea profesională să înlocuiască complet reprezentarea politică a partidelor și a Reichstag-ului. Care e atitudinea diferitelor partide politice față de această problemă decizivă pentru istoria lor viitoare? Iată întrebarea pe care d. Hesnard a uitat să și-o pună, în a sa Istorie a Partidelor politice germane.

D. D. Roșca

Revista Revistelor

Convorbiri Literare, Ianuarie, Februarie.

Venerabila revistă junimistă trece subț o nouă direcție, acela a d-lui A. Tzigara-Samurcaș.

Cu loale scăderile succesive pe care le-a suferit în lunga sa viață, Convorbirile au valoarea simbolică a celor 57 ani de cultură pe care-i închide tabla sa de materii. Salutară transformare, care o salvează dela melancolica agonie în care căzuse.

Primul număr reformat conține versuri de O. Goga, I. Pillat și— în această colaborare vedem tot spiritul schimbării, — I. Minulescu. Articole de T. Maiorescu, Brătescu-Voiașii, Tzigara-Samurcaș. După cum se vede, sumarul e plin de nume ilustre, care vor acorda revistei un început de credit, chiar dacă conținutul ar fi inferior acestor repulate semnături.

Cronica e bogată și variată în preocupări.

Idela europeană, No. 140.

Prin diferite nolișe diplomatice ticluite, „Idela europeană” ne face un fel de avansuri „a rebours”, forjându-ne să o luăm în considerație și să-i facem, față de cele cîteva mii de celtorii ai noștri, pușințică reciamă. Trucul e vechiu. În anumite medii, ca să poți fi remarcat, faci mai întâiu pe grozavul. Răutatea nu e însă în temperamentul nostru și cînd putem face un bine îl facem cu dragă inimă. Stăm deci de vorbă și cu „Idela”, căreia i-am putea zice, la nevoie și europeană, fiindcă traducerea chiar stricț pasivă a unor nolișe din reviste germane, însămnă la urma urmelor tot europeanism. Și uităm pe urmă, că articolele totdeauna interesante ale d-lui Kădulescu-Molru, cași a citorva colaboratori ocazionali, trebuiesc prejuite cum se cuvine.

De data asta sîntem surprinși, după constatările „Ideii”, în fla-

grant delict de contradicție. Fiind contra tradiționalismului pur și simplu, am avea totuși simpatii pentru Gîndirea, care reprezintă la noi în țară, tocmai acest curent. Mai sus, celtorii va găsi opinia noastră clar exprimată în această privință. Dar să admitem că sîntem contra tradiționalismului și că „Gîndirea” l-ar reprezenta mai mult ca oricine. Urmează de aici că singurul motiv pentru care această revistă poate fi prejuită, e numai atitudinea tradiționalistă? Dar „Gîndirea” mai are și un conținut literar sau critic care de cele mai multe ori e foarte apreciat. Și mai are un aspect tehnic din cele mai reușite. Toate acestea, să creadă „Idela”, trag mai mult în balanță decît legăturile noastre personale cu această revistă. În afară de d-nii: L. Rebreanu, Demostene Botez, Cezar Petrescu și Al. Teodoreanu, celtorii membri din comitetul de direcție, și sînt cei mai mulți, nu ne sînt nici colaboratori, nici prietini. Și printre ei se găsește și d. Em. Bucuța, care ni se pare e un fel de redactor al „Ideii”. Și totuși „Gîndirea” ne e simpatică! Și „Idela” mai vorbește încă de „socoteli nemăturisite” și de „măsurători cu tîlc”!

Cît despre pretenția că V. R. a ajuns pe acea treaptă a evoluției în care un organ nu se vede decît pe sine și că „nu înregistrează decît pe colaboratori”, ce să facem dacă toți scriitorii de talent dela noi din țară se înlimplă să fie și colaboratorii noștri? Din exces de mărinimie, să ne ocupăm și de cei fără talent, numai fiindcă nu ne sînt colaboratori? Ar fi prea mult... Dar uităm că și d. E. Bucuța scrie din cînd în cînd versuri și nuvele...

Gîndirea, No. 12.

Celtorii ultimului număr al acestei reviste ar avea dreptul să rămie nedumerii. „Gîndirea” în-

cepe cu un articol „Neobonjurism sau autohtonism în cultură” al d-lui Pamfil Șeicaru, unul din directorii revistei, prin care se pledează în favoarea tradiționalismului, și imediat după el, se publică versuri de d-nii I. Vinea și L. Blaga, ca un fel de ilustrare a celace poale da importanța europeismului la noi. Contradicție sau paradox? Ar fi o eșire: „Gîndirea” e o publicație eclectică, fără altitudine precis angajată în vre-o direcție și coloanele ei pot publica cele mai heteroclite inspirații. Nouă această contradicție aparentă ne apare altfel.

Gîndirea e o revistă de strict europeanism. Ea nu înțelege să refuze nici o inspirație de peste hotare. Și în cazul d-lui P. Șeicaru și în cazul d-lor Blaga și Vinea ea imprimută idei și forme de aiurea. Numai că d. Șeicaru se inspiră din tradiționalismul francez al lui M. Barrès, iar ceilalți dela modernism. Ambele curente ne sînt însă străine. Și nici n'ar putea fi altfel. Cînd Franța e tradiționalistă are și de ce. Ea se poate întoarce cu succes la clasicismul epocii lui Louis XIV. Și această readaptare la trecut poate fi regeneratoare și extrem de eficace. Dar noi? La care trecut să ne întorcem? La Paris Momuleanu, Ellade Rădulescu sau Ienăchii Văcărescu? La fanarioși? Să învățăm din nou grecește, slavonește ori turcește? Oricît de greu ne-ar fi s'o spunem, trecutul nostru apropiat a fost prea puțin al nostru, iar cel mai depărtat, acela al lui Ștefan cel Mare sau Alexandru cel Bun, pe care-l visa Eminescu, e prea puțin cultural. Boerimea noastră era așa de înstrăinată la o anumită epocă, încît un Mihail Cogălniceanu relatează cazul unor boeri care declarau, că dacă s'ar și măcar cu o picătură de sînge românesc și-ar deschide vinele să curgă și aceia.

Caracterul specific național n'a fost păstrat la noi decît de popor.

Dar gustul pentru literatura populară, cum o declară însuși A. Russo, ne-a venit de peste hotare, prin umanitarismul patruzecoptist francez, adus la noi de generoșii

bonjuristi. Numai europeanismul a putut pune în vigoare poporanismul, după cum, cu o comparație de economie modernă pe care o face d. Ibrăileanu în „Spiritul critic”, numai capitalul străin ne-ar putea exploata petrolul. Prin europeanism la poporanism, aceasta a fost singura posibilitate. Deaceia „Gîndirea” ni se pare justificată în europeanismul ei. Insuși articolul d-lui Șeicaru, dacă nu e o simplă imitație după Maurras ori Barrès, așa trebuie interpretat.

Romanul energiei

Criticul dela „Revue des Deux Mondes” André Beaunier recunoștea de curînd, în mai multe romane actuale, semnul unui gust pentru energie, un fel de a încerca în mișcarea ei, acțiunea fizică și conștientă, pe care le atribuia, cînd războiului, cînd cinematografului sau altor cauze. El opunea generația nouă celei anterioare.

„Pe cînd noi preferam inteligența, lînerimea de azi, preferă energia”.

Totuși ne imagînam cu greutate, o generație în bloc, preferînd energia inteligenței. E chiar probabil, că inteligența și energia figurează în proporție egală, în orice generație. Celace se schimbă sînt numai raporturile, felul în care ele se consideră, se simtează și se utilizează reciproc. Care au fost în adevăr maeștrii în care generația dintre 1890 - 1900 s'a recunoscut? France, Loti, Barrès și ceva mai tîrziu Bergson și Maurras. Din acești cinci scriitori însă, numai unul întoarce complect spatele energiei, jucîndu-se numai cu inteligența și cărțile, Anatole France. Prin temperamentul său, Loti desigur nu e ca Kipling, un apostol al energiei: prin acțiunea lui, el a ocupat totuși un fel de funcție planetară și avînd influență asupra imaginațiilor, n'a rămas fără de înriurire asupra unora din fundații imperiului francez colonial. Barrès nu a fost poate un om de acțiune, decît în felul lui Chateaubriand și Lamartine, dar se poate spune despre el, că atîcînd profesorii de filozofie, pe Renan sau

Bouteiller și instituind pe Napoleon profesor de energie, a pus problema ei, pentru o generație. Opera lui Maurras, după 1900 e o școală de energie și disciplină, iar Bergson n'a cucerit publicul decît cu o filozofie a energicei, care e și o reclasare critică a acțiunii. Problema pusă generației ce merge dela 1900 la anii războiului e desigur mai degrabă o problemă a energiei și a acțiunii, decît una de artă pură, cum fusese pentru Flaubert naturalismul sau pentru Mallarmé simbolismul. Totuși, scriitorii ce influențează linăra generație, în urma războiului, adică la 1920, nu sînt desigur, în aceeași măsură, ca cei dintre 1900 și 1914 profesori de energie.

În trei direcții diferite: Gide, Valery și Proust, realizează un maximum de literatură dezinteresată. Lume a gratuității, la Gide, lume a poeziei pure și a caracteristicel universale la Valery, lume a vacanței și analizei indefinite la Proust, lată ceace, preparat în atmosfera simbolistă dintre 1890 și 1900, a izbucnit brusc la suprafață, în anii ce au urmat războiului. Dar nici la scriitorii mai tineri, ce au debutat în timpul din urmă, la Girardoux ce se incîntă cu senzații, imagini și alegorii sau la Morand, ce a scris în „Lewis et Irène” un roman financiar, nu găsim o literatură de acțiune.

Ca un contrapond la literatura, pe care o pulem numi gratuită, literatura de acțiune e reprezentată azi prin romanele ce cuprind autobiografiisau autoportrele transpuse ale lui Fabre, Kessel și Montherlant.

Comparat cu romanul lui Morand, „Rabevel” al lui Fabre, e desigur un roman al energiei, ce aduce aminte uneori de „Le paysan parvenu” al lui Marivaux, altele de unele opere balzaciene. Pe cînd în acest roman, realitatea în mișcare sînt banii, în soldul și strălucitorul „Equipage” al lui Kessel, această realitate e mașina, avionul, al cărui suflet fuzionează cu acel al omului ce o conduce. Alături de L'Equipage, putem pune „Le Paradis à l'ombre des épées” al lui Montherlant, un fel de poem al

corpului, considerat ca izvor imediat de energie.

Dacă romanul banului, în felul lui Rabevel, urmează calea deschisă de realismul modern și burghez în secolul al XIX-lea, iar acel al mașinii a fost inaugurat de Zola în „La Bête humaine”, nu e același lucru, în ceace privește funcția motrice și valoarea energetică a corpului. Până acum, literatura s'a ocupat mai mult de rolul lui pasional, voluptuos sau erotic. Într'un stil de o frumusețe unică, Montherlant reînvie hellenismul, cu religia lui, ce glorifică sănătatea și energia fizică.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, Mart)

Pe calea unei reglementări a principalelor probleme europene

Sentimentul general ce domină în Anglia e că sîntem în ajunul unor mari evenimente diplomatice. Corespondența schimbată între Ramsay Mac Donald și Poincaré pune bazele unei acțiuni diplomatice ce vor întreprinde în comun Franța și Anglia. Europa își va da samă că premierul englez caută să pună un capăt haosului ce o stăpînește și crede că acest lucru nu e imposibil.

Pe la jumătatea lui Mart, raporturile experților vor fi probabil depuse și pe baza acestui raport, Mac Donald speră să ajungă la un acord cu Franța. La tinele aceleiași luni, conferința anglo-rusă se va deschide la Londra, după prevederile actuale.

Mac Donald e un scoțian tipic în felul lui de a trata lucrurile. Pe cînd predecesorul lui, Baldwin, a căutat să creeze din nou antanta „psihologică”, numai printr'o întrevedere de o zi cu Poincaré, la Paris, în Septembrie trecut, lui Mac Donald i-au trebuit dimpotrivă, două luni, pentru a se sforța să atingă același obiectiv. Schimbul de scrisori reînviat cu premierul francez nu a călătat, prin prudența lui, decît să pregătească o atmosferă favorabilă.

E în amintirea tuturor că atunci cînd cabinetul actual s'a prezentat

pentru întâia oară în Camera Comunelor. bătrînii politicieni au ironizat cu blîndețe idealismul și optimismul lui Mac Donald, prezicîndu-i că tonul acestuia se va scobori sub presiunea realității. Ei însă nu-și cunoșteau omul. Mac Donald are în urma lui o viață de luptă pentru un ideal, ce a părut totdeauna imposibil. El a voitajat, a cetit mult, e bine informat și nu numai că știe ce face, dar are îndărătul lui un grup de miniștri, care deși nu au experiență administrativă, pot ținea plept intelectualilor, din orice altă țară. Rareori, se poate întîlni o colecție atît de impozantă de talente, ca aceea ce ocupă azi la Westminster banca guvernului. Anglia are azi un guvern de intelectuali și Mac Donald e pe cale de a construi politica lui externă, încet dar sigur. El e convins că prietenia franco-britanică, ruso și italo-britanică pot fi obținute și traduse, în cursul unui aranjament diplomatic cu Germania. Ceiace trebuie reglementat mai întîiu, e după el problema reparațiilor și Mac Donald e convins că raportul experților va pune bazele acestei reglementări. Azi există un ansamblu haotic de datorii mutuale. Datorii ante bellice ale națiilor europene una către alta, indemnitații de războiu datorite de ex inamici ex aliaților, datoritiile aliaților între ei, bonurile de eliberare ale statelor succesoare ale Austro-Ungariei. Mac Donald are intenția de a face o masă comună negociabilă din toate datoritiile acestea și aprecîind ceiace se datorește fiecăruia, cași ceiace fiecare datorește pe baza unei juste repartiții și jînînd samă de situația actuală cași de nevoile țărilor interesate, să degajeze un plan ce va da fiecăruia, maximum de satisfacții, cu minimum de pierderi.

Mac Donald crede că se poate ajunge la un rezultat, deși el nu și-a fixat încă metoda. Primul lucru ce trebuie crelat, e dorința unei reglementări, în toate țările interesate. Cînd aceasta va fi creată, se va putea intra în detalii concrete.

Mac Donald e gata să accepte

metoda ce va părea mai practică. Dacă Poincaré va sugera ideea unei conferinți internaționale, Mac Donald va fi gata să participe, dar numai pe baza unei serii de propoziții, elaborate cu claritate.

(George Glasgow. *L'Europe Nouvelle*, Mart)

Situația Socială actuală în Germania

Un observator atent și imparțial vede bine că poporul german, de cinci ani încoace, n'a muncit și n'a suferit decît pentru vechii lui stăpîni, naționaliștii și șoviniștii, care nici chiar de revoluție n'au fost îndepărtați... Asociațiile contrarevoluționare se înmulțesc din zi în zi. Adevăratele concepte de republică, parlament, democrație, socialism sînt pe punctul de a deveni niște formule seci, combătute cu îndrăzneală de partizanii vechiului regim. Antisemitismul e în floare și nu se perde ocazia de a face Evreii rezponzabili de haosul financiar al republicei.

Spiritul separatist se întărește în Saxa, Hanovra, Silezia, Prusia Orientală și în Mecklenburg. În Prusia partizanii Hohenzolernilor cîștigă teren pe fiecare zi și agitațiile lor trebuiesc supravegiate de aproape, căci tind să creze în sinul maselor o atmosferă de neîncredere și de ostilitate contra regimului republican. Se pare că singura grupare a partidelor burgheze din Germania ar fi încă capabilă să asigure renașterea țării și restabilirea acelei unități politice și sociale, necesară vieții și viitorului ei.

Epoca de după războiu n'a adus Germaniei decît dezordine și destrucție — în domeniul politic și social, cași în domeniul economic și financiar. Adevăratul partid republican nu există încă. Dacă reușește să se închege din forțele vii și unite ale burgheziei, deschizînd ochii poporului și arătîndu-i adevărul, va fi singurul partid capabil de a salva Germania dela ambția destructivă a imperiaștilor.

(S. Saenger, *Die Neue Rundschau*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Marcel Proust, *La prisonnière*, 2 vol', Ed. Nouvelle Revue Française, Paris.

Încă două volume vin să îmbogățească opera scriitorului mort de curînd.

Subiectul „Prizonierei” e simplu: Un bărbat nu-și mai iubește soția, dar e chinat de gelozie și crede că e înșelat. Autorul descrie torturile eroului care-și crede soția infidelă și arată cum sentimentul acestei gelozii e o nouă formă a amorului.

Alberlina, pe care deja o cunoaștem, nu e descrisă așa cum e în realitate, ci așa cum apare bărbatului ei, ciudată și halucinantă.

Paul Morand, *Lewis et Irène*, Bernard Grasset, Paris.

Lewis e un bancher din Paris, despre care nu știm decît că e un om inteligent, foarte dibaciu, care știe să minuiască afacerile și femele, și care străbate viața cu două carnele în buzunar: un carnet de securi și un carnet de femei, unde își scrie întîlnirile de o oră, o noapte, o săptămînă. Irène este directoare a casei de bancă grecești Apostolatos din Flume. Prin urmare și ea este tot bancher.

Lewis și Irène se întîlnesc, rivali pentru o opțiune asupra unor mine din Sicilia. Care din doi va avea opțiunea? Irène bancher, izbuteste să învingă pe Lewis.

Lewis îndrăgostit, ajunge să atbă

pe Irène. Căsătorii, Lewis și Irène încearcă să iasă din viața de muncă și mișcare pe care au dus-o până atunci, dar nu izbutesc. După citeva luni, ei constată că nu posedă arta de a trăi fără să facă nimic, și se întorc fiecare la ocupațiile obișnuite. Metodele le sînt deosebite: „Irène era dintr'o ramură de bancheri-gluvaerii, negustori de aur. Lewis era din generația care nu crede decît în plasamentele industriale, n'a văzut niciodată aurul, disprețuind băncile de depozit și depozitele înseși, pe care nu sta la îndoală să le întrebuinteze după bunul plac, la nevoie împotriva voînții clienților săi. Irène urmărea tradiția, considera economia ca sfîntă, revenea la obligații, la fonduri de Stat, se îngrijea să cumpere parlamentari și ziare... Lewis, cu orgoliul feudal de după războiu, respingea aceste metode domoale”.

Căsătoria între Lewis și Irène nu se desăvîrșește cu adevărat decît la ultima pagină, sub forma unei fuziuni a băncii Apostolatos cu firma Lewis. Noua societate, după tăetura de jurnal care alcătuiește concluzia romanului, va lua numele de „Omnium Mediterranéen”. Ultima frază amintește basmele care sfîrșesc cu „și au avut copii mulți și fericiți”.

„Pare sigur că noul grup va cunoaște cursuri care vor face să fie căutat ca tipul valorii de portofoliu”...